

Erkebiskop Olav Engelbrektsson taler sin sak

*En analyse av erkebiskopens politiske korrespondanse
og utvalgte notater 1523-1533*

av

Roar Holte

Masteroppgave i historie ved IAKH

Universitetet i Oslo

Våren 2014

En af de norske Kirkefyrster, hvis Herkomst hidtil har været ubekjent, er vor sidste Erkebiskop. O l a f E n g e l b r e k t s ø n fortjener dog uimodsigelig en Plads mellem de interessanteste Personligheder i hele Norges Historie; thi jo mere hans Liv studeres, desto mere viser han sig som en Mand, hos hvem betydelige Evner, høi Dannelse, varm Fædrelandskjærlighed og mangesidig Virkelyst vare forenede, hans ulykkelige Skjebne falder paa en vis Maade sammen med den norske Selvstændigheds Undergang, og hans Navn faar saaledes en tragisk Klang. Man har Fornemmelsen af, at denne Mand, om han havde levet under gunstigere Tidsforhold, vilde have kunnet udrette meget.

Ludvig Daae 1907: 284.

Forside: Rekonstruksjon av Steinvikholm under beleiringen i 1537. Tegningen er utført av Gunnar Flusund i samråd med Sæbjørg Walaker Nordeide.

Motstående side: Mynt med erkebiskop Olavs adelige våpenskjold, rose og tre liljer.

Erkebiskop Olav Engelbrektsson taler sin sak

*En analyse av erkebiskopens politiske korrespondanse
og utvalgte notater 1523-1533*

Masteroppgave i historie ved IAKH

Universitetet i Oslo

Våren 2014

Forord

Å skrive denne masteroppgaven har vært arbeidskrevende, men også svært spennende. Jeg er derfor glad for å kunne presentere resultatet av mange måneders intenst arbeid.

Gjennom sin utdanning behersket Olav Engelbrektsson latin, og skrev derfor på latin når det var nødvendig eller høvet seg. En liten men betydelig del av kildegrunnlaget mitt er skrevet på latin, og hadde vært utilgjengelig for meg hvis det ikke hadde vært for Bjørg Tosterud her ved Universitetet i Oslo. På kort varsel og med genuin interesse oversatte hun denne delen av kildematerialet. Takk til deg!

Aller størst takk skal veileder Øystein Rian ha som ikke bare har skrevet en rekke bøker og artikler som jeg har lest til denne oppgaven, men som også har lest og diskutert mine utkast med innsikt, entusiasme og humør. Tusen takk for inspirerende og klok veiledning, og for et godt samarbeid.

Det blir nok både vemodig og godt å slippe ut av oppgavebobla. Takk til Elin og våre to små som til tider har gjort sitt for å dra meg ut av bobla. At vi etter hvert også lyktes med å møtes inne i bobla, var likevel helt nødvendig for å få fullført dette arbeidet.

Blindern, mai 2014

Roar Holte

Innholdsfortegnelse

Innledning 1

- Erkebiskopens tapte kamp 2
- Historiografi 3
- Begrunnelse for perspektiv, begrepsavklaring og teori 5
- Avgrensning og oversikt over kilder 7
- Kildetap og kildenes begrensning 9
- Formål og problemstillinger 11
- Masteroppgavens oppbygning 12

Kapittel 1. Bakgrunn

Kongen i Sverige, kongen i Danmark og kirkefyrsten i Trøndelag 13

- Gustav Eriksson Vasa 13
- Dansk politikk med vekt på Fredrik 1. 17
- Erkebiskop Olav 3. Engelbrektsson 19
- Erkebiskopens politiske korrespondanse vis-à-vis europeiske middelalderdiplomer 23

Kapittel 2

Interregnum 1. To-tre mindre bekymringsfulle år 27

- Løftet til Kristian 2. og arbeidet med Fredrik 1.s norske håndfestning 27
- To brev om erkebiskopens geistlige engasjement 31
- Erkebiskopens verdslige engasjement 35
- Sammenfattende diskusjon. Et solid førsteinstrykk 40

Kapittel 3

Svenske politiske flyktninger i Trøndelag og oppgjør i etterkant 41

- Svenske katolske prelater søker leide i Trøndelag 41
- Daljunkereren i Trøndelag 45
- Daljunkereren og trøndersk aktivisme etter ryktet om Gustavs død 48
- Etterspill – møtet i Flensburg og feidetiltakene mot Vincens Lunge 51
- Feidetiltakene mot Vincens Lunge og Austrått-folket 57
- Sammenfattende diskusjon 60

Kapittel 4

Ingen reise – ingen kroning 63

Erkebiskop Olavs motstand – særlig mot Fredrik 1.s norske kroning 63

Herredager i Konghelle 1526 og Oslo 1528 64

Fire brev knyttet til herredagen i Oslo sommeren 1529 67

Ett brev knyttet til herredagen i København sommeren 1530 74

To brev knyttet til herredagen i København sommeren 1531 76

Sammenfattende diskusjon 79

Kapittel 5

Kristian 2. i Norge og følgene for erkebiskopen 82

Tre brev fra september 1531 tilknyttet Gustav Trolles opphold 83

Kristian 2. i Norge – erkebiskopen og biskopene sønnafjells blottstiller seg 86

Danske menns oppgjør med erkebiskop Olav 94

Sammenfattende diskusjon 104

Kapittel 6

Interregnum 2. Med Bud om noe godt? 108

Et dansk-katolsk initiativ 108

Innkalling, oppmøte og vedtak 109

Erkebiskopens notater til riksmøtet 113

Sammenfattende diskusjon 114

Sammenfatning 117

Erkebiskopen om det å reise 117

Erkebiskopen om riks- og kirkesaker 118

Olav Engelbrektsson 119

Tillegg 1

Erkebiskopens politiske korrespondanse 1523-1533 124

Tillegg 2

Billedliste, kilder med forkortelser, oppslagsverk og litteratur 126

Innledning

Tiltroen til politiske ytringer har sikkert variert opp gjennom historien, og kanskje har de oftest blitt møtt med skepsis. At NRK Radioteaterets munnrappe og ubekymrede gangsterkonge, Dickie Dick Dickens, beskylder 1970-tallets toppolitikere for falskt spill, beror trolig nettopp på folkedypets mistillit til politiske uttalelser og løfter. Etter at Dickens selv hadde vunnet over sin motstander i poker, ble det klart at noen hadde jukset. De hadde til sammen seks ess da kortene ble lagt på bordet. Dickens erkjenner så selv å ha jukset, roser samtidig motstanderen for sitt falske spill, og understreker at nettopp falskt spill er en del av spillet. Til slutt trekker han parallellen til storpolitikken.

Ærlige motspillere, unge mann, er det ikke noe spenning ved. Da blir spillet altfor enkelt. Det er akkurat som i storpolitikken. [...] Hva tror du Kissinger ville tenke hvis han trodde Bresjnev spilte ærlig spill? Han ville jo føle det som om han var begynt i barnehaven igjen. Han ville miste enhver interesse for det høyere diplomati. Nei, falskt spill, unge mann, er en fortjent livsform og det er spennende hvilke kort motstanderen har oppe i ermet.¹

Også Norges siste erkebiskop, Olav 3. Engelbrektsson, blir beskyldt for falskt spill. Jeg ville ikke ha vært Halvdan Kohts bok om Olav Engelbrektsson foruten, men Koht er likevel en av dem som i klartekst kritiserer erkebiskopens brev. I en moraliserende tone anklager han Olav for å fortelle kun deler av sannheten og ikke alltid den viktigste delen, og i andre tilfeller kunne erkebiskopen skrive noe som var helt i strid med det han selv mente. Baktalelser, hykling og løgn kjennetegner derfor Olav Engelbrektsson brev, ifølge Koht.² Til tross for Kohts kritikk, er det et utvalg av erkebiskopens brev, slik de framstår i *Diplomatarium Norvegicum* (DN), som er kildegrunnlagets bærebjelke, og gjennom disse skal Olav tale sin sak i denne masteroppgaven.

Det Koht ikke tar høyde for, er at det var vanlig for seinmiddelalderfyrstene å tilsidesette sine løfter.³ Politisk korrespondanse inneholder nemlig ofte elementer av falskt spill, og det er trolig også dette Lars Hamre tenker på når han anbefaler særlige krav til tekstanalyse og kildekritisk drøfting av denne type kilder.⁴ Det er derfor langt fra moralsk

---

¹ Dickie Dick Dickens 2007 [1976], cd 1, spor 6.

² Koht 1951: 39.

³ Aschehoug 1866: 340.

⁴ Hamre 1998: 56.

forkastelig at også erkebiskop Olav Engelbrektsson spilte falskt – snarere tvert imot – tatt hans situasjon i betraktning. For siden Olavs situasjon var særdeles dramatisk, og siden så mye stod på spill, må det nærmest ha vært en selvfølge at han gjorde det han kunne for å styrke sin sak.

Når jeg i denne oppgavens skal gi meg i kast med erkebiskop Olav Engelbrektssons politiske korrespondanse, forventer jeg derfor at brevene kan være preget av falskt spill, og har derfor også merket meg Hamres skjerpede krav i møte med denne typen kilder. Og jo mektigere adressatene er, jo mer oppmerksomt må brevene leses med tanke på dette.

Erkebiskopens tapte kamp

Fra sitt ståsted, fra sitt maktsentrum i Trøndelag, må Olav Engelbrektsson ha sett på utviklingen i Vest-Europa med stor uro, og dermed hatt gode grunner til å motarbeide danskekongen.⁵ Forandringer i maktstrukturer, særlig knyttet til mer sentralisert makt og statsdannelser, preget Vest-Europa. Middelalderens to maktsentra, keisermakten og kirken, ble etter hvert avløst av territorialstaten. Dynastiske kongehus, som for eksempel Habsburg og Vasa, styrket sine posisjoner, særlig på grunn av evnen til å samle inn store skatter som ble brukt til militær kontroll og ekspansjon. Som en del av maktsentraliseringen inngikk også geistliges tap av myndighet og posisjoner, og ikke minst konfiskering av kirkegods som i særlig grad skjedde under den lutherske reformasjonen i Nord-Europa. Kirken ble underlagt kronen.⁶ Nyordningene i første halvdel av 1500-tallet skulle vise seg å bli dramatisk for Norge. Riksråd og biskoper ble avskaffet og klostre lagt ned. I tillegg ble antallet storbønder og mindre adelsmenn som deltok i styringen av landet, betydelig redusert. Også når man sammenligner med andre tilsvarende biland, var fjerningen av norske politiske institusjoner betydelig. Makten hadde blitt sentralisert, og sentrum var nå København. Norge hadde blitt utsatt for en ”revolusjon utenfra”,⁷ og hele det norske seinmiddelaldersystemet ble avskaffet.⁸

Forandringene var altså store og til dels svært dramatiske for norske politiske institusjoner, og kanskje i særlig grad for erkebiskopen selv. For erkebiskop Olavs virke munnet ut i Norges selvstendighetstap og avskaffelsen av den katolske kirken i Norge. Og til tross for en iherdig kamp steg erkebiskop Olav om bord i et skip og flyktet fra Steinvikholm og Norge 1. april 1537. På det tidspunktet hadde erkebiskopen kjempet i lang tid, og likevel

---

⁵ Jeg tenker i særlig grad på Fredrik 1. som var konge fra 1523-1533, altså i store deler av erkebiskopens virketid, og kaller ham danskekongen siden han aldri ble kronet i Norge.

⁶ Hobson 2005: 17-22. Se også Hamre 1955: 524; Bage 1987: 27-28 og særlig 75-76; Imsen 2002: 103-104; Rian 2003: 9.

⁷ Rian 2003: 9-22.

⁸ Rian 2004b: 100.

mistet både sin posisjon som provinsleder for den norske katolske kirke, posisjonen som leder av det norske riksrådet og sin posisjon som lensherre. Han hadde falt fra maktens tinde og blitt en flyktning. Planer om å vende tilbake til Trøndelag og Steinvikholm ved hjelp av militær støtte fra katolske kontakter i sør, kvernet trolig ennå i bakhodet hans, men tilbakevendingen kom aldri, og erkebiskop Olav Engelbrektsson døde året etter.

Høsten forut hadde det danske riksrådet og danskekongen avskaffet den katolske kirke, fjernet det norske riksrådet og gjort Norge til et land under Danmark – dette siste i det minste på papiret. Håndfestningen av 30. oktober 1536 mellom Kristian 3. og det danske riksrådet slår fast at Norge fra da av skulle være et ”ledemodt [...] vnder Danmarcks krone till ewiige tiidt”. Dette ble begrunnet med at de fleste i det norske riksrådet og ”besönnerligenn erchebiscop Oluff [...] nw vdj ænn kortte tiidtt er twendne gange [...] falldne frann Danmarcks riige”.⁹ I tillegg til å ha mistet all makt, gav altså danskene erkebiskop Olav hovedansvaret for Norges selvstendighetstap.

For Norges siste erkebiskop hadde begivenhetene dermed fått det utfallet som han må ha fryktet aller mest. Kong Gustav Eriksson Vasas behandling av den svenske kirken på 1520-tallet,¹⁰ må ha virket særlig illevarslende på erkebiskopen, og han må ha følt at den lutherske reformasjonen var farlig nær. Svenskekongen, men også danskekongene, ble etter hvert mer og mer tilhengere av den nye konfesjonen. Erkebiskop Olav Engelbrektsson kjempet med sverd og penn for den katolske kirken i Norge, og dermed også for Norges selvstendighet, særlig fordi de katolske prelatene var det helnorske innslaget i det norske riksrådet. At han derfor lot være å fortelle hele sannheten til sine mektige kongelige motstandere, og at han i enkelte tilfeller kan ha fortalt noe helt annet enn sannheten, korresponderer derfor bedre med den særdeles spente situasjonen han befant seg i, enn at han skulle føre en åpen og tvers gjennom ærlig dialog med dem.

Historiografi¹¹

Det er ikke bare Olav Engelbrektssons dramatiske kamp som har pirret min nysgjerrighet gjennom dette arbeidet, men også den svært varierende oppfatningen av erkebiskopen blant historikere. To av disse er Lars Hamre og Arne Bergsgård. Den første av disse legger vekt på at den siste som forsvarte Norge som eget rike i seinmiddelalderen, var den siste

---

⁹ SDKH: 83-84.

¹⁰ Gustav gjennomførte reformer i den svenske kirken nærmest egenhendig, og med hard hånd. Et godt eksempel på dette er måten han innførte lutherske reformer på under et møte i Västerås sommeren 1527, se Larsson 2002: 136-137.

¹¹ For nyttige historiografiske oversikter, se Hamre 1998: 251-254; Råna 2003 og Rian 2004a.

erkebiskopen.¹² Bergsgård derimot mener at politikken til erkebiskopen først og fremst var katolsk, og at dette var ei ulykke for Norge. Ved å forsvare den katolske kirken ”kasta Olav Engelbriktsson seg uti eventyret og øydela alt for alle.”¹³ At de to nevnte eksemplene er hentet fra samme bok, *Nidaros erkebispestol og bispsete 1153-1953*, understreker nettopp spenningen i synet på Olav Engelbrektssons kamp.

Den varierende oppfatningen av Olav Engelbrektsson har blitt forklart på flere måter. For det første har det blitt pekt på at Olavs brev er saklige og nøkterne, og at de derfor ikke gir et ordentlig bilde av erkebiskopen.¹⁴ Det kan gi grunnlag for ulike tolkninger. For det andre var regimeskiftet i 1536/37 svært omfattende, og erkebiskopen hadde vært på den tapende side. Erkebiskop Olav ble derfor behandlet som en ikke-person og syndebukk blant historikerne under de nye danske makthaverne. Som en del av dette ble store deler av kirkens arkiver tilintetgjort, og dermed også viktige kilder til erkebiskop Olavs liv og virke.¹⁵ For det tredje har flere historikere latt sitt negative syn på den katolske kirken gjennomsyre sin historie- og kirkehistorieforskning.¹⁶ Nå er det ikke alle som deler dette grunnsynet, men hos dem det gjelder får Norges siste erkebiskop, nærmest automatisk, negativ omtale.¹⁷ Det er derfor flere tungtveiende grunner til at historikere er grunnleggende uenige i synet på Norges siste erkebiskop.

Når Rudolf Keyser omtaler erkebiskopen, skriver han at Olav Engelbrektsson

synes at have savnet den Karakterens Styrke, den varme Følelse for sit Kald, og den faste Overbevisning om sin Sags Sandhed og Retfærdighed, der udfordredes for at optræde med Verdighed og Held i Tidens Kamp. Hans Forsiktighed var ofte rosværdig, men ofte ogsaa ængstelig eller overdreven, og aldrig i afgjørende Øieblik parret med den Bestemthed og Villiekraft, der skulde give den Verd, hvorimod den da snarere vaklede og greb feil af Midlerne.”¹⁸

Keyser ser altså på Olav Engelbrektsson som en svak politiker, særlig når det gjaldt som mest. Hos flere historikere er det negative synet på erkebiskopen ytterligere forsterket idet de mener at han ofret riket i sin iver etter å forsvare kirken. Dermed medvirket han sterkt

---

¹² Hamre 1955: 525.

¹³ Bergsgård 1955:562-564, sitat side 564.

¹⁴ Koht 1951:38; Hamre 1998: 253-254.

¹⁵ Rian 2004a: 10 og Rian 2013:83.

¹⁶ Imsen 2003: 25-26. I tillegg har lutherdommen fra kirkehistorisk hold blitt framhevet som nasjonal og identitetsskapende i Norge, samtidig som kirkehistorikere gjerne har underbygget det negative synet på den katolske kirke ved å vektlegge at den katolske kirke var bibelsk ubegrunnet. Endelig har Luther-renessansen, særlig innenfor kirkehistoriske kretser fra 1950-tallet og til og med 1970-tallet, der blant annet Carl Fredrik Wisløff var en sentral aktør, bidratt i samme retning, se Rasmussen 2005: 28-30. Wisløffs egen omtale av Olav Engelbrektsson understreker dette: ”Mens erkebiskop Olav førte sin egen kamp, fjernt fra realitetenes verden, [...]”, se Wisløff 1966: 405.

¹⁷ Rian 2004a: 9.

¹⁸ Keyser 1858: 692-693.

til Norges selvstendighetstap. Et slikt grunnsyn finner vi for eksempel hos Michael Birkeland, Ernst Sars, Arne Bergsgård og Ole Jørgen Benedictow.¹⁹

Andre historikere har et mer positivt bilde av Olav Engelbrektsson. For eksempel legger Absalon Taranger vekt på at Norge hadde en intelligent politisk ledelse i Mogens av Hamar og Olav under møtet i Bergen i 1524,²⁰ mens Oscar Albert Johnsen trekker fram erkebiskopens norsk-patriotiske sympatier, og beskriver ham som mer enn en alminnelig prelat.²¹ Også Sverre Steen virker fascinert av Olav, som ”står for oss som en representant for det gamle samfund, sikker i sin tro, grunnfestet i sitt miljø, seig i sin kamp”.²² Halvdan Koht synes å ha hatt et ambivalent syn på erkebiskopen. Allerede på masteroppgavens side 1 vektlegger jeg den moraliserende tonen som Koht retter mot erkebiskopens brev. I den samme boken vektlegger imidlertid Koht flere ganger at Olav Engelbrektsson, i tillegg til å ta opp geistlige saker, også tok opp verdslige saker i sine klagemål, og gir dermed et mer nyansert av erkebiskopen.²³

I Lars Hamres *Norsk politisk historie 1513-1537* er det grundigheten som dominerer, både når det gjelder kildeomfang og utlegningen av kildene. Hamre påviser blant annet at erkebiskopens motspiller i Norge, Vincens Lunge, i bunn og grunn var ute etter å berike seg selv.²⁴ Dette setter bruddet i det norske riksrådssamarbeidet i nytt lys, og skyver hovedansvaret over på Lunge, og dermed bort fra Olav. Likevel hevder også Hamre at Olav Engelbrektsson først og fremst kjempet for kirken.²⁵ Viktige aspekter ved Øystein Rians tolkning av erkebiskopen framkommer av hans kritikk av Hamres bok. Rian mener at Hamre underkommuniserer Olav Engelbrektssons dramatiske situasjon. I tillegg etterlyser Rian større plass til kultur- og identitetsfaktorer, for Hamres perspektiv legger altfor liten vekt på erkebiskopens nasjonale sinnelag.²⁶

Begrunnelse for perspektiv, begrepsavklaring og teori

Denne masteroppgaven er nok et bidrag til forståelsen av Norges siste erkebiskop, og jeg vil analysere Olav Engelbrektssons brev i lys av han dramatiske situasjon, og i lys av erkesetets

---

¹⁹ Birkeland 1922: 276 og 280; Sars 1912: 175-177; Bergsgård 1955 og Benedictow 1977: 373.

²⁰ Taranger 1917: 320.

²¹ Johnsen 1924: 231-232.

²² Steen 1935: 80. På samme side omtaler likevel Sverre Steen Vincens Lunge som ”barn av en ny tid” i kontrast til omtalen av Olav. Den positive omtalen til tross, så framstår erkebiskopen en anelse forstokket hos Steen.

²³ Koht 1951: 53-54, 73, 111.

²⁴ Hamre 1998: 243-244, 250, 296, 309, 315, 331, 351, 380 og 396 bare for perioden fram til sommeren 1529.

²⁵ Hamre 1998: 825: ”Målet for det norske riksrådet med erkebiskopen i brodden var derimot først og fremst å skaffa landet ”ein kristen konge”.

²⁶ Rian 2004a: 16.

enorme betydning, særlig i trøndelagsområdet. At jeg har kalt bakgrunnskapitlet ”Kongen i Sverige, kongen i Danmark og kirkefyrsten i Trøndelag”, antyder en sidestilling av disse tre, og understreker kirkens posisjon i Trøndelag med erkebiskopen i spissen. Men kapitlet redegjør også for den politiske styrken til de tre, og får dermed fram hvor mektige Olavs hovedmotstandere var, noe som ytterligere understreker hvor dramatisk hans situasjon må ha vært. Etter min mening gir derfor en inngående forståelse både av erkesetets posisjon i Trøndelag, og Olav Engelbrektssons dramatiske kamp, det mest adekvate utgangspunktet for å tolke erkebiskopens brev, for bare i et slikt lys kan de forstås ut fra deres grunnleggende intensjon. Begrepene ”det norske systemet”, og ”åpen” og ”skjult interaksjon” er nær tilknyttet dette, og vil derfor defineres og forklares.

Det norske systemet

Som nylig nevnt, har flere historikere kritisert Olav Engelbrektsson for å ha prioritert kampen for kirken på bekostning av riket. Mot dette mener Øystein Rian at Olav kjempet for begge deler, at erkebiskopen selv var overbevist om at disse to hensynene hang sammen, og at dette var særlig åpenbart i Trøndelag. Den samfunnsformen som utviklet seg i seinmiddelalderen, var nemlig tuftet på samstyre og maktbalanse mellom danskekongen, det norske riksrådet, den norske kirken og den norske godseliten, og i mangel av en egen konge var det erkebiskopen i Nidaros som videreførte det norske riket i kraft av sin fyrsteposisjon. I tillegg hadde kirken en bred kontaktflate hos storbønder og lavadel som utgjorde basisen i et kirkelig-politisk system. Denne samfunnsformen kaller Rian ”det norske systemet”.²⁷

Åpen og skjult interaksjon

Det er et underliggende premiss i denne oppgaven at erkebiskop Olav Engelbrektssons hovedmotstandere, Fredrik 1. og Gustav Eriksson Vasa, var ham overlegen. Erkebiskopen måtte derfor være svært forsiktig med hva han skrev direkte til disse to, men måtte også være forsiktig med hva han skrev til kongens menn i Norge og til svenske fogder. Likevel framstår korrespondansen med disse som mer fortrolig enn korrespondansen med kongene, og i enkelte tilfeller framstår kongens menn nærmest som Olavs allierte, mot kongen. I tillegg skrev erkebiskop Olav til sine allierte, og denne korrespondansen er preget av enda større åpenhet. Fortroligheten i interaksjonen varierer derfor med styrkeforholdet partene imellom. Samtidig

---

²⁷ Rian 2004b: 91.

viser det seg at både Fredrik 1. og erkebiskopen strekte seg langt for å unngå et åpent brudd dem imellom, og påla seg selv en viss selvsensur i sin interaksjon.

Nettopp dette er noe av poenget i James C. Scotts bok *Domination and the Arts of Resistance*.²⁸ Scott bygger sin antropologiske teori på ekstremisituasjoner, og bruker blant annet eksempler fra slaveri og konsentrasjonsleire til å forske på relasjoner der en part er underordnet en annen. Et viktig resultat er at de underordnede, så vel som de dominerende, ikke alltid spiller med åpne kort overfor hverandre.

Begrepene ”åpen” og ”skjult interaksjon” er en oversettelse av ”public” og ”hidden transcript”, hentet fra Scotts bok. *Den åpne interaksjonen* tåler dagens lys, og manifesterer seg derfor i måten motstridende parter åpent forholder seg til hverandre på. Problemet med den åpne interaksjonen i de ekstremisituasjonene Scott har utforsket, er at den alltid tildekker deler av sannheten, og gir derfor et begrenset bilde av hva partene, særlig den underordnede, egentlig mener. Scott oppfordrer derfor til å lete etter og utforske *den skjulte interaksjonen* til de motstridende partene, for til den skjulte interaksjonen ligger det som sies og gjøres i forhold til motparten når motparten er utenfor rekkevidde.²⁹ I tillegg generaliserer Scott resultatene, og vektlegger at mekanismene tilknyttet undertrykking og dominans fins i mildere former nærmest overalt, ikke bare hos ytterpunktene som han selv har studert.³⁰

Med antropologiske eksempler understøtter dermed Scott skepsisen mot den åpne interaksjonen i slike maktreasjoner, og gir således Olav Engelbrektsson støtte på et allmennmenneskelig grunnlag for ikke å si hele sannheten, særlig overfor kongene som han fryktet mest. Viktigst er likevel Scotts oppfordring til å utforske den skjulte interaksjonen nærmere – særlig i sammenligning med den åpne. Nettopp dette kan Olav Engelbrektssons brev gjerne brukes til siden de er adressert til personer med varierende makt over ham. Brevene er derfor preget av varierende fortrolighet, og en sammenligning av brev med varierende fortrolighet, vil i betydelig grad kunne avdekke hans skjulte og åpne interaksjon med de to kongene. Det ligger med andre ord et latent potensial i Olav Engelbrektssons brev som kan framprovoseres ved en slik sammenligning.

Avgrensning og oversikt over kilder

Denne oppgaven bygger på erkebiskop Olav Engelbrektssons egne brev og notater, noe som er et naturlig kildegrunnlag når erkebiskopen skal få tale sin sak, og siden det er den politiske

---

²⁸ Scott 1990.

²⁹ Scott 1990: 1-5 og 15. Scott påpeker at *transcript* ikke bare omfatter nedtegnelser av alt som har blitt sagt, men også handlinger.

³⁰ Scott 1990: 20-21.

kampen som særlig har vekket min interesse, har jeg begrenset undersøkelsen til å omhandle brev som inneholder politisk korrespondanse. I tillegg til Olav Engelbrektssons bevarte brev, vil erkebiskopens notater knyttet til riksmåtet i Bud, samt erkebiskopens tapte brev som belegges på andre måter, bli analysert. Disse tre typer belegg utgjør kildegrunnlaget i denne oppgaven, og refereres til som Olav Engelbrektssons politiske korrespondanse. Videre har jeg begrenset undersøkelsen til å omhandle diplomer som er utferdet av Olav Engelbrektsson alene. Avgrensningene som er gjort betyr blant annet at dokumenter utferdet av det norske riksrådet med erkebiskopen i spissen, faller utenfor denne undersøkelsen, det samme gjør erkebiskopens retts- og hjemmelsdokumenter.

Ved å bla gjennom bindene i DN for den aktuelle tidsperioden, vil man få god oversikt over erkebiskopens bevarte brev og notater. I tillegg til å analysere disse, vil jeg vektlegge erkebiskopens tapte brev som nevnes i sekundærlitteraturen, for gjentatte ganger viser andres brev til erkebiskopen. I de fleste tilfeller er dette svarbrev til erkebiskopen, men det fins også brev som omtaler erkebiskop Olav som en tredjepart. Av sekundærlitteratur må jeg nevne Lars Hamres *Norsk politisk historie 1513-1537* spesielt. Boken har ry på seg for å omtale alle tilgjengelige kilder fra perioden,³¹ og gir dermed en grundig oversikt over bevarte og tapte brev etter erkebiskopen. Boken handler ikke primært om Norges siste erkebiskop. Likevel kan vi se av personnavnregisteret at Olav Engelbrektsson omtales på over 400 av de rundt 600 sidene som omhandler tiden fra 1523 til 1537. Hamres bok gir dermed en solid innføring i perioden generelt, og kunnskap om erkebiskopen og erkebiskopens kilder spesielt, og er derfor av umåtelig stor betydning i dette arbeidet.

Det første brevet i kildegrunnlaget mitt skrev Olav Engelbrektsson mens han ennå var electus. På vei til Roma for å motta sitt pallium³², var han innom Kristian 2., avgav sin ed, og utferdet et brev den 15. juli 1523 i Mecheln. 1. april 1537 måtte erkebiskopen rømme landet. Hans siste bevarte brev ble skrevet til Eske Bille nettopp denne dagen. I denne oppgaven har jeg blitt nødt til å sette sluttstrek med erkebiskopens notater til riksmøtet i Bud fra august 1533.³³ Grunnen til dette er først om fremst de formelle rammene for en masteroppgave i sidetall og studietid. Siden det ikke lot seg gjøre å følge Olav Engelbrektsson helt fram til 1537, var det naturlig å stoppe i begynnelsen av et interregnum med en engasjert erkebiskop som forsøker å stake ut den nye kursen på bakgrunn av tiden som er tilbakelagt.

---

³¹ Rian 2004a: 15.

³² Stolt 1965: 633. Pallium var forbeholdt erkebiskopene i tiden fram mot reformasjonen, og var et 10 cm bredt bånd av hvit ull med røde eller sorte kors på. Båndet gikk over begge skuldrene, og det gikk sammen slik at det formet en Y, et såkalt gaffelkors, på for- og baksiden.

³³ De tre avgrensede diplomene i kronologisk rekkefølge: DN I 1062, DN X 674 og DN XXII 370.

Det er bevart rundt 60 diplomer etter Olav Engelbrektsson fra juni 1523 til august 1533. Av disse diplomene omhandler 35 brev og 3 notater politisk korrespondanse. Av brev som ikke er bevart, men som kan dokumenteres på andre måter, har 13 relevans for denne undersøkelsen. Jeg nyttegjør meg derfor av 48 brev og 3 notater i denne oppgaven som alle omhandler politisk korrespondanse.³⁴ Av de 35 bevarte brevene som omhandler politisk korrespondanse, er 2 adressert til kong Kristian og 4 til kong Fredrik. 16 brev er adressert til danske menn, hvorav hele 7 til Eske Bille. Til kong Gustav av Sverige er det bevart 3 brev og 1 til hans fogd. Kun 3 brev til norske biskoper er bevart, hvorav 1 er adressert til både Eske Bille og biskop Olav i Bergen, og det er bevart kun 1 brev til Roma som omhandler politisk korrespondanse. Av de seks siste brevene omhandler to tinging av områder under Kristian, to opptegnelser og to forpliktelses- og hyllingsbrev av Fredrik 1. i 1532.

Til slutt et par praktiske bemerkninger. Når jeg oppgir kildenes lengde, er det antall linjer i den trykte utgaven i DN som oppgis, og ved sitering er klammeparentes som viser innskudd og tallmerking for fotnoter utelatt.

Kildetap og kildenes begrensning

Som tidligere nevnt er denne undersøkelsen begrenset til den politiske korrespondansen. Siden dette er en relativt kilderik tid, er det mulig å legge vekt på slik korrespondanse i denne oppgaven. Både Kristian 2., Olav Engelbrektsson, Henrik Krummedike, Eske Bille og Mogens Gyldenstjerne bevarte politisk korrespondanse i sine private arkiver som har overlevd fram til i dag. Vanligere var det at kun retts- og hjemmelsdokumenter ble tatt vare på, men takket være privatarkivene til de nevnte personene, er det mulig å gi et mer nyansert bilde av den politiske historien på Olav Engelbrektssons tid.³⁵ Når det gjelder erkebiskopens eget arkiv, så tok han heldigvis med seg dette da han flyktet i 1537. Dette ble gjenfunnet i München sammen med Kristian 2.s eksilarkiv, kalles derfor Münchensamlingen, og inneholder en betydelig mengde brev etter erkebiskopen. Og til tross for at erkebiskopen trolig har kassert brev ut fra politiske motiver, inneholder arkivet en rekke viktige kilder. I 1830 ble så erkebiskopens arkiv ført tilbake til Norge, og befinner seg nå i det norske riksarkivet.³⁶ Når jeg sier at Olav Engelbrektsson "heldigvis" tok med seg sitt eget arkiv da han flyktet, er det fordi store deler av den katolske kirkens arkiver gikk tapt da Kristian 3.s soldater brente den katolske kirkens arkiver i 1537. Samtidig var dette spesielt kritisk i Norge,

---

³⁴ Kronologisk oversikt over kildegrunnetets brev og notater, inndelt etter kapitler, se appendiks 1.

³⁵ Hamre 1998: 55-56.

³⁶ Hamre 1998: 55-56.

siden kirken hadde fungert som arkivskapere i kongemaktens fravær.³⁷ At erkebiskopens arkiv for enkelte år utgjør hele 70 % av diplomsamlingen fra hele Norge,³⁸ viser hvor viktig det var at han tok vare på dette, og av mine 51 belegg, er 26 brev, svarbrev og notater bevart i Münchensamlingen.

I hvor stor grad erkebiskopens brev er bevart i danske arkiver, er også et interessant spørsmål. Sikkert er det at de reformatoriske seierherrene rakk ned på den katolske kirken, anklaget biskopene for maktmisbruk, korrupsjon og vranglære, og fortidde den katolske kirkens rolle som bærebjelke i det norske samfunnet før den lutherske reformasjonen.³⁹ I den forbindelse er det interessant å merke seg at minst 7 av erkebiskopens 16 tapte brev som er belagt i svarbrev, er tapt i Danmark, mens svarbrevene er bevart i Münchensamlingen.

Kildekritikk

Når jeg har valgt å vektlegge en bestemt kategori primærkilder i denne masteroppgaven, er det fordi jeg mener at dette bringer meg nærmere historien, blant annet fordi det gir et mer detaljert bilde av hendelsene. Men selv en slik tilnærming til historien har sine begrensninger. Jeg har allerede nevnt det betydelige kildetapet. I tillegg er det en rekke faktorer som gjør tolkningen av nesten 500 år gammel politisk korrespondanse vanskeligere. Det er altså ikke bare tap av kilder som begrenser helhetsforståelsen i denne undersøkelsen.

For det første gjør alderen at både språk og samfunn var annerledes den gangen, noe som utgjør en potensiell fallgrube når brevene skal tolkes. I den såkalte språklige vendingen dras dette enda lenger når det blir hevdet at språket er en subjektiv konstruksjon. Dermed er det helt avskåret fra den objektive virkeligheten, og man kan derfor ikke si noe sikkert om virkeligheten ut fra språklige uttrykk.⁴⁰ Til tross for dette vil jeg lese erkebiskopens politiske korrespondanse med stort engasjement. At brevene aldri fullt ut vil kunne beskrive seinmiddelalderen slik den faktisk var, er jeg klar over, men jeg vil ikke si at det står en uoverstigelig barriere mellom språket i Olav Engelbrektssons politiske korrespondanse og den historiske situasjonen. En grundig lesning av erkebiskopens korrespondanse i lys av hans samtid, anser jeg derfor som en god tilnærming til vår historie, til tross for visse begrensninger i tid og språk. I en viss motsetning til dette kan det argumenteres for at Scotts antropologiske metode er like gyldig da som nå. For om samfunnsforholdene rundt har forandret seg, så er de menneskelige mekanismene som regulerer forholdet mellom

---

³⁷ Rian 2013: 83.

³⁸ Weiding 2012: 9-11.

³⁹ Rian 2013: 71.

⁴⁰ Melve 2010: 222.

undertrykkeren og de som blir undertrykket, de samme. På den måten kan antropologisk metode bidra til å bygge bro tilbake i tid.

For det andre er det slik at brevene er en del av en pågående kommunikasjon, skrevet i en bestemt sammenheng. Det er derfor ikke alltid like lett å vite hva som har blitt skrevet i forutgående brev, eller mer generelt hva som ligger implisitt i kommunikasjonen fra før. Bruk av brev som kilder får dermed et noe tilfeldig drag. Det kommer selvsagt an på typen brev, men i en del tilfeller er brev fullstendig bestemt av situasjonen. Brevet uttrykker dermed ikke nødvendigvis det prinsipielt viktigste, men det som er nødvendig å formidle mellom sender og mottaker nettopp der og da.

For det tredje forutsetter jeg at en del av erkebiskopens brev er taktiske, og for å avsløre de taktiske brevene, må de ses i lys av sin sammenheng. Dette krever god kjennskap til brevets kontekst. Det er dermed en potensiell fare for at taktiske brev blir oversett, blant annet på grunn av at enkelte brevs kontekst er ufullstendig eller utilgjengelig.

De resultatene som jeg kommer fram til i denne oppgaven, må derfor både ses i lys av et betydelig kildetap, og i lys av de usikkerhetsmomenter som nettopp er nevnt.

Formål og problemstillinger

Som nevnt utgjør Olav Engelbrektssons politiske korrespondanse kildegrunnlaget i denne masteroppgaven. Den første målsetning blir derfor å *beskrive* erkebiskopens politiske korrespondanse. Av konkrete saker er det særlig det Olav skriver om kirken og kirkesaker, det han skriver om Norge og rikssaker, og det han skriver om det å reise og møtes, som vil bli vektlagt. I tillegg vil brevenes mer generelle trekk vektlegges, slik som lengde og stil.

Den andre målsetningen er å gi en *tolkning* av Olav Engelbrektssons politiske korrespondanse. For det første bygger denne tolkningen på en sammenligning av Olavs brev. Hva han skriver og hva han ikke skriver til forskjellige adressater, og hvordan lengde og stil varierer etter hvem han skriver til, er derfor elementer som trenger å tolkes. Særlig relevant er det å sammenligne brev til kongene og til andre, som omhandler samme sak. I tillegg er det relevant å spørre seg om noe endrer seg over tid. For det andre bygger tolkningen på en sammenligning av brevene på en side, med hva som er rimelig å forvente at brevet skal innholde på den andre. Med andre ord: Skriver Olav Engelbrektsson om det som er forventet ut fra situasjonen, eller legger han vekt på tilsynelatende mindre relevante spørsmål? I tilfelle dette siste, er det nødvendig med en tolkning. Sagt med James C. Scotts begreper: Ved å påvise flere lag av åpen og skjult interaksjon, og ved å sammenligne disse, vil en kunne

utforske den skjulte interaksjonen på en helt ny måte. Å lete etter erkebiskopens skjulte interaksjon i erkebiskopens politiske korrespondanse, blir derfor sentralt i denne oppgaven.

Den tredje og endelige målsetningen er å gi en tolkning av Olav Engelbrektsson ut fra hans politiske korrespondanse, sett i lys av det norske systemet, hans stadig mer dramatiske situasjon, og det betydelige kildetapet som har funnet sted. Med disse perspektivene på tolkningen, yter jeg kildene og Olav Engelbrektsson størst mulig rettferdighet. Det er min tese at denne vektleggingen vil gi et langt mer positivt bilde av erkebiskopen enn det hovedtendensen blant norske historikere tidligere har gjort.

Masteroppgavens oppbygning

Min gjennomgang av Olav Engelbrektssons politiske korrespondanse er i hovedsak kronologisk ordnet. Det viktigste unntaket er det 1. kapitlet som er bakgrunnskapitlet. Her beskriver jeg erkebiskopens hovedmotstandere, kong Gustav og kong Fredrik, med vekt på deres politiske styrke, og styrkeforholdet til Olav. Kapitlet avsluttes med en bred framstilling av Olav Engelbrektssons posisjon som kirkefyrste, samt et fugleperspektiv på erkebiskopens brev i lys av formelverket for middelalderdiplomer. Det 2. kapitlet omfatter tiden fram mot 1527, med blant annet byggingen av Steinvikholm festning og arbeidet for Fredriks norske håndfestning, men er det kapitlet som omhandler færrest brev av erkebiskopen. Det neste kapitlet omhandler brev knyttet til svenske flyktninger som oppholdt seg i Trøndelag, og som dermed skapte splid mellom erkebiskopen og Gustav Vasa. I kapittel 4 er Fredrik igjen hovedmotstander når Olav Engelbrektsson gjentatte ganger lar være å reise til herredager, og unngår dermed å krone Fredrik. I kapittel 5 drar det seg virkelig til når Kristian 2. ankommer Norge med sin flåte og Olav åpenbart går over til ham. Kapitlet avsluttes med Fredriks oppgjør med erkebiskopen etter Kristians nederlag. Det 6. og siste kapitlet omhandler riksmøtet i Bud i 1533 hvor Olav Engelbrektsson gjør et betydelig forsøk på å gjenreise et slagent land og en slagen kirke.

Kapittel 1. Bakgrunn

Kongen i Sverige, kongen i Danmark og kirkefyrsten i Trøndelag

Målet for denne oppgaven er å gi et nyansert bilde av Olav Engelbrektsson ut fra hans politiske korrespondanse. Jo mer vi vet om erkebiskopen, jo bedre er det, men for å gi et så presist bilde som mulig av hans politiske korrespondanse, må vi selvfølgelig også vite noe om adressatene. Dette kapitlet skal derfor handle om erkebiskopen selv, men også om hans to mektigste adressater og hovedmotstandere, Gustav Eriksson Vasa og Fredrik 1. Kjennskap til disse tre som politiske aktører vil bli vektlagt, for deres politiske styrke – og særlig kongenes styrke i forhold til Olav Engelbrektsson – er vesentlig for tolkningen av erkebiskopens brev.

Når denne masteroppgaven vektlegger historiske aktører, og deler av det teoretiske grunnlaget i tillegg er hentet fra antropologi, bygger dette på vissheten om at historiske aktører har innvirkning på historien og dermed verdt å studere. Historie er derfor ikke bare noe som gjentar seg i gamle fastlagte mønstre, historie er heller ikke bare strukturer og skjemaer som kan settes opp mot hverandre for å forklare årsaker til utvikling og peke på utløsende hendelser. Historie handler også om aktører, og ved å studere lederskikkelser som Gustav Vasa, Fredrik 1. og Olav Engelbrektsson, vil oppgaven kunne bidra til å forstå rikspolitikken i Norden fra 1523-1533 generelt, og Olav Engelbrektsson spesielt.

Jeg har valgt å begynne med Gustav Vasa fordi han på en helt spesiell måte illustrerer datidens kompromissløse fyrste, både overfor sine verdslige motstandere, men også i forhold til den katolske kirken i Sverige. Jeg fortsetter så med danskekongen, og avslutter med erkebiskopen. Olav Engelbrektssons omgivelser og grunnlaget for hans maktposisjon vil bli vektlagt. Helt til slutt vil se nærmere på hans brev i lys av Lars Hamres formelverk for middelalderdiplomer.

Gustav Eriksson Vasa

Det var Gustav 1. Eriksson – kanskje best kjent som Gustav Vasa⁴¹ – som tilkjempet seg makten i Sverige tidlig på 1520-tallet, og Gustav skulle også bli en betydelig motstander for erkebiskop Olav Engelbrektsson. Den viktigste grunnen til dette var erkebiskopens

---

⁴¹ Lars-Olof Larsson hevder at Vasa-navnet først ble tatt i bruk i et patriotisk skuespill under Gustav 3. i 1786 som en del av et nasjonsbyggingsprosjekt, se Larsson 2002: 8.

engasjement knyttet til tre politiske fiender av Gustavs regime som søkte tilflukt i Trøndelag på slutten av 1520-tallet.

Først vil jeg imidlertid kort beskrive Gustav Erikssons vei til makten. For etter Kristian 2.s blodbad i Stockholm i 1520 hadde tilhengerne til den tidligere riksforsanderer, Sten Sture, i betydelig grad blitt tynnet ut. Dette medførte at stormenn fra andre slekter eller slektsgrener kunne gripe makten. Blodbadet gav samtidig ytterligere grobunn for hat mot danskene, og en sterk lederskikkelse som ønsket Sverige ut av Kalmarunionen for godt, fikk slik sett gode kår. Det var Gustav Eriksson som grep sjansen, og lyktes. Han begynte i nord da han samlet 400 menn i Dalarna i februar 1521, ble gjort til rikets høvedsmann av stormenn i Götalandskapen samme sommer, fikk kontroll over store deler av riket og fikk i stand et improvisert kongevalg i Strängnäs i juni 1523, og ble endelig kronet på nyåret i 1528.⁴²

Trolig fra 1514, da Gustav var rundt 18 år, befant han seg ved riksforsanderer Sten Sture den yngres hoff. Der fikk Gustav oppleve Sten Stures politiske spill og taktikeri med mål om å beherske Sverige. I Stens nærmeste krets var også biskop Peder Jakobsson Sunnanväder og Hemming Gadh. Sistnevnte hadde, med sin bakgrunn som kammerherre hos paven, fått kjennskap til samtidens hensynsløse politiske spill som snudde tradisjonelle moralgrep på hodet, slik som Niccolò Machiavelli beskriver det i *Fyrsten*. At han møtte Machiavelli ansikt til ansikt er også rimelig å anta, for også sistnevnte var å finne i kretsen rundt pave Alexander 6. og sønnen Cesare Borgia. Det er likevel lite trolig at Gadh fikk med et eksemplar av *Fyrsten* hjem til Sverige, og usikkert når eventuelt kong Gustav fikk tak i et eksemplar selv. Verket er riktignok skrevet i 1513, men ble ikke trykket før nærmere 20 år senere. Men da Hemming Gadh drog tilbake til Sverige og tok til å undervise ved hoffet, fikk den kommende kongen uansett lære om maktspill og om fyrstens altomfattende rett etter italiensk mønster, krydret med hat mot unionen og danskene.⁴³

Selv om forbindelsen til Machiavelli er klar, er det ikke sikkert at den var avgjørende for kong Gustav framferd. Det var nemlig vanlig i seinmiddelalderen at fyrstene ikke holdt sine løfter, men tilsidesatte dem uten skrupler. Det var derfor seinmiddelalderens ”Mangel paa de fornemste borgerlige Dyder, Ordholdenhed, Agtelse for Rettigheder og Lovlydighed”⁴⁴ som preget samfunnet.

Uansett påvirkning ser det ut til at herskerkunsten lå naturlig for Gustav Vasa. Kongen fulgte for eksempel ikke tradisjonelle moralregler for krig. Et eksempel på dette, er Gustavs

---

⁴² Larsson 2002: 49, 59, 63, 74 og 165.

⁴³ Svalenius 1963: 18-19; Larsson 2002: 38-40.

⁴⁴ Aschehoug 1866: 340.

behandling av Nils Stures leietropper etter å ha brutt Nils' beleiring av Kalmar slott i 1525. Mens Nils selv og en av Søren Nordbys døtre slapp fra det med livet i behold, ble leiesoldatene drept, alle som en, noe som var et fullstendig brudd på samtidens behandling av leiesoldater. I tillegg gjorde svenskekongen det til en vane å bryte sine kongelige leider.⁴⁵ Selv den kongelige eden betydde altså lite hvis det ikke passet ham selv.

I vår sammenheng er imidlertid kong Gustavs forhold til kirken av større interesse. På dette punktet viste Gustav at en ny tid var i emning, for kongen nedkjempet kirken med hard hånd. Dermed fikk han kontroll over dens eiendommer og økonomi, noe som han mente var nødvendig for å sikre en sterk stat og utruste et sterkt militærvesen. Som et ledd i kampen mot kirken stod hans kompromissløse kamp mot biskoper som ikke ville føye seg etter kongens krav. Avsettelse, og i noen tilfeller også henrettelse, kunne vente dem som ikke ville bøye av. Det var også kong Gustav som egenhendig innførte økonomiske og politiske reformer innenfor kirken på Västerås-møtet 16. juni 1527, dagen som regnes som Sveriges reformasjonsdag, og reformene medførte at kongen overtok betydelige inntekter som tidligere hadde ligget til kirken.⁴⁶ Når kongen ventet hele fire år etter kongevalget i Strängnäs med å bli kronet, så virker også dette velregistrert fra kongens side, for da hadde han kontroll over kirken. I tillegg til at Gustav fikk sin kirkelige velsignelse og guddommelige forankring, hadde kongens løfter til geistligheten blitt byttet ut med det lutherske synet på øvrigheten – underordning. Alle, også geistligheten, skulle underordnes kongen. At kroningen først fant sted etter møtet i Västerås som gav kongen kontroll over kirken, virker derfor planlagt,⁴⁷ og med kroningen ble den svenske kirken enda en gang tvunget i kne av en kompromissløs, svensk konge.

Som ett ledd i kampen mot den katolske kirken, motarbeidet kong Gustav aktivt kirkens ytringsmuligheter, og drev samtidig sin egen propaganda mot kirken. I 1526 la Gustav beslag på domkapitlets trykkeri som etter dette ble brukt til å trykke nytestamenter på svensk, og i propagandaen ble kirken beskyldt for å være grisk, forrædersk og opprørsk. Men også historien og ettermålet tok han kontroll over, slik som også de danske kongene gjorde det etter reformasjonen. For kort tid etter Gustavs død i 1560, ferdigstilte den kongevennlige biskopen Peder Svart kongens krønike, og skrev med dette Gustav Eriksson inn i historien som landsfader og frihetshelt – og opposisjonelle røster utover dette ble fortiet. I Svarts krønike ble Gustav dermed framstilt slik som han selv og hans etterkommere ønsket, noe som

---

⁴⁵ Larsson 2002: 141-142, 148 og 356.

⁴⁶ Svalenius 1963: 118; Larsson 2002: 128-137.

⁴⁷ Larsson 2002: 165-168.

gav kongen kontroll over eget minne.⁴⁸ Det var i denne krøniken at Peder Jakobsson Sunnaväder og den såkalte Daljunkeren fikk sine klengenavn, og disse har hengt ved dem siden den gang. Begge navnene har en tydelig negativ klang. Fra gammelt av så svenske bønder på sønnavinden som en vond kraft mot naturen. Det heftet derfor ikke noe godt ved tilnavnet Sunnaväder. Når det gjelder Daljunkeren, så ble dette klengenavnet og Daltjuven brukt om hverandre, og hos Svart blir navnene brukt synonymt med tyv og bedrager, og det største bedraget i Gustavs øyne var at Daltjuven påstod at han var Sten Stures sønn.⁴⁹ På denne måten gav altså Peder Svart klengenavn på kongens motstandere, og skapte dermed stereotype motstykker til Gustavs rolle som landsfader og frihetshelt.

Men kong Gustav kunne også gå mer forsiktig fram hvis han anså det som nødvendig, og forhastet seg heller ikke med å få gjennomført reformasjonen fullstendig. Han tok derfor hensyn til folketroen, og avviste også et totalt brudd med paven i interne forhandlinger knyttet til Västerås-møtet sommeren 1527. Videre fortsatte svenskekongen, etter gammel katolsk tradisjon, å delta ved den årlige Eriksmässan i Uppsala som den hellige Eriks etterfølger.⁵⁰ Dette viser hvor forsiktig kong Gustav kunne være når han fant det nødvendig. Men også på andre måter kom kong Gustavs taktiske egenskaper til syne. I det store bondeopprøret, den såkalte Dackefejden i 1542 som oppstod i grensetraktene i sør, ville folk ha tilbake gammel lov og gode sedvaner, og Gustav måtte ty til sin største list for å stagge opprørerne. ”[E]tt köttben hit för att tysta ylande ulvar, en halvsanning dit för att splittra motståndet och uppenbara lögner på bred front för att bromsa och vinna tid”.⁵¹ Gustav kunne altså være hard og skruppelløs når han var sikker på seier, men samtidig smidig til fingerspissene, utstyrt med en forsiktighet som hindret han i å ta ett skritt for mye.⁵²

At kong Gustav var skruppelløs og kompromissløs når han hadde styrke til det, utstyrt med en betydelig brutalitet overfor landets katolske biskoper, gjorde ham til en fryktet motstander for erkebiskop Olav Engelbrektsson. For det første var erkebiskopen en del av den kirken som svenskekongen forsøkte å nedkjempe i sitt eget land. For det andre ble den norske erkebiskopen i betydelig grad involvert da de svenske, politiske flyktingene ankom Trøndelag. Erkebiskopen hadde derfor god grunn til å frykte Gustav Eriksson, og etter hvert skulle frykten vise seg svært så berettiget.

---

⁴⁸ Larsson 2002: 46, 128-130 og 356-357.

⁴⁹ Svalenius 1963: 78; Larsson 2002: 149-151.

⁵⁰ Larsson 2002: 126, 137 og 170-171.

⁵¹ Larsson 2002: 233-234, sitat side 243.

⁵² Larsson 2002: 170-171.

Dansk politikk med vekt på Fredrik 1.

Fredrik 1. ble konge i 1523, fikk sin danske kroning i august året etter, og regjerte fram til sin død ved påsketider 1533. Kong Fredrik var derfor erkebiskop Olavs viktigste motspiller i godt og vel 9 av de 13 årene som Olav besatte erkesetet i Nidaros. I første øyekast kan kong Fredrik virke både mild og hensynsfull, og Arild Huitfeldt har omtalt Fredrik 1. som en gammel høne som sjelden forlot sitt rede, for kun én gang i året forlot han sitt rede, Gottorp slott, for å holde herredag med den danske adelen, og til Norge kom han aldri.⁵³ Til tross for dette voldte han erkebiskopen atskillig bry, og Olav svarte på sin måte, blant annet ved å sørge for at Fredrik aldri fikk sin norske kroning.

Kanskje i enda større grad enn for Gustavs del, var Fredriks vei mot tronen et resultat av misnøyen mot Kristian 2. Det var den jyske adelen som tok initiativet, og som valgte oldenborgeren til å etterfølge sin nevø, den egenmektige Kristian 2., som måtte forlate København 1. april 1523. Med støtte fra Lübeck fikk Fredrik etter hvert kontroll over hele Danmark, og da København ble inntatt i desember 1523, lå hele landet under hans føtter.⁵⁴

Forholdet til Kristian 2. skulle likevel prege store deler av Fredriks regjeringstid. For det første førte opprøret mot Kristian til utenrikspolitiske problemer for Fredrik, siden det kunne tolkes som et opprør mot fyrstemakten i seg selv. Om ikke dette var nok, var Kristian svoger med selveste keiseren. Fredrik og kretsen rundt ham brukte derfor betydelig med tid og krefter på å begrunne avsettelsen av nevøen.⁵⁵ For det andre var Kristian et uroemoment og utgjorde til stadighet en militær trussel for Fredrik helt fram til sommeren 1532. Dette gjaldt særlig rett etter at keiser Karl 5. hadde overvunnet andre fiender, for da kunne han frigjøre deler av krigsmaskineriet for bruk i Norden. Etter at Karl 5. slo franskmennene ved Pavia i februar 1525, og etter keiserens fredsavtale med tyrkerne i Cambrai i 1529, må Fredrik ha følt trusselen fra Kristian som særlig reell.⁵⁶

I tillegg var Fredriks forhold til svenskekongen spent, særlig fram til Malmö-recessen ble vedtatt høsten 1524, og i de første årene var han også svært opptatt med å få ro blant egne bønder. Særlig i begynnelsen av sin regjeringstid hadde kong Fredrik derfor betydelige utfordringer, noe som trolig kan forklare de særdeles gode betingelsene som det norske riksrådet klarte å forhandle fram i håndfestningen i 1524, mens trusselen fra Kristian trolig var medvirkende til at Fredrik opprettholdt et tilsynelatende godt forhold til Olav Engelbrektsson, til tross for at erkebiskopen i en årrekke unnlot å krone danskekongen.

---

⁵³ Albrechtsen 1997: 305 viser til Huitfeldt.

⁵⁴ Rian 1995: 13.

⁵⁵ Hamre 1998: 190.

⁵⁶ Hamre 1998: 206 og 432.

I ettertid er det likevel nærliggende å tenke at han hele tiden hadde mål om å legge Norge under seg, men ved å ta ett skritt av gangen og ved å gi alternative forklaringer på sin interaksjon i norske anliggender, så klarte han å kamuflere eller dysse ned sine egentlige mål. At det allerede i 1527 satt lojale danske adelsmenn på de to sønnafjelske festningene, taler sitt tydelige språk, og at danskekongen fra sommeren 1532 og til sin død også behersket Norge nordafjells, peker i samme retning. Fredrik hadde altså betydelig interesse av å befeste sin posisjon i Norge, til tross for et tilsynelatende godt forhold til norske riksrådsmedlemmer generelt, og til Olav Engelbrektsson spesielt.

I tillegg til Fredriks snikende interaksjon i norske riksspørsmål, må også kongens åpenhet for den nye konfesjonen ha bekymret erkebiskopen i Nidaros, og med god grunn. Når det gjelder Fredriks forhold til den danske katolske kirke, hevder Espen Albrechtsen at "[m]ed Frederik I. tager vi afsked med middelalderens universelle kirke, selvom det skete i en glidende proces", og Albrechtsen underbygger dette på følgende måte: Til tross for gitte tradisjonelle privilegier til kirken i håndfestningen, og til tross for at Fredrik var "for klog til at udtale" sitt positive forhold til luthersk lære direkte, så tillot han sin sønn, den senere Kristian 3., å gjennomføre reformasjonen i sitt len i Nordslesvig, og sønnen anla også en presteskole der. I tillegg giftet både Kristian og hans søster seg med protestanter. Videre utstedte kongen i 1526 beskyttelsesbrev til lutherske predikanter i Viborg, og til tross for protester fra biskopene på herredagen i 1526, fortsatte kongen med dette. På den samme herredagen ble det også vedtatt at påtroppende biskoper ikke lenger trengte å dra til Roma, men heller skulle dra til erkebiskopen, for å få bekreftet innsettelsen. På herredagen året etter fremmet så kongen trosfrihet, samtidig som kirken ble fratatt inntekter fra visse typer bøter. Sitt tydelige språk taler også Fredriks forhold til kirkens gods og eiendommer, for ved kongens død, var kun syv av 26 fransiskanerklostre i virksomhet, de andre var stengt, eller forlent bort.⁵⁷ I tillegg støttet Fredrik seg til luthersksinnede holsteinske adelsmenn, og når den katolske delen av det danske riksrådet ikke reagerte mer resolutt, var også det fordi trusselen fra Kristian 2. krevde av rådet holdt sammen.⁵⁸

Dermed framstår Fredriks tilsynelatende forsiktige politikk som en betydelig trussel mot både norsk rikspolitik og den katolske kirke siden den truet Olav Engelbrektssons posisjon fra to sider. Men siden Fredrik aldri kom seg til Norge, var hans maktutøvelse i Norge helt avhengig av å kunne plassere lojale danske adelsmenn i norske nøkkelposisjoner, og tilsynelatende greide han dette. En av de første mennene som Fredrik sendte til Norge, var

---

⁵⁷ Albrechtsen 1997: 320-325, første sitat side 320, det andre på side 322.

⁵⁸ Rian 1995: 23-24.

Vincens Lunge, men mye tyder på at Lunge stort sett var ute etter å styrke sin egen økonomi, og at han ”ikkje let noko høve til å vinna ny rikdom gå frå seg.”⁵⁹ Mannen som overtok Bergenhus etter Vincens Lunge våren 1529, var Eske Bille. Med ham hadde kongen fått innsatt to Biller og en Gyldenstjerne på de tre norske hovedslottene som kongen kunne stole på.⁶⁰

Når jeg har valgt å se litt nærmere på Eske Bille, er det fordi han var katolikk, og fordi han hadde en bror på Århus bispestol.⁶¹ Særlig i norske kirkesaker må han derfor ha vært en potensiell alliert for Olav Engelbrektsson, for også Bille må ha sett på Fredriks kirkepolitikk med betydelig uro. Det er således rimelig å anta at også en tilsynelatende lojal dansk adelsmann som Eske Bille, hadde egeninteresser på tvers av kongens offisielle politiske linje, og at han derfor kunne strekke seg langt for å imøtekomme Olav Engelbrektsson. Når det er sagt, kunne nok også Fredrik høste fordeler av å ha den katolskvennlige Eske Bille på Bergenhus. Ved å innsette ham som høvedsmann, kunne Bille bidra til å tone ned de konfesjonelle spenningene mellom kongen selv og erkebiskopen. Dermed viste han en viss velvilje overfor den katolske kirke, og kjøpte seg tid til å fortsette sin lutherskvennlige politikk på andre områder.

Selv om Fredrik gikk forsiktigere fram enn Gustav, så kan det ikke være noe tvil om hans mål. Fredrik fikk etter hvert innsatt danske lojale menn på de norske festningene, og viste med dette at han ikke respekterte sin norske håndfestning, og i Danmark hadde han makt til å ignorere den katolske delen av riksrådet i kirkesaker. Det er derfor rimelig å anta at Olav Engelbrektssons tiltro til dansk kongen stupte fra 1526/27, mens frykten for hva han kunne finne på, tiltok. Etter at Fredrik døde ved påsketider i 1533 og Grevefeiden var over, tok Fredriks sønn, Kristian 3. over tronen. På mange måter fullførte han sin fars verk. Kristian 3. hadde makt til å nedkjempe katolske riksråder og prelater, noe som for Norges del betydde at riksrådet opphørte, og Olav Engelbrektsson rømte landet. Dette er derfor åpenbart at begge dansk kongene må ha vært fryktede motstandere for Norges siste erkebiskop.

Erkebiskop Olav 3. Engelbrektsson

Det er vanskelig å si noe sikkert om Olav Engelbrektssons røtter, men med presteutdanning fra Trondheim, og universitetsstudier fra Rostock fikk han den beste utdanningen som var å få på den tiden. Han kom trolig derfor fra samfunnets øvre sjikt. Fra 1503 til 1507 studerte Olav

---

⁵⁹ Hamre 1998: 380.

⁶⁰ Hamre 1998: 387.

⁶¹ Hamre 1998: 385.

i Rostock, og etter endte studier, ble han værende i byen som universitetslærer og forstander for *Regentia Olavi*, et bosted for norske studenter drevet av erkestolen i Trondheim. I 1514 vendte han så hjem til Norge, ble kannik i Nidaros i 1515, og fikk pavelig stadfestning som dekan for domkapitlet i Nidaros den 17. desember 1515. Dermed ledet han presteskapet ved domkirken i en alder av 35 år. Som dekan viste Olav Engelbrektsson evner til samarbeid. Også i forhold til erkebiskop Erik Valkendorf samarbeidet Olav godt, noe som slett ikke var en selvfølge. Ved mange domkirker kunne det være konflikter mellom domkapittel og biskop, men altså ikke i Nidaros, og det var særlig i rettergangen og i økonomistyringen at erkebiskopen støttet seg til Olav.⁶²

Den 30. mai 1523 ble Olav Engelbrektsson valgt til erkebiskop av domkapitlet i Nidaros. Mot alle odds ble en nordmann valgt til ny erkebiskop i Nidaros, for særlig fra 1502 hadde dansk kongen søkt å øke sin makt i Norge. Kongen hadde plassert pålitelige danske menn på de norske festningene, og samarbeidet med paven for å få innsatt sine kandidater på de norske bispestolene. Trakasseringen av kirken toppet seg i 1521 da kongens mann på Akershus, Hans Mule, presset biskop Anders Mus bort fra bispestolen og tvang domkapitlet til å velge seg selv til biskop. Erkebiskop Erik Valkendorf drog derfor til Roma for å klage til paven, men døde der i 1522. Erkesetet stod dermed ledig, og når det lyktes domkapitlet å få innsatt Olav Engelbrektsson som erkebiskop, skyldtes det først og fremst at Kristian 2. hadde blitt styrtet både i Danmark og i Sverige, og rømt til Nederlandene. Situasjonen var likevel dramatisk for Norges del, for når Olav Engelbrektsson tok over som erkebiskop, stod Norge helt uten ledere, og med et lammet riksråd.⁶³

Det var likevel en lærd mann med en betydelig evne til samarbeid som tok over rollen som erkebiskop og som leder av det norske riksrådet. I tillegg var han svært kritisk til danskenes framferd mot det norske riket. I 1532 gav geografen Jacob Ziegler ut et verk om Skandinavia. Innledningsvis er delen om Norge høyst sannsynlig farget av Olav Engelbrektsson, for ifølge Ziegler så ”träffade [jag] honom ofta” i Roma høsten 1523, ”och fick af honom veta så mycket man kan lära af en person”.⁶⁴ Noe som ytterligere styrker antakelsen om at Ziegler gjengir Olavs ord, er *Schondias* vektlegging av nasjonale spørsmål. For da Olav Engelbrektsson oppholdt seg i Rostock, ble han gjennom datidens middelalderse historieverk, kjent med den nasjonalhistoriske ånden som ”må ha vorti levande i han”.⁶⁵

---

⁶² Rian 2007: 22-23.

⁶³ Rian 2007: 24-26.

⁶⁴ Schondia: 3.

⁶⁵ Koht 1951: 43-46. Sitat side 46.

I *Schondias* innledning blir det fortalt om Norge som et blomstrende rike som behersket Danmark, Frisland og øyene så lenge det ble styrt av konger. Men en gang tronen stod ledig, ble det innført valgkongedømme. Dette førte til indre stridigheter og at fremmedfolk kom til landet, og nå lå Norge under Danmark. Lovlige skatter og andre verdier ble ført ut av landet, og overmotet preget fyrsten. Folkeforsamlinger var heller ikke tillatt. I tillegg holdt Danmark også kontroll med sjøfarten til og fra Norge slik at man måtte holde seg inne med danskekongen for at denne ikke skulle stoppe opp.⁶⁶

Det er dermed en realistisk og noe pessimistisk Olav Engelbrektsson som kommer til syne her, med klare analytiske evner.⁶⁷ Det er samtidig tydelig at erkebiskopen er svært kritisk til den politiske utviklingen i landet. Det passet derfor Olav godt at Fredrik 1.s norske håndfestning til de grader tok vare på norske interesser, og at hans personlige egenskaper egnet seg til å ta opp kampen.

Kirkefyrstens posisjon og roller

At Olav Engelbrektsson stod foran formidable utfordringer, er udiskutabelt, men han innehadde også den mest betydningsfulle posisjonen i landet nord for Stad. Grunnlaget for kirkefyrstens makt lå i de tre rollene som han innehadde i kraft av sitt embete, nemlig rollen som erkebiskop, riksrådsleder og lensherre. Som *erkebiskop* innehadde Olav Engelbrektsson kirkens høyeste myndighet i Norge, og som biskop i sitt eget stift rådde han over en betydelig økonomi. Inntekter av jordegods, tienden, bøter og andre skatter var betydelig, dessuten kunne han slå mynt. I tillegg var erkebiskopen landets fremste eksportør av tørrfisk. Militært rådde Olav Engelbrektsson over en betydelig krigsflåte, i tillegg til festningsverket som han selv bygde i Åsenfjorden, og administrativt rådde han over både et geistlig og verslig apparat. Som *riksrådets leder* var Olav den fremste i landet under tronledighet og dermed riksvikar, og hadde også en sentral oppgave med å forhandle fram håndfestingen mellom konge og riksråd. Dessuten var det riksrådsformannen som skulle sende ut innkallinger til herremøter, og det var han som skulle sette dagsordenen på disse møtene. Som *lensherre* var erkebiskop Olav underlagt kongen, og forvaltet lenet på regentens vegne og måtte for eksempel sørge for at kongens bud ble bekjentgjort og overholdt, men han hadde også militær befalingsmyndighet på kongens vegne i kraft av å være lensherre.⁶⁸

---

⁶⁶ Schondia: 19, jf. Rian 2007: 26-27.

⁶⁷ Rian 2007: 27.

⁶⁸ Se Imsen 2004: 40-49 for beskrivelsen av de tre rollene.

Kirkefyrsten og allmuen – Olavsfest og setesveiner

Om erkebiskopen løsrev seg fra curien på det administrative planet i 1524, så var det likevel ikke snakk om noe frafall fra paven som religiøs autoritet eller frafall fra den katolske læren.⁶⁹ Slik sett kan Olav Engelbrektsson ses på som en konservativ katolikk, noe som også kom til uttrykk i hans teologi i synet på kirken. For erkebiskopen var den ytre kirken et uttrykk for Guds gjerning og nærvær. Kirkens identitet var dermed ikke knyttet til oppslutning, men til embetene som ble innstiftet av apostlene, og som gjennom tradisjonen hadde blitt ført helt fram til hans tid. For Olav Engelbrektsson må kirkens posisjon derfor ha vært selvfølgelig, og han utførte sine fyrsteplikter deretter.⁷⁰

Olavsfesten var utvilsomt årets høydepunkt i det omfattende religiøse livet rundt Domkirken i Trondheim. Festen varte fra 28. juli til 5. august, og trakk en mengde pilegrimer til byen. Olav den helliges helbredende evner fylte folk med forventning, og det var i særlig grad på helgenens dødsdag at han var virksom. Ved å faste natten til 29. juli så nær relikviene etter helgenkongen som mulig, var sjansen til helbredelse størst, forteller tekstene. Høydepunktet under festdagene var likevel da skrinet ble båret ut av kirken, og helgenen ble vist fram. I prosesjonen ble relikviene gjort nærværende for enda flere, og også tilknyttet prosesjonen ble mennesker helbredet.⁷¹

Men erkebiskopens kontaktflate blant folket berodde ikke bare på kirkelige handlinger. De norske biskopene ble i motsetning til sine danske kollegaer, rekruttert fra den norske knapeadelen, og hadde derfor god kontakt med jordeiere, nordnorske fiskekjøpmenn, rådmenn og lagmenn i distriktene, og forholdet mellom knapeadel og biskoper ser ut til å ha festet seg i andre halvdel av 1400-tallet. Samtidig hadde erkebiskopene nærmest en kongelig posisjon i nordafjells. Forholdet til setesveinene understreker dette, for det å bli erkebiskopens setesvein ble ansett for jevngodt med å være kongstjenestemann i tidligere tider. Også terminologien understrekte dette. Aslak Bolt snakker om ”våre handgjengne menn”, og brukte den samme verneformelen som kongene brukte ved innsettelse av setesveiner.⁷² Et annet eksempel som underbygger erkebiskopens opphøyede posisjon i Trøndelag, finner vi i et brev fra Namdalen i 1509 der kong Hans og erkebiskop Gaute likestilles i rang.⁷³

Erkebiskopens materielle ressurser står i forhold til hans opphøyede posisjon. For det første var erkesetet på Olav Engelbrektssons tid den absolutt største godseieren i landet. For

---

⁶⁹ Hamre 1998: 277-278.

⁷⁰ Ellingsen 2004: 55-56.

⁷¹ Mortensen og Mundal 2003: 360-362.

⁷² Hamre 1971: 53-55.

⁷³ Hamre 1971: 211.

det andre var erkesetets utenrikshandel så betydelig at det var nødvendig med et støttepunkt i Bergen. Allerede fra begynnelsen av 1300-tallet hadde derfor erkesetet en egen bygård på Strandsiden i Bergen. For det tredje fikk erkebiskopene fra 1458 igjen rett til å slå mynt, noe som også hadde en betydelig symboleffekt. Endelig hadde erkesetet betydelige inntekter fra sin kirkelige virksomhet i form av bøter og avgifter, men også fra religiøse seremonier og fester.⁷⁴

Olav Engelbrektssons regnskapsbøker nevner 69 setesveiner fra 1533, og 49 av dem bodde i Nord-Norge. Setesveinene sørget for at erkesetets administrative, økonomiske og militære oppgaver i distriktene ble utført. I den betydelige fiskehandelen som erkebiskopen stod for, hadde nettopp setesveinene en viktig rolle, for av de som holdt til i Nord-Norge, var de fleste lokalisert i fiskevær. I tillegg var det tydelig at fiskehandelen gikk godt. I 1520/21 var setesveinene av dem som betalte mest i tiendpengeskatt, og de fleste av dem eide også egne jekter.⁷⁵ Den betydelige fiskerivirksomheten i Nord-Norge, og behovet for et eget støttepunkt i Bergen, viser at fiskeriekporten til erkesetet var viktig. Samtidig var de avhengig av å få solgt varene til utenlandske handelsmenn i Bergen. Det er derfor rimelig å anta at Olav Engelbrektsson veide sin kritikk av Hansaen i Bergen med omhu.

Alt i alt kan man si at erkebiskopens fyrsteverdighet var betydelig nord for Stad, og de sikreste støttespillerne for sin posisjon fant Olav Engelbrektsson på hjemmebane, rundt en betydelig utbygd religiøs kultur og med en bred politisk kontaktflate, med setesveinene i front. At den norske katolske kirken i tillegg hadde kontroll over bortimot halvparten av jorda ved inngangen til reformasjonen, gjorde den til den mektigste godseieren i landet. Kirken med erkebiskopen i spissen var dermed den mest betydningsfulle maktfaktoren innenlands. På den annen side er det også forståelig at danskekongene søkte å få kontroll over kirken og biskopene, med mål om å legge det betydelige norske kirkegodset inn under kronen. At det var erkebiskopen i Nidaros som var av de siste som gav opp kampen mot danskekongen, kan komme av den geografiske avstanden til Danmark, men beror nok i særlig grad på erkebiskopens makt nord for Stad og på den brede kontaktflaten med folket.

Erkebiskopens politiske korrespondanse vis-à-vis europeiske middelalderdiplomer

Kjennskap til utsteder og adressat er utvilsomt viktig når man skal tolke Olav Engelbrektssons politiske korrespondanse, men kjennskap til brevskrivningen i middelalderen generelt, er også viktig. Med utgangspunkt i Lars Hamres formelverk for middelalderdiplomer hentet fra hans

---

⁷⁴ Dybdahl 2004, særlig side 72 og 80-81.

⁷⁵ Dybdahl 2004: 82.

bok *Innføring i diplomatikk*,⁷⁶ vil jeg nå gi en generell vurdering av erkebiskopens brev i sammenligning med europeiske middelalderdiplomer. Formelverket har en grunnleggende tredeling; protokoll, tekst og eskatokoll.

*Protokollen – invocatio, intitlatio, inscriptio og salutatio*⁷⁷

Protokollen i erkebiskopens politiske korrespondanse har ofte distinkte og gjenkjennbare ledd, noe som er nyttig når utsteders forhold til adressat blir vektlagt. Måten utsteder titulerer seg på, hvordan han beskriver adressaten, og på hvilken måte adressaten blir hilst på, legger mange av premissene for resten av brevet, og vil derfor bli kommentert for ethvert brev.

Protokollen innledes med *invocatio*, en påkalling av Gud. Leddet er mest vanlig i de eldste europeiske diplomene, men kan likevel forekomme i senere diplomer, særlig i høytidsstemte brev fra fyrster og geistlige, men kan ikke påvises i brevene jeg har lest.

Det neste leddet er *intitulatio* eller *superscriptio* som presenterer brevutsteder med navn og stilling. For erkebiskoper, inkludert erkebiskopene i Nidaros, var bruk av territorialformel og formelen ”apostolicae sedis legatus” vanlig. Til dette leddet kan man ofte finne *devotio*; ”Dei gratia”, som viser at biskoper og fyrster har sitt embete fra Gud, og er ydmyk overfor denne. Helt i tråd med dette bruker Olav Engelbrektsson oftest en fast og formelaktig *intitulatio*; ”Olauus dej gracia archiepiscopus Nidarosiensis et apostolice sedis legatus”, noen ganger også i norsk oversettelse. Olav Engelbrektsson titulerer seg dermed på linje med andre erkebiskoper, og ved å bruke devosjonsformelen ”dej gracia” uttrykker erkebiskopen både at han er ydmyk overfor Gud, men også at han har sitt embete fra Gud. Erkebiskopens faste *intitulatio* understreker dermed erkebiskopens verdighet og rett til å holde erkestolen i Nidaros, og er et tydelig uttrykk for hans makt og posisjon.

Etter *intitulatio* følger *inscriptio* som beskriver adressaten, og særlig mot slutten av middelalderen var det nokså vanlig at personer fikk fast omtale etter stand. Det er derfor problematisk å legge for mye i rosende ord om adressaten ut fra dette leddet. Det er imidlertid verdt å merke seg at erkebiskopens brev ofte bruker devosjonsformelen ”Dei gratia” om kongene når han tilskriver dem, samtidig som hans faste *intitulatio*, som nettopp inneholder en devosjonsformel, er utelatt. Det har derfor skjedd en forskyvning i forhold til hovedmønsteret i europeiske diplomer, og som understreker at mottakeren er personen med høyest rang. I tillegg understreker erkebiskopens konsekvente bruk av entallsform om seg selv når han skriver til kongene, hans ydmyke holdning.

---

⁷⁶ Hamre 2004.

⁷⁷ Hamre 2004: 27-40.

Det siste leddet i protokollen er *salutatio*, en hilsen, og vanligst i gammelnorske brev er ”Guds og sin hilsen”, men avvik fra denne forekom, særlig blant de geistlige. Av de danske kongene på 1500-tallet ble adelsmenn hilst med ”Vår gunst tilforn”, mens riksråder ble hilst med ”Vår synderlige gunst tilforn”, på latin ”Præmissis nostris sincero favore”. Hilsenen var altså tilpasset rangen, og også Olav Engelbrektsson bruker denne latinske formelaktige hilsenen i sine brev.

*Tekst-delen – arenga, promulgatio, narratio, dispositio, sanctio og corroboratio*⁷⁸

Teksten åpner vanligvis med *arenga*, som er en allmenn motivering for brevet. Denne kan også være plassert rett etter *invocatio*, men mangler stort sett i norske brev. Det neste leddet er *promulgatio*, men kalles også *publicatio* og *notificatio*, og er en kunngjøringsformel. Dette leddet mangler i pavebrev, og dette er trolig grunnen til at det ofte mangler i brev fra andre geistlige. Så følger *narratio*, som beskriver bakgrunnen for brevet. Dette leddet er ikke obligatorisk, på den annen side kan det utgjøre en betydelig del av teksten. Det finnes flere typer *narratio*, blant annet *vidisse* og *pepitio*. Den første av disse to nevner eller refererer til tidligere brev som utsteder er kjent med, mens *pepitio* refererer til bønneskrifter og søknader som noen har kommet til utsteder med. Saksforhold knyttet til rettssaker, og historiske redegjørelser knyttet til privilegier, er også eksempler på *narratio*.

Tekstens *dispositio* er diplomets sentrale ledd. Leddene foran forbereder *dispositio*, og leddene etter understreker viktigheten av dette leddet. De andre leddene kan derfor bare forstås ut fra dette. Til *dispositio* ligger den avgjørende og juridisk bindende viljeshandling, det vedtaket som skal offentliggjøres, for eksempel at skjøte er solgt eller at noen har fått et vernebrev. *Dispositio* etterfølges så av *sanctio* i form av et påbud eller forbud, gjerne med løfte om lønn eller trussel om straff, som har siktemål om å få iverksatt *dispositio*. Deretter avsluttes teksten med en stadfestelse av diplomets, *corroboratio*, for eksempel oppregning av vitner knyttet til forseglingen, men i norske diplomater var denne deler vanligvis svært kort.

Tekst-delen i store deler av kildegrunnlaget mitt skiller seg fra dette mønsteret. Hovedårsaken til dette er trolig Olavs brev ofte er adressert til en mektigere person, mens Hamres formelverk i første øyesyn synes å bygge europeiske retts- og hjemmelsdokumenter der utsteder forutsettes å være mektigere enn adressaten. For i *dispositio* beskrives den bestemmelsen som er vedtatt, mens *sanctio* forteller hva som skjer hvis dette ikke etterfølges. Utsteder er med andre ord mektig nok til å få gjennomført brevetets *dispositio*.

---

⁷⁸ Hamre 2004: 40-60.

Erkebiskopens politiske korrespondanse er derimot svært ofte opptatt av å forsikre adressaten om sin lojalitet, spesielt i de tilfeller der adressaten er en av de nordiske kongene, eller en av disses nærmeste underordnede. I slike tilfeller fins ikke denne typen dispositio eller sanctio i erkebiskopens brev. Olavs politiske korrespondanse ligner derfor mer på vitnebrev, og i noen tilfeller nærmest et bønneskrift. For i store deler av hans politiske korrespondanse søker han å sikre seg selv og sine interesser, herunder også rikets og kirkens interesser.

Tekst-delen i erkebiskopens politiske korrespondanse mangler derfor ofte distinkte ledd etter mønster fra de europeiske middelalderdiplomene. Men trolig er det nettopp det som preger den politiske korrespondansen til en underlegen part. Da må man først og fremst unngå å framsette krav til motstander med påfølgende sanksjoner, og heller forklare seg, vitne om det man har gjort for motparten, og til slutt om nødvendig, be om ikke å falle i unåde.

*Eskatokollen – datering, underskrifter og apprecatio*⁷⁹

Eskatokollens viktigste ledd er dateringsleddet, som angir når og hvor brevet er skrevet, og de aller fleste brevene etter Olav Engelbrektsson har datering. Dessuten er det nokså vanlig at eskatokollen inneholder underskrifter eller monogram, men dette gjelder ikke norske diplomer siden de ikke er gamle nok. I europeisk sammenheng avsluttes eskatokollen oftest med *apprecatio*, et ønske om at brevets innhold skal oppfylles, blant annet ved hjelp av ”amen” og ”vær friske”, men heller ikke *apprecatio* er vanlig i norske diplomer. Erkebiskopen bruker *apprecatio* trolig bare en gang, i et brev til Roma.

---

⁷⁹ Hamre 2004: 60-62.

Kapittel 2

Interregnum 1. To-tre mindre bekymringsfulle år

Dette kapitlet strekker seg fram til sommeren 1527, og har som mål å skissere hovedtrekkene i Olav Engelbrektssons tre første år i embetet. De to neste kapitlene er tematisk orientert, og overlapper delvis dette kapitlet. Brev som omhandler svenske flyktninger i Trøndelag fra 1524, og brev som begrunner Olavs uteblivelse fra herredagen i Konghelle i 1526, faller derfor utenfor dette kapitlet. Blant annet derfor omhandler dette kapitlet kun tre bevarte brev etter Olav Engelbrektsson, i tillegg til to brev som ikke er bevart, men som vi likevel kjenner fra svarbrev til Olav. Mye takket være München-samlingen har vi kjennskap til erkebiskopens brev til dette kapitlet siden begge svarbrevene og to av de tre bevarte brevene er hentet derfra.

Av de tre bevarte brevene, er det første skrevet mens Olav Engelbrektsson fortsatt var electus og avla troskapsløfte til Kristian 2., mens de to andre hovedsakelig omhandler kirkelig administrasjon. I forlengelsen av de to siste brevene vil jeg gi et mer detaljert bilde av erkebiskopens geislige og verdslige administrasjon, som i neste omgang vil relateres til kritikken som har blitt rettet mot Olav Engelbrektsson som administrator. Dessuten vil erkebiskopens rolle i møtene på Hamar og i Bergen, henholdsvis tidlig og seint på sommeren 1524, bli kommentert og vurdert. Til helhetsbildet i disse første årene hører også byggingen av Steinvikholm festning, som også vil bli kommentert.

Løftet til Kristian 2. og arbeidet med Fredrik 1.s norske håndfestning

I løpet av Roma-ferden fra sommeren 1523 til april/mai 1524, møtte Olav Engelbrektsson den landflyktige Kristian 2. på sin reise nedover og Fredrik 1. på vei tilbake, og begge ble lovet troskap. Avtalen med Fredrik er ikke bevart, men vi kjenner likevel til denne gjennom Olav Engelbrektsson, som refererer til den i 1532 når han begrunner sitt frafall fra Fredrik.⁸⁰ Troskapsløftet han gav Kristian, er derimot bevart i sin skriftlige form.

Løftet til Kristian 2. i Mecheln, 15. juni 1523

”Jegh Oluff Engelbrictszenn electus till Trondem Domkirkæ laaffwer och tilseier [...]”. Slik lyder Olavs første ord i kildegrunnet mitt. Olav Engelbrektsson presenterer seg som electus, og – betegnende nok – det første han så gjør, er å love noe. I dette 26 linjers korte

---

⁸⁰ DN XII 496 og DN VII 707 fra 1532.

brevet gir erkebiskop Olav Kristian 2. sitt løfte, og lover høytidelig å alltid være Kristian og hans familie tro.⁸¹ Olav beskriver så Kristian som ”høgbornæ fførste och mecktigste herre [...] med gudz naade Danmarckes Swerriges Norriges Wendes och Godes konnung hertigh etc.” og hilser ham så med ”myn kæreste nadigste herre”. Olav viser med dette at han, i det minste overfor Kristian selv, anerkjenner hans posisjon, og hilser ham også høvelig.

Det har blitt hevdet at det ikke var noe påfallende ved at Olav besøkte Kristian siden han fortsatt var Norges konge.⁸² Det er likevel verdt å merke seg at brevet ikke inneholder noen krav til Kristian som konge. Erkebiskopens løfte er derfor uforbeholdent, og det er i høyeste grad bemerkelsesverdig. Olav hadde jo selv opplevd Kristians hardstyre, visste at kongen ikke ville respektere nasjonale og kirkelige krav, og hadde opplevd at hans forgjenger, Erik Valkendorf, måtte rømme landet på grunn av Kristians maktbruk bare to år tidligere.⁸³ En sammenligning med erkebiskopens hylling av Fredrik 1. der erkebiskop Olav satte betydelige vilkår, om enn i muntlig form, underbygger også at mangelen på krav til Kristian 2. er verdt å kommentere.

Etter mitt skjønn kan erkebiskop Olavs unnfallesheth i eden forklares på to måter. For det første kan det være som ved hyllingen av Fredrik, at forbeholdene ble framsatt muntlig.⁸⁴ Men det kan like gjerne være slik at erkebiskopen ikke ville ha noen konfrontasjon med Kristian 2., og at han derfor ikke framsatte noen krav.

Om erkebiskopen visste at Kristian var i eksil, vet vi ikke sikkert, men helt utenkelig er det ikke.⁸⁵ For om han visste dette, var det heller ikke så farlig om han ikke framsatte krav til Kristian, siden edsavleggelsen da ikke ville få noen praktisk betydning. Og om han ikke visste at Kristian var i eksil, så ville dette uansett ikke være tidspunktet å utfordre Kristian ”Tyranne” på. Kristian kunne lett ha stukket kjepper i hjulene for electus Olav Engelbretssons pallieferd og framtidige karriere som erkebiskop ved å hindre han i å dra videre til Roma. Allerede i sitt første brev ser det altså ut til at erkebiskopen anså situasjonen så truende at han ikke ville tale rett ut, men tilpasset uttalelsene etter en potensielt sterkere motstander.

Møter på Hamar i mai og Bergen i august/september 1524

Olav Engelbretssons første møte med norsk rikspolitikk etter at han fikk sitt pallium hos paven, fant sted på Hamar. Dette skjedde trolig i begynnelsen av mai 1524, allerede før han

---

⁸¹ DN I 1062.

⁸² Benedictow 1977: 374.

⁸³ Rian 2007: 24-25.

⁸⁴ For diskusjon omkring hyllingen av Fredrik 1., se Hamre 1998: 260-261.

⁸⁵ Bergsgård 1955: 538.

hadde kommet seg hjem til Trondheim. I tillegg til erkebiskopen var flere riksråder til stede, deriblant Hamar-biskopen Mogens, Olav og Gaute Galle og Joakim Gris. Flere lavadelsmenn og fullmektiger for allmuen på Opplandene hadde også møtt opp på Hamar.⁸⁶

I løpet av dette møtet ble det utarbeidet 14 punkter som de ønsket at Fredrik 1. skulle godkjenne, før de gikk videre i arbeidet med en håndfestning. Etter møtet reiste derfor biskop Mogens til Danmark, og hadde med seg kravene til Fredriks norske håndfestning. Ved nærmere ettersyn har de 14 punktene tydelig brodd mot utenlandsk innflytelse i Norge. Punktene gjenspeiler derfor det norske riksrådets engasjement det siste året for å få reell innflytelse i landet. At len bare kunne gis til nordmenn og inngiftede menn stod også sentralt i de 14 punktene, og kirkens rettigheter var også vektlagt.⁸⁷

Også under riksrådsmøtet i Bergen i månedsskiftet august/september finner vi driftige norske riksrådsmedlemmer i aksjon. Til stede var erkebiskopen, de fire norske biskopene og biskopen på Hólar. Under Kristian 2. vet man kun om to verdslige medlemmer av riksrådet, Olav og Gaute Galle. Nå var ytterligere seks til stede i Bergen. I tillegg til Galle-brødrene, hadde danskene Vincens Lunge og Erik Ugerup, som hadde giftet seg med hver sin datter av Nils Henriksson, blitt tatt opp i rådet. Nordmennene Joakim Gris, Olav Bagge, Erik Eriksson og Hans Krukow hadde også blitt tatt opp i riksrådet, ”men tilhørte ikke engang nogen sidegren af de gamle storætter”.⁸⁸ Signaleffekten av denne utvidelsen må ha vært betydelig, men siden den norske tilveksten i rådet kom fra mindre mektige ætter, er det vanskelig å konkludere med at tilveksten styrket kampen for norske interesser.

I løpet av møtet ble Kristian 2. avsatt og Fredrik 1. valgt til ny konge. Videre bad riksrådet kongen blant annet om å innsette Olav Galle på Akershus, og forlene Gaute Galle med Båhus. Rådet understreket sin dristige linje ved å utstøte Henrik Krummedike fra det norske riksrådet, og frata ham alle hans norske len.⁸⁹ I tillegg ble det utformet en 53-punktens håndfestning på bakgrunn av punktene fra Hamar, og i likhet med de 14 punktene, fremmet det norske riksrådet både verdslige og geistlige krav som kongen, med få forandringer, godkjente.⁹⁰ Når Fredrik 1. godkjente de 53 punktene, var forholdet mellom danskekongen på den ene siden, og det norske riksrådet formalisert. På papiret så det svært lyst ut.

---

⁸⁶ Rian 1995: 16-17.

⁸⁷ Punktene fins ikke i original, men er gjengitt sammen med Fredriks bemerkninger til disse punktene fra juni 1524. Dokumentet er trykket i DN VII 584, jf. Rian 1995: 17.

⁸⁸ Nielsen 1880: 363.

⁸⁹ Rian 1995:18.

⁹⁰ Heller ikke disse punktene fins i original, men er gjengitt i den håndfestningen som Fredrik underskrev 24. november 1524, se DN VII 594.

Håndfestningen sikret i stor grad norske interesser, og gav dermed det norske riksrådet med Olav Engelbrektsson i spissen, et solid formelt grunnlag i forhold til Fredrik.

Når jeg ikke gjennomgår de to nevnte dokumentene i detalj, er det fordi de ikke er utferdet av Olav Engelbrektsson alene, og faller dermed utenfor kildegrunnlaget mitt. Jeg vil likevel antyde erkebiskopens rolle i utformingen av de to dokumentene, siden dette kan kaste lys over erkebiskopens engasjement tidlig i sin embetsgjerning.

Hovedmennene bak de to dokumentene

Knapt ett år før møtet på Hamar hadde Galle-brødrene og Hamar-biskopen tatt initiativ til å samle riksrådet igjen, for første gang på mange år. Olav Galle reiste derfor vestover, trolig til Bergen, og høsten 1523 møtte Galle nordafjelske riksråder med rikshovmester Nils Henriksson i spissen. Her bestemte de seg for å utsette kongespørsmålet, og et felles dansk-norsk kongevalg ble derfor ikke mulig. Videre var kontrollen over festningene viktig for den verdslige styringen av landet, og til tross for at Kristian 2. hadde rømt fra København, så satt fortsatt hans menn på norske festninger. Det ble derfor vedtatt at rikshovmesteren skulle overta Bergenhus og at Olav Galle skulle kreve Akershus.⁹¹ Riksrådsmennene med Olav Galle i spissen, viste dermed en glødende interesse for å ta tilbake makten i riket.

Når Olav Engelbrektsson ankom Hamar, møtte han derfor en forsamling som, i likhet med ham selv ifølge Ziegler, brant for Norges sak. I tillegg hadde erkebiskopen nettopp vært hos Fredrik og forstått at kongens maktposisjon var betydelig svekket,⁹² noe som trolig gjorde at de 14 punktene med krav til kongen ble ytterligere skjerpet. Den nyutnevnte erkebiskopen førte altså med seg nyheten om Fredriks svekkede posisjon og stod trolig på linje med de andre riksrådsmedlemmene på Hamar i sak. Når også lederrollen i riksrådet stod ledig etter at Nils Henriksson døde i desember 1523, er det rimelig å anta at Olav Engelbrektsson var sterkt delaktig i arbeidet med de 14 punktene på Hamar.

Når det gjelder Bergens-møtet, er det rimelig å anta at både Olav Engelbrektsson og Vincens Lunge, som hadde overtatt Bergenhus etter Nils Henriksson, var viktige pådrivere i utformingen av Fredrik 1.s norske håndfestning. Det er usikkert om erkebiskopen var hovedmannen bak håndfestningen, men som riksrådsleder var han selvskreven som møteleder på Bergens-møtet. Videre korresponderer hans senere politikk med det som ble vedtatt på Bergens-møtet. I tillegg har det blitt hevdet at Vincens Lunge interessefelleskap med Olav Engelbrektsson gjorde at han hadde lett for å slutte seg til Olav Engelbrektsson i sine

---

⁹¹ Rian 1995: 13-14.

⁹² Hamre 1998: 264.

avgjørelser.⁹³ Erkebiskopen har derfor hatt en sentral rolle også i Bergen, det er til og med rimelig å tenke seg at han var hovedmannen bak vedtakene på Bergens-møtet.

Selv om det er vanskelig å fastslå Olav Engelbrektssons rolle i utformingen av de to dokumentene med sikkerhet, har jeg i det minste pekt på ham som en meget sentral pådriver i begge tilfeller. Allerede i løpet av sine første måneder i Norge inntok altså erkebiskopen en aktiv rolle for å styrke riket og kirken.

To brev om erkebiskopens geistlige engasjement

De to gjenstående brevene til dette kapitlet omhandler Olav Engelbrektssons geistlige engasjement. Det ene brevet er et svarbrev til Hans Eriksson, som antas å være hovedsmannen på Båhus, og brevet er trolig skrevet 14. desember 1524.⁹⁴ Brevet begynner med Olav Engelbrektssons faste intitulasjon på latin; ”*Olafius Dei gracia archiepiscopus Nidarosiensis et apostolice sedis legatus*”, så hilser hovedsmannen med en riksråds verdighet; ”*P[re]missum nostrum sincerum fauorem*,” og beskrives som ”*kiære Hans Erickszøn [k....] godhe wen*”. Klammeparentesen i det siste sitatet er ikke mitt eget tillegg, men fins også i den trykte utgaven, og faktisk i hver linje i dette 23-linjers korte brevet. Teksten er dermed delvis ødelagt og således vanskelig å tyde. Dette går likevel fram av dette svarbrevet til Hans at Olav ikke ville gi domkapitlet i Oslo lov til utkåre en ny biskop så lenge den tidligere biskopen Anders Mus var i live.

Det andre brevet er adressert til erkebiskop Olavs kommisjonær i Roma, Zutfeld Wardenberg, er fra 14. juli 1527, og er skrevet på latin.⁹⁵ Protokollen består kun av salutatio som hilser Wardenberg med verdighet. I tillegg takker erkebiskopen Wardenberg inderlig for den tjenestevilligheten som han viste under Olavs opphold i Roma. Brevet er på 49 linjer og omhandler flere og til dels svært omfattende saker.

Olav Engelbrektsson begynner brevet med å etterlyse en bulle som sikrer domkapitlet i Nidaros ”*perpetuum priuilegium*” i valget av dekan. Saken har blitt aktualisert etter at kannik Knut Petesson enstemmig har blitt valgt som ny dekan, og som erkebiskopen nå søker provisjon for, og nå ber Olav samtidig om å få tilsendt bullen som sikrer domkapitlet en evigvarende rett til å utvelge dekaner.

I tillegg nevner erkebiskop Olav en sak mellom Zutfeld Wardenberg og biskop Olav av Bergen, og som Wardenberg tydeligvis har bedt ham om å ta opp med Bergens-biskopen.

---

⁹³ Hamre 1998: 294.

⁹⁴ DN XXII 132.

⁹⁵ DN VII 640.

Det framgår ikke av brevet hva saken konkret dreide seg om, men det er ellers kjent at Wardenberg var en av de største embetssamlerne i sin tid, og hadde blant annet pavelig provisjon på et kanonikat i Bergen og på sogneprestembetet i Voss.⁹⁶ Det er derfor nærliggende å tenke seg at uoverensstemmelsen mellom biskopen og Wardenberg omhandlet et embete i Bergen bispedømme. Om ikke saken nevnes konkret, så utbroderes begrunnelsen. Kristian 2. utsendinger hadde nemlig tatt biskopen til fange og lagt ham i lenker, og behandlet ham så skammelig at det både har gått ut over kirken og bispedømmet. Erkebiskopens avsky mot Kristian og mot lutherdommen kommer så til syne; ”Gud give at vi må være fri fra alle vårt kongerikets fiender og fra de syndige og kjetterske lutheranerne!”⁹⁷

Begge de to nevnte brevene beskriver altså erkebiskopens administrative engasjement i kirkelige saker, også utover eget bispedømme. I brevet til Hans Eriksson bruker han sin provinsialmyndighet og motsetter seg Oslo-kapitlets ønske om å velge ny biskop, og i brevet til Zutfeld Wardenberg er det indre forhold i Bergen bispedømme som er saken. Brevet til Wardenberg viser dessuten at erkebiskopens brudd med Roma på det administrative planet, da han i 1524 egenhendig innsatte Hans Mule som biskop,⁹⁸ ikke var så fullstendig som man kan få inntrykk av. I tillegg kommer Olavs avsky mot den utlege kongen og lutherdommen til syne på en måte som mangler sidestykke i kildegrunnlaget mitt.

De gamle skattlandene i vest og ønsket om å kanonisere biskop Gudmund

Den neste saken som blir nevnt i brevet til Zutfeld Wardenberg, omhandler kirken på Orknøyene, for med falske råd fikk den skotske erkebiskopen kirken til å oppgi sin lydighet mot Nidaros. Olav har derfor bestemt seg for å følge Wardenbergs råd angående den skade som har blitt påført fra skottsk side.

Det er ikke bare i dette brevet, men gjentatte ganger, at erkebiskopen omtaler problemer eller krav tilknyttet øyene i vest i sin politiske korrespondanse. For å få en bedre forståelse av disse spørsmålene, vil jeg gi en kort historisk skisse av Norges rettslige forhold til disse øyene. For å begynne med håndfestningen i 1524, nevnes Orknøyene og Hjaltland helt konkret i paragraf 35 hvor Fredrik lover å innløse øyene siden de ble pantsatt uten det norske riksrådets samtykke. I mer generelle vendinger lover dessuten Fredrik i paragraf 25 at han ikke skal pante bort noe uten at det er strengt nødvendig, og uansett trenger han det norske riksrådets godkjenning til slikt.

---

⁹⁶ Hamre 1998: 138.

⁹⁷ Sitert etter Bjørg Tosteruds oversettelse.

⁹⁸ Hamre 1998: 272.

Trolig helt fra Olav Haraldssons tid har det vært slik at de norske kongene har hatt Hjalmland [Shetland], Orknøyene, Færøyene og Suderøyene [Hebridene] som skattland. Etter hvert ble imidlertid både skottekongen og den skotske kirken mer enn interessert i områdene, og fikk så stor innflytelse at det ble inngått en avtale i 1266, Perth-avtalen. I denne avtalen anerkjente den skotske kongen norsk overherredømme over Orknøyene. Til gjengjeld ble Suderøyene og Man avstått til skottekongen mot en årlig avgift, men bispedømmet som omfattet Suderøyene og Man fortsatt skulle ligge til erkebisen i Nidaros.⁹⁹

I 1468 ble det så inngått en ekteskapskontrakt mellom den skotske tronfølgeren og Kristian 1.s datter Margrete, og i 1469 ble prinsessen hentet av en skotsk flåte. I tilknytning til disse hendelsene ble Orknøyene og Hjalmland pantsatt, og den årlige avgiften for Suderøyene og Man ble oppgitt. Fra Kristians side ble det hevdet at det ble gjort med samtykke fra norske prelater, stormenn og adelsmenn, men om han virkelig forhørte seg med det norske riksrådet, blir fortsatt diskutert blant historikere. Sikkert er det iallfall at etter kongens død klaget det norske riksrådet over kongens framgangsmåte i denne saken, noe som blant annet de særnorske kravene i Halmstad-recessen fra 1483 tydelig viser.¹⁰⁰

Også 1513, i tilknytning til Kristian 2.s maktvertakelse, framsatte det norske riksrådet klager tilknyttet øyene. Kristian 2. sa seg derfor villig til å innløse Vesterhavsøyene, men understreket at dette kun kunne skje på norske innbyggers regning!¹⁰¹ I den geistlige delen av striden forsøkte Erik Valkendorf, i nært samarbeid med kong Kristian, å ta tilbake sin metropolitanrett over Orknøyene i 1514. Ved pantsettingen i 1468 hadde det blitt tatt forbehold om metropolitanrettighetene til erkebiskopen i Nidaros, men fra 1472 hadde likevel Orknøyene blitt lagt under det nyopprettede erkebispesetet St. Andrews.¹⁰²

Alt i alt anskueliggjør forholdet til Vesterhavsøyene Norges svekkede stilling sammenlignet med Norgesveldet i høymiddelalderen. Når det gjelder de konkrete klagepunktene, kom klagen i verdslige spørsmål fra det norske riksrådet, og var rettet mot kongens egenmektige framgangsmåte i særnorske spørsmål, mens erkebiskop Valkendorfs klager var rettet mot sin skotske kollega som hadde bemektiget seg kirken på øyene uten hans godkjenning. Samtidig virker det som om tap av verdslig kontroll var sterkt medvirkende til erkebiskopens tap av innflytelse over kirken. Både på grunn av dette, og på grunn av biskopenes rolle i det norske riksrådet, må det ha vært nærliggende for erkebiskopene å engasjere seg i tap av verdslig makt, på linje med tap av geistlig makt.

---

⁹⁹ Moseng 2007: 152 og 214.

¹⁰⁰ Hamre 1971: 20-21 og 93.

¹⁰¹ Hamre 1998: 69 og 73.

¹⁰² Hamre 1998: 85.

Ut fra dette har Olav Engelbrektsson utvilsom retten på sin side når han klager over tapet av metropolitanmyndighet til erkebiskopen ved St. Andrews. Nærmest parallelt med dette krever et samlet norsk riksråd at kongen innfrir pantsettelsen av blant annet Orknøyene i Fredriks norske håndfestning. Både erkebiskop og riksråd forsøker dermed å ta tilbake kontrollen over tapte norske områder, og vitner trolig derfor om en nasjonal bevissthet hos de norske riksrådsmedlemmene.

Den siste saken Olav tar opp med Wardenberg, gjelder kanoniseringen av Islands tidligere biskop Gudmund. Denne saken har Olav Engelbrektsson nå bestemt seg for å gå videre med hos den apostoliske stol, etter råd og støtte fra nettopp Zutfeld Wardenberg.

Biskop Gudmund Arason var biskop på Hólar fra 1203-1237, og allerede i 1205 havnet han i konflikt med Nord-Islands mektigste høvding, Kolbein Tumason, om domsmyndigheten over en prest. Biskopen er kjent for sin kamp for kirkens frigjøring, og har blitt sammenlignet med helgenen Ambrosius som klarte å bøye de verdslige myndighetene under seg. På Island var det høvdingene som utnevnte biskopene fram til 1238, og samarbeid med Nidaros var minimalt, men året etter Gudmunds død fikk altså domkapitlet i Nidaros valget til de islandske bispestolene. Gudmund stod derfor midt oppe i kampen mot den verdslige makten, og søkte ofte støtte hos erkebiskopen i Nidaros. Dessuten var han – i likhet med Ambrosius – snill mot de fattige, og brukte mye av bispestolens gods på å hjelpe disse.¹⁰³

Foruten den rent trosmessige begrunnelsen for kanonisering, må en kanonisering av Gudmund ha vært svært ønskelig for erkebiskopen, særlig på grunn av den tidligere islandske biskopens nære forbindelser til erkesetet i Nidaros. På den måten kunne Olav Engelbrektsson styrke forbindelsen til øya generelt, og til den islandske kirken spesielt. Samtidig representerte biskop Gudmund kirkens frigjøring på bekostning av den verdslige makten, og hadde dermed brodd mot den danske kongemaktens innblanding i den norske kirkens anliggender.

Både striden mot den skotske erkebiskopen, og initiativet for å kanonisere biskop Gudmund, er omfattende saker. For det første trengs det grundig kjennskap til den historiske bakgrunnen for å ta tak i disse sakene. For det andre vitner sakene om betydelige initiativ fra Olav Engelbrektssons side, og viser således at han ikke vegrer seg for å kjempe gjennom store og tunge saker hvis han har retten på sin side.

Som det eneste brevet i kildegrunnlaget mitt, inneholder trolig eskatokollen en slags *apprecatio*; ”Lev vel i Kristus under beskyttelse av den hellige kong Olav!”. At Olav Engelbrektsson benytter seg av *apprecatio*, som er et typisk europeisk trekk, viser hans

---

¹⁰³ Jón Viðar Sigurðsson 2008: 167-173.

fortrolighet med europeisk brevkunst, og vitner derfor om en svært lærd mann. At den hellige Olav er den eneste helgenen som nevnes i beskyttelseformularet til en sydeuropeer, understreker for det første den gjennomførte katolske tonen i brevet, men understreker også helgenkongens posisjon i den norske kirken, og trolig også hos tyskeren Zutfeld Wardenberg.

Erkebiskopens verdslige engasjement

Det er få spor etter Olav Engelbrektssons engasjement i verdslige saker. Disse finner vi i to svarbrev til erkebiskopen. Ut fra et svarbrev fra Fredrik 1. vet vi at både erkebiskopen og Vincens Lunge skrev til danskekongen på forsommeren 1526 med krav om å få tilbake Vika som kong Gustav og svenskene hadde okkupert,¹⁰⁴ noe som tyder på et ekte engasjement i verdslige saker. I tillegg skal Olav Engelbrektsson ha forsøkt å sammenkalle det norske riksrådet for å diskutere Fredriks kroning. I et tapt brev til Fredrik fra høsten 1526 hevder han dette, og igjen er erkebiskopens brev dokumentert i et svarbrev fra kongen.¹⁰⁵ I dette tilfellet er det likevel grunn til å spørre om Olav virkelig snakket sant i brevet til kongen. Det mislykkede forsøket på å samle riksrådet blir framstilt som årsaken til at rådet ikke har kommet til enighet om Fredriks norske kroning. Dermed kunne han utsette kroningen ytterligere, og samtidig legge ansvaret for dette på de andre riksrådsmedlemmene. På den annen side må risikoen ved en slik løgn ha vært svært stor. Det må derfor ha vært en betydelig grad av sannhet i at Olav Engelbrektsson hadde forsøkt å samle riksrådet høsten 1526, til tross for at det også må ha vært et hendig argument overfor kongen.

Dårlige kår for riksrådet

Når det er sagt, var det flere betydelige grunner til at det norske riksrådet aldri ble noe betydelig maktorgan. For det første var det tradisjonelt kongen som hadde bundet riksrådet sammen. For det andre var de geografiske avstandene mellom riksrådene store, og kapere og sjørøvere herjet langs kysten slik at kommunikasjonen ble svekket og reiseveiene ble farefulle. I tillegg var det mange enkeltgrunner som gjorde riksrådessamarbeidet vanskeligere. I 1525 klaget Vincens Lunge på biskop Hoskuld i Stavanger og Johan Krukow for at de ikke bidrog mot kapervirksomheten til Kristian 2. Et annet eksempel som viser det skjøre samholdet i riksrådet, var resultatene etter Peder Hanssøn Litles reise til Norge ved årsskiftet 1524/25. Han hadde blitt sendt av danskekongen som en reaksjon på at nordmennene hadde sikret seg kontrollen med en rekke len. For mens biskop Mogens straks gav opp len som han

---

¹⁰⁴ Hamre 1998: 325-326. Fredriks brev til Olav 14. juni 1526 nevner dette, se DN VII 626.

¹⁰⁵ Hamre 1998: 341. Fredriks brev til Olav 24. desember 1526 nevner dette, se DN VII 633.

hadde blitt fratatt, så red Olav Galle rundt med et stort følge og forsøkte å opprettholde sin myndighet.¹⁰⁶ Det var derfor en stor utfordring for Olav Engelbrektsson å samle det norske riksrådet, og situasjonen ble ikke bedre av at forholdet til Vincens Lunge slo sprekker.

I den første perioden hadde forholdet mellom Olav Engelbrektsson og Vincens Lunge trolig stor betydning. De hadde løpende korrespondanse, og det ser også ut til at de var enige om at det burde holdes et riksrådsmøte.¹⁰⁷ Mot Olav Engelbrektssons tilsynelatende passive holdning, står Vincens Lunges engasjement for å samle det norske riksrådet vinteren 1524/25 da danskekongen overskred sin myndighet i Norge. For vinteren 1525 lyste Lunge feide mot Henrik Krummedike etter at Krummedike hadde fått tilbake makt og posisjoner i Norge av kongen, og skrev til Olav Engelbrektsson om sin frustrasjon over resten av riksrådet som hadde gitt etter for danskekongen uten kamp.¹⁰⁸ Det er likevel grunn til å stille spørsmålstegn ved motivene for Lunges aktivisme mot Henrik Krummedike, og for et samlet riksråd. For det første kom han i strid med vestlandsbiskopene allerede rett etter dette fordi de ikke ville rette seg etter hans avgjørelser.¹⁰⁹ For det andre tyder grundige undersøkelser på at hans virksomhet i Norge hadde som hovedmål ”å grafse til seg gods og len”.¹¹⁰ Dessuten var kampen mot Henrik Krummedike trolig motivert av personlige faktorer siden Krummedike var Lunges ”verste fiende”.¹¹¹ Hans interesse av å styrke det norske riksrådet, og dermed hans kamp for norske interesser, må ses i lys av dette, og får dermed et grelt skjær.

I tillegg satte en rekke arvesaker forholdet mellom erkebiskopen og Vincens Lunge på prøve. For mens Lunge og fru Ingerd forsøkte å karre til seg så mye som mulig, ble erkebiskopen satt til å forvalte arveoppgjøret i de samme sakene, og dette skapte forbitrelse mellom partene. Noe som forverret forholdet mellom de to ytterligere, var Lunges overgrep mot kirken. Alt fra 1526 kom det meldinger fra biskop Olav i Bergen, og delvis også fra biskop Hoskuld i Stavanger, om Lunges overgrep, og klagene økte med årene.¹¹²

Etter hvert ble det derfor tydelig at de to mektigste mennene nordafjells ikke drog i samme retning, noe som særlig Lunge må påta seg ansvaret for. Forholdet dem imellom slo derfor sprekker, etter hvert store sprekker, og var trolig også den viktigste grunnen til at det norske riksrådet ikke lenger kunne opptre samlet.

---

¹⁰⁶ Rian 1995: 19-21.

¹⁰⁷ Rian 1995: 20.

¹⁰⁸ Rian 1995:19.

¹⁰⁹ Hamre 1998: 316.

¹¹⁰ Sitat: Rian 207: 33. Lars Hamre har dokumentert dette grundig, se underkapitlet om historiografi i innledningen.

¹¹¹ Hamre 1998: 386.

¹¹² Rian 2007: 33-34.

Kildetap som forklaring på manglende spor

I innledningskapitlet beskrev jeg det betydelige kildetapet som har funnet sted, og knyttet det særlig til reformasjonens ødeleggelse av bispearkivene. I tillegg vektla jeg at dette rammet Norge spesielt hardt fordi biskopene også hadde fungert som arkivskapene i kongemaktens fravær. Det er derfor rimelig å regne med et særdeles stort kildetap både når det gjelder geistlig og verdslig administrasjon i Norge fra før 1537, at dermed god grunn til å anta at de fire brevene som er nevnt i dette kapitlet bare er bruddstykker av Olav Engelbrektssons virksomhet.

De to bevarte brevene gir likevel eksempler på en grundig og samvittighetsfull leder som fordrer at kirkens rettigheter skal bli respektert. På samme måte viser de to svarbrevene fra Fredrik glimt av det engasjementet riksrådslederen hadde for verdslige saker. Dette burde kanskje ikke overraske ut fra vi vet om erkebiskopens administrative evner fra tiden før han ble erkebiskop. For allerede da viste Olav Engelbrektsson seg som en samvittighetsfullt leder med gode administrative evner, og en betydelig evne til samarbeid,¹¹³ og det er ingen grunn til å tro at Olav Engelbrektssons administrative evner var borte da han ble erkebiskop. De glimtene vi har sett av erkebiskopens engasjement for verdslige og geistlige saker, passer derfor godt med det bildet vi har av ham fra før, og styrker antakelsen om at de få kjente eksemplene bare er toppen av et isfjell.

Kritikk av erkebiskopens verdslige engasjement

Kritikken rettet mot Olav Engelbrektsson viser seg på flere områder. For det første blir han kritisert for ikke å ha gjort nok for å samle det norske riksrådet. Herredagen i Bergen i 1524 gav mange føringer med tanke på forholdet til danskekongen, men sa ikke noe om hvordan det norske riksrådet i praksis skulle utføre og sikre at bestemmelsene ble fulgt.¹¹⁴ Nærmest situert til å bli et koordinerende norsk kanselli var trolig det geistlige kanselliet i Nidaros, men ingenting tyder på at det ble tatt i bruk som et koordinerende organ for den norske riksrådsregjeringen. Det har derfor blitt hevdet at Olav virker nokså tiltaksløs når det gjelder indrepolitiske og administrative saker,¹¹⁵ og Ole Jørgen Benedictow har hevdet erkebiskopen alene var ansvarlig for at det norske riksrådet ikke ble samlet i perioden 1525-1527.¹¹⁶

Det er utvilsomt få belegg for Olav Engelbrektssons lederrolle i motstanden mot Fredrik, og heller ikke jeg har kunnet påvise at kanselliet i Nidaros fikk rollen som et

---

¹¹³ Se bakgrunnskapittel, underkapittel om Olav Engelbrektsson.

¹¹⁴ Hamre 1998: 287.

¹¹⁵ Hamre 1998: 315-316.

¹¹⁶ Benedictow 1977: 385.

koordinerende organ for det norske riksrådet. At det ikke fins noe spor etter dette, må imidlertid også ses i lys av det betydelige kildetapet som også omfatter verdslige kilder, siden de norske biskopene fungerte som arkivskapere i fravær av en norsk kongemakt. I hvilken grad erkesetets kanselli fungerte som et koordinerende organ for en samlet riksrådsregjering, kan vi derfor bare gjette oss til.

Videre er det mulig å argumentere mot at Olav Engelbrektsson alene var ansvarlig for at det norske riksrådet ikke ble samlet i perioden 1525-1527. Jeg har allerede pekt på et tilfelle der Olav i det minste hevder å ha forsøkt å samle riksrådet, dessuten tok han også opp kampen for å vinne tilbake Vika fra kong Gustav. Ut fra de bruddstykkene som er bevart, virker erkebiskopen derfor slett ikke tiltaksløs i indrepolitiske saker. Og hvis flere kilder hadde vært bevart, er det rimelig å tenke seg at flere av disse ville ha pekt i samme retning.

I tillegg gjorde store geografiske avstander og farefulle reiseruter gjorde sitt til at det var utfordrende å kommunisere på tvers av landsdelene, og vanskeliggjorde dermed et riksdekkende samarbeid. At det var Hans Rev som fremmet forslaget om å opprette en kommunikasjonslinje mellom Oslo og Trondheim via Hamar, har også blitt brukt som indisium på erkebiskopens manglende verdslige engasjement. Oslo-biskopen hadde vært i Italia, og etter mønster fra landet i sør, fremmet han forslaget om at både erkebiskop Olav, biskop Mogens og ham selv skulle ha to hester klare for kommunikasjonsoppdrag til enhver tid.¹¹⁷ Men i dette tilfellet måtte forslaget nødvendigvis komme fra Hans Rev siden det var han som hadde fått ideen på sin reise. Heller ikke dette eksemplet kan derfor brukes til å svekke synet på erkebiskopen som administrativ leder i betydelig grad, snarere tvert imot. For siden Hans tok opp dette med Olav, er det rimelig å tenke seg at også erkebiskopen så behovet for en best mulig fungerende kommunikasjon siden avstandene var så store.

Olav Engelbrektssons manglende kamp for de norske festningene har også blitt tatt til inntekt for en passiv holdning knyttet til norske interesser. At Båhus festning ble værende på danske hender etter 1524, blir av Arne Bergsgård forklart med manglende kraft fra erkebiskopens side.¹¹⁸ Men denne beskyldningen stemmer dårlig overens med bildet jeg har av Olav Engelbrektsson på Hamar og i Bergen i 1524. Her var Olav utvilsomt en av dem som kjempet for å få nordmenn innsatt på Akershus og Bergenhus, og hadde dermed allerede ytt en betydelig innsats for de to viktigste norske festningene. Når det ikke lykkes å ta kontrollen

---

¹¹⁷ Hamre 1998: 316. Mens Hamre setter kommunikasjonslinjen i sammenheng med erkebiskopens evne til å holde riksrådet samlet, nevner Daae kommunikasjonslinjen uten å antyde en slik sammenheng, se Daae 1897: 191.

¹¹⁸ Bergsgård 1955: 541.

over Båhus i 1524, må dette ha vært et betydelig nederlag for Norge, men Olav kan vanskelig ta skylden for dette alene.

19. juni 1527 ble så Akershus festning overgitt til Mogens Gyldenstjerne, og dermed ble også Akershus gitt til en dansk adelsmann, i strid med blant annet paragraf 27 i Fredrik 1.s norske håndfestning. Til da hadde Olav Galle sittet på festningen, og det må ha vært et stikk i siden for Fredrik at riksrådet satte Galle på festningen mot hans uttrykkelige ordre. På den annen side må det ha hatt en betydelig symboleffekt for norsk selvstendighet at en norsk riksråd holdt Akershus mot kongens vilje. Til tross for dette ytte ikke Olav Engelbrektsson høylydt motstand sommeren 1527 da Olav Galle ble fratatt Akershus, det fins ingen kritikk av dette i erkebiskopens klageliste fra 1532, og heller ikke i opptegnelsene til riksmøtet i Bud, ifølge Lars Hamre.¹¹⁹

Erkebiskopens passivitet i etterkant av Olav Galles tap av Akershus til Mogens Gyldenstjerne i 1527 kan i første øyeblikk virke uforståelig. Men trolig var nederlaget så betydelig at Olav Engelbrektsson var nødt til å anse det sønnafjelske som tapt. I så fall er det rimelig å forholde seg rolig til situasjonen, og dermed unngå et åpent brudd med danskene. På den måten kunne han få tid til å fullføre byggingen av sin egen festning i Trøndelag, og dermed sikre kontrollen over sitt kjerneområde mot danskene. Når han unngikk et åpent brudd, muliggjorde han også et fortsatt samarbeid med Fredrik på andre områder, for Olav var jo blant annet kongens lensmann i Trøndelag.

Motviljen mot å kjempe for en allerede tapt sak, var trolig også hovedgrunnen til at tapet av Akershus heller ikke ble nevnt i de klagepunktene som erkebiskopen utarbeidet i 1532. Forsterkende i dette tilfellet var det nok likevel at punktene blant annet ble overlevert til Eske og Klaus Bille,¹²⁰ som begge var slottslensinnehavere i Norge. Olav hadde nemlig et betydelig samarbeid med de to, særlig fordi de hadde felles katolske interesser mot den stadig mer luthersksinnede kongen, og hvis erkebiskopen hadde tatt med i klagepunkter som omhandlet dansker på norske slotsslen, ville han trolig ha satt dette samarbeidet i fare.

Påstanden om at overtakelsen av Akershus ikke blir nevnt i tilknytning til riksmøtet i Bud i 1533 er bare delvis riktig. I notatene klages det nemlig på at ”slotthenn ogch leennenn forlænnis ymoet recessenn i vtlenske hendher”.¹²¹

---

¹¹⁹ Hamre 1998: 347.

¹²⁰ DN XII 496 til biskop Olav av Bergen og Eske Bille, og DN VIII 707 til blant annet Klaus Bille.

¹²¹ DN X 674.

Sammenfattende diskusjon. Et solid førsteinntrykk

Dette kapitlet bygger på tre bevarte brev etter Olav Engelbrektsson, og to brev som omtales i svarbrev fra Fredrik. I det første brevet lover Olav Kristian 2. troskap uten forbehold, og er derfor forsiktig overfor en potensielt sterkere konge. Under møtet på Hamar og i Bergen året etter var erkebiskopen en meget sentral pådriver bak den norske linjen som ble stukket ut. I tillegg viste han muskler da han begynte å bygge Steinvikholm festning umiddelbart etter at han kom hjem til Trondheim. De to siste brevene omhandler geistlig administrasjon innenfor eget bispedømme, men særlig utenfor. Arbeidet med å kanonisere den islandske biskop Gudmund, og viljen til å kjempe tilbake Orknøyene fra den skotske erkebiskopen, viser både engasjement, kunnskap og styrke, og i kampen for den orknøyske kirken bunner trolig motivasjonen i en nasjonal bevissthet knyttet til det gamle Norgesveldet. Videre er brevet til Zutfeld Wardenberg skrevet i en gjennomført katolsk tone, samtidig som Olav viser sin avsky mot Kristian 2. og lutherdommen. Først gjennom de to svarbrevene fra Fredrik finner vi spor av verdslig engasjement, både i det at erkebiskopen har forsøkt å kalle sammen riksrådet, og at han ønsker å ta tilbake Vika fra kong Gustav.

På grunn av det betydelige kildetapet vil forståelsen av Olav Engelbrektsson alltid være preget av usikkerhet. I dette kapitlet har jeg likevel påvist et tydelig engasjement fra erkebiskopens side, både som riksrådsleder og som metropolitt, og det i til dels svært omfattende saker. Det er derfor rimelig å anta at flere kilder som nå er tapt, ville ha pekt i samme retning.

Påstander om passivitet og manglende kraft står i sterk kontrast til dette, men også passiviteten kan fint forklares ut fra kildetap. Dessuten fantes det tungtveiende grunner som gjorde det vanskelig å samle riksrådet, og som erkebiskopen ikke kunne gjøre noe med. De store avstandene var en ting, men det manglende samarbeidet i rådet, særlig forårsaket av Vincens Lunges egenrådige opptreden, gjorde et riksrådssamarbeid meget vanskelig. I tillegg har jeg vektlagt at Olav Engelbrektsson i flere tilfeller viker tilbake med viten og vilje. Etter min mening er det erkebiskopens kritiske realisme som kommer til syne i slike tilfeller. Når Olav Engelbrektsson trekker seg tilbake, er det ikke et uttrykk for passivitet og tafatthet, men uttrykk for en helhetsvurdering av situasjonen i forhold til sine med- og motspillere, først og fremst en betydelig sterkere kongemakt.

Kapittel 3

Svenske politiske flyktninger i Trøndelag og oppgjør i etterkant

Dette kapitlet omhandler seks av Olav Engelbrektssons brev, samt fire spor etter erkebiskopens politiske korrespondanse. De seks brevene opptar det meste av kapitlet, og er enten direkte knyttet til de svenske flyktningene, eller til Fredrik 1.s oppgjør med Olav Engelbrektsson i etterkant av hendelsene. De tre flyktningene, mester Knut, Peder kansler og Daljunkerens, hadde alle blitt truet av kong Gustav, og søkte derfor leide i Trøndelag, noe som i lengden skulle vise seg å bli en belastning for erkebiskopen.

Det første av de seks brevene er fra september 1526. Kapitlet overlapper dermed det foregående kapitlet rent kronologisk. Brevet er skrevet til kong Gustav, og omhandler den høygeistlige Peder kansler som fortsatt oppholdt seg i Trøndelag. De neste to brevene er skrevet året etter under den såkalte Daljunkerens oppholdt i Trøndelag. Begge brevene ble sendt til Sverige, ett til kong Gustav og ett til fogden i Hälsingland. Så følger to brev adressert til danske- og svenskekongen, som inneholder utførlige framstillinger av Daljunkerens opphold i ettertid. Det siste brevet er skrevet til biskop Olav i Bergen i juni 1529, og forklarer feidetiltakene som erkebiskopen hadde satt i gang mot Vincens Lunge våren 1529.

Svenske katolske prelater søker leide i Trøndelag

Dette underkapitlet omhandler to svenske prelater som søkte leide i Trøndelag, men først vil jeg si noe generelt om Norge og nordmenns forhold til Sverige og svenskene.

Forholdet til Sverige og svenskene

For forholdet til svenskene hadde tradisjonelt vært godt blant nordmennene. Hendelser så sent som i 1523 understreker dette, for da Gustav Eriksson Vasa inntok deler av Båhus len på nyåret 1523, håpet han på støtte fra nordmennene med ridderen Olav Galle i spissen. Gustav kom også med en forespørsel om nordmennene var villige til å gi seg inn under Sverige på det vilkår at Sankt Olavs og Norges lov ble overholdt. Olav Galle hadde på sin side behov for støtte mot den brutale Hans Mule som satt på Akershus og behersket Østlandet. Men Olav Galle ombestemte seg, og ville likevel ikke ha hjelp av Gustav, trolig fordi han hadde fått vite

at Kristian 2. hadde måtte rømme fra Danmark.¹²² I løpet av 1524 ble det imidlertid gjort en storpolitisk avtale som hindret nordmenns samarbeid med Gustav på tvers av Fredrik 1.s interesser. I Malmö-recessen fra 1. september 1524 inngikk Gustav og Fredrik, etter sterkt press fra det lybske diplomati, et forlik. Her ble det også bestemt at Gustav skulle beholde Vika, og dermed ble området rundt Båhus festning avskåret fra resten av landet. En annen viktig faktor som tvang de to skandinaviske kongene til å samarbeide, var frykten for den utlege Kristian 2.¹²³ Samarbeidet mellom de to kongene skulle nærmest umiddelbart få alvorlige konsekvenser for Olav Engelbrektsson da de tre svenskene søkte leide i Trøndelag i siste halvdel av 1520-tallet.

De to første var prelater, Peder kansler og mester Knut. Peder Jakobsson, som hadde vært Sten Stures kansler, hadde tidligere i 1523 blitt valgt til biskop i Västerås, og hadde i kraft av sitt embete plass i det svenske riksrådet. Forholdet til kong Gustav var tilsynelatende godt,¹²⁴ for i tilknytning til Gustavs inntog i Stockholm holdt biskopen en storslagen hylingspreken. Men forholdet slo snart sprekker. Sommeren 1523 ble hans domprost Knut Mickelsson – bedre kjent som mester Knut – valgt til erkebiskop i Uppsala av et enstemmig Uppsala-kapittel, men kong Gustav motsatte seg dette valget, beordret domkapitlet til å velge Johannes Magnus i Stockholm 15. august, og avsatte i neste omgang både Peder kansler og mester Knut – anklaget for å ha dannet et hemmelig forbund mot kongen, og ble dermed stemplet som forrædere.¹²⁵ Om det var dette alene som førte til at de tidligere Sture-pralatene startet sin agitasjon mot Gustav i Dalarna er uvisst, men en sammenheng er likevel nærliggende. Peder kansler og mester Knut stod uansett i spissen for agitasjonen mot Gustav overfor bøndene i området, og snakket samtidig varmt om ”Sturarnas gamla goda tid mot nutidens ondska”.¹²⁶ Men de lyktes ikke med agitasjonen og måtte derfor flykte til Trondheim og erkebiskop Olav i løpet av sommeren 1525. I Norge fikk prelatene først leide av erkebiskopen, trolig på vegne av det nordafjelske riksrådet, og i februar 1526 fikk de også leide av den sønnafjelske delen av riksrådet.¹²⁷

Kong Gustav var på ingen måte fornøyd med at prelatene hadde fått leide i Norge. Likevel gav han mester Knut leidebrev og løfte om å bli overlevert til erkebiskopen i Uppsala

---

¹²² Hamre 1998: 216-218.

¹²³ Hamre 1998: 203 og 206.

¹²⁴ Det har blitt hevdet at det var ondt blod mellom Gustav Eriksson og Peder kansler allerede fra 1518. Da ble Gustav og blant annet Hemming Gadh bortført av Kristian 2., men ryktene gikk om at de på forrædersk vis hadde latt seg fengsle frivillig, og Peder var en av dem ivrigst fremmet dette synspunktet overfor Sten Sture. Se Svalenius 1963: 80-81.

¹²⁵ Larsson 2002: 103-104.

¹²⁶ Larsson 2002: 147.

¹²⁷ Hamre 1998: 328.

hvis han vendte tilbake. Men da mester Knut vendte tilbake brøt kongen sitt løfte, førte prelaten til Stockholm, og dømte han til døden for høyforræderi 9. august 1526.¹²⁸ Peder kansler hadde på sin side klart å rømme til fru Ingerd og unngikk dermed utsendelse i første omgang, men ble ganske snart fanget av erkebiskopens setesveiner.¹²⁹

Brev til kong Gustav 22. september 1526

Det første bevarte brevet som erkebiskop Olav sendte til Sverige, omhandler nettopp forholdene rundt utsendelsen av Peder kansler som fortsatt var i Trøndelag. Brevet er i ettertid datert til 22. september 1526, og er adressert til kong Gustav.¹³⁰ Erkebiskopens brev til svenskekongen er på kun 21 linjer i den trykte utgaven. Av disse utgjør protokollen knapt tre, og begynner med å understreke erkebiskopens velvillighet overfor ”eder Naades konggeligæ Maiestat”, men mangler erkebiskopens navn og tittel, samt formelen apostolicae sedis legatus. Det er derfor bare antydninger til intitulasjon i brevet. Derimot har brevet en storslagen inscriptio av Gustav som til og med inneholder en devotio, alt tilpasset etter rang, og en salutatio som korresponderer; ”Høgmectigæ ffyrstæ kære naadugeste herre”. Erkebiskopens verdighet og rang nevnes ikke med et ord, mens kongens inscriptio er kraftig oppjustert. Også det at erkebiskopen tidlig i protokollen omtaler Gustav med full kongeverdighet er påfallende, siden Gustav ikke ble kronet før i januar 1528. Dette kan bety at Olav ikke var så nøye på formaliteter som tidligere antatt, men likeså trolig er det at erkebiskopen tenkte at Gustav forventet å bli titulert på den måten, og at Olav derfor ikke våget noe annet.

Resten av brevet består av brevets tekst, noe som betyr at eskatokollen mangler helt, og det er nærliggende å tenke på hele tekst-delen som narratio. I to små setninger omtaler erkebiskopen sin behandling av Peder kansler, og understreker at han har holdt Peder tilbake for å sende ham ut. Bakgrunnen for dette er for det første at Olav har mottatt nyheter fra det svenske riksrådet som ikke passer med det som prelaten selv har sagt til han. For det andre henviser erkebiskopen til det ”wenskaff som i lang tiid fforkrengt warit haffwer emellm thesse twenne Rigæ”, som han ønsker skal ”motte ffornyges och fforbæres”.

I tillegg bruker erkebiskopen betydelig plass mot slutten på å forsikre kong Gustav om sin lojalitet. Men også stilen i brevet vitner om en ydmyk erkebiskop, for betegnelsen ”eder Naades” og nært beslektede uttrykk blir brukt om Gustav i paktstalt hver linje i dette brevet fra høsten 1526. Også i de tre første ordene i brevet, ”Myn ydmykge Willigheit”, gir

---

¹²⁸ Larsson 2002: 147.

¹²⁹ Hamre 1998: 328.

¹³⁰ DN XIV 552. Opplysninger for nøyaktig datering mangler i brevtteksten, men er datert senere av svenske historikere.

erkebiskopen uttrykk for sin ydmyke holdning overfor kongen. I tillegg til å informere kongen om sin behandling av Peder, inntar erkebiskopen således en gjennomgående ydmyk tone i brevet, og ber innstendig om at hendelsen ikke må ødelegge forforholdet landene imellom.

Erkebiskop Olav har altså, etter nytt om Peder kansler fra det svenske riksrådet, gått fra å støtte den katolske prelaten til å vektlegge forholdet landene imellom. Det er vanskelig å forestille seg at de nevnte opplysningene fra det svenske riksrådet var så betydningsfulle at erkebiskopen frivillig gav opp sin svenske kollega, men det passet trolig erkebiskopen fint å bruke det som en forklaring på at det hadde drøyd med utleveringen. Den virkelige grunnen var trolig at erkebiskopen ikke lenger våget å holde på Peder. Han var med andre ord redd for at han hadde provosert Gustav nok, og fryktet videre svenskekongens makt til å ødelegge Olavs forhold til Fredrik 1, noe som i neste omgang kunne true hans posisjon. Da han så måtte forklare seg overfor kong Gustav i dette brevet, passet det derfor å vektlegge at avgjørelsen ble tatt etter nye opplysninger fra riksrådet, og dermed skylde på sin egen uvitenhet da han tidligere hadde vært med på å gi prelatene leide.

I sitt brev til kong Gustav ønsket erkebiskopen derfor å formidle to ting. For det første vil han forklare og unnskyldte sine handlinger knyttet til Peder kanslers opphold. For det andre understreker han i meget sterk grad og på forskjellige måter at han er kongen tro.

Det er uklart om Peder fikk leide av Gustav, men siden kongen brøt flertallet av sine leider, så hadde trolig leidespørsmålet mindre å si. Uansett ble også Peder overgitt i Gustavs

Carl Gustaf Hellqvists bilde fra 1879 av Sture-prelatenes inntog i Stockholm.

nådeløse hender. Deretter ble mester Knut og Peder kansler ført inn i Stockholm på den mest ydmykende måten, blant annet ridende baklengs på utsultede hester og med hodeplagg av halm og never, og ble avrettet i siste halvdel av februar 1527 med få dagers mellomrom.¹³¹ For erkebiskop Olav må nyhetene om prelatenes behandling ha vekket avsky.

Daljunkereren i Trøndelag

Til tross for kong Gustavs brutale behandling av Sture-prelatene, brøt det allerede i månedsskiftet februar-mars i 1527 ut nye oppføringer i Dalarna. Denne gangen var det Daljunkereren – den påståtte Sten Stures sønn, Nils Sture – som stod i spissen for opprøret, og denne gangen lyktes det opprøreren å få med seg folk, særlig prester og bønder nord i Dalarna. Kong Gustav ble anklaget for å ha lagt kirker og klostre øde, og for å gå bort fra den gamle troen, i tillegg til å ha pålagt innbyggerne for tunge skatter. Men også denne gangen måtte opprørets hovedperson flykte fra kong Gustav. Han forlot Dalarna i september 1527, og i likhet med Peder kansler og mester Knut, søkte også Daljunkereren til Trøndelag.¹³²

Brev til fogden i Hälsingland 14. september 1527

Allerede 14. september 1527 sendte erkebiskop Olav et brev angående Daljunkereren. Brevet er erkebiskopens svar til fogd Olaf Mortenssön i Hälsingland som hadde framstilt krav fra kongen om utsendelse av flyktningen.¹³³ Også dette brevet er relativt kort, 37 linjer, og har i motsetning til det forrige mer distinkte ledd i protokollen. Brevet særpreges likevel av en ti linjer lang innledning før protokollen som omtaler Daljunkerens opphold i Norge. Her bekrefter erkebiskopen at han har mottatt instruksjonene om å hindre Daljunkereren i å finne seg til rette, med mindre Olav på nytt fikk instruksjoner fra fogden.

Protokollen begynner med erkebiskopens faste intitulasjon, som tilkjenner utsteders makt og posisjon. Videre blir fogden hilst med ”Premisso nostro sincero fauore”, altså den salutatio-formelen som av Hamre ble påvist brukt når man skrev til menn med riksråders rang i Danmark,¹³⁴ og denne etterfølges av inscriptioen ”kiere Oleff Morthensson wbekande gode wen”. Olav hilser derfor fogden velvillig.

I tekst-delen vektlegger erkebiskopen at Daljunkereren ”her wor oc begerede legde aff oss och then vilde vy hannom ickj giffwe”. Heller ikke ville Olav holde ham tilbake, noe som

---

¹³¹ Larsson 2002: 147-149.

¹³² Larsson 2002: 149-135

¹³³ DN XIV 576.

¹³⁴ Se bakgrunnskapittel, underkapittel om formelverket.

gjorde at Daljunkereren drog av sted gjennom Østerdalen til Värmland. Grunnen som oppgis for ikke å gi Daljunkereren leide, er ”then wenlige contragtt oc bebindelsze som riigen emellom gjort er”, men han kunne heller ikke holde ham tilbake på grunn av frykten for dalkarlene. Utsendelsene av mester Knut og Peder kansler hadde vendt dalkarlene mot ham, og erkebiskopen hadde derfor mottatt både skriftlige meldinger og andre trusler fra disse. Derfor våget han altså ikke å holde Daljunkereren tilbake. Helt sist i tekst-delen lover erkebiskop Olav at han ikke lenger vil gi slike fiender av Sverige leide hos seg, og at han alltid ønsker Sveriges rike og innbyggere det beste. Dokumentet avsluttes med eskatokollen som tids- og stedsbestemmer brevet til den hellige korsdag 1527, skrevet på Steinvikholm.

I brevet understreker altså erkebiskopen at han ikke gav Daljunkereren leide, og siden han ikke begrunner dette, har dette trolig vært en kjensgjerning for fogden. Derimot begrunner han hvorfor han ikke holdt Daljunkereren tilbake med at han fryktet hevn fra dalkarlene.¹³⁵ På denne måten fikk han unnskyldt seg overfor fogden, for Olav hadde ikke holdt ham tilbake, og fryktet nå at dette skulle få konsekvenser for forholdet til Gustav og Sverige. Det var derfor nødvendig med en forklaring.

I tillegg til det jeg har nevnt, er det også interessant å merke seg at Olavs brev eksplisitt nevner Sture-prelatenes sjeler som han overgav i Gustavs hender. Det kan for det første minne fogden om at erkebiskopen tidligere hadde vært vennlig innstilt i forhold til Sverige da han sendte dem over. For det andre kan det inneholde en implisitt kritikk av det som skjedde med dem etter overleveringen. Hvis dette siste er rett, vitner det at han likevel nevner dette for fogden om et betydelig tillitsforhold mellom erkebiskop Olav og fogden, siden han våget å skrive varmt om Sturle-prelatene.

Utydelig kronologi i tilknytning til fogdens brev

Erkebiskopens brev til fogden reiser i tillegg et problem når det gjelder kronologien i Daljunkerens ferd. Det er øyensynlig bred enighet om at Daljunkereren kom til Trøndelag tidlig i september 1527,¹³⁶ og siden han ikke fikk leide hos erkebiskopen, drog han videre til Austrått og oppholdt seg der til 4. november.¹³⁷ Erkebiskopen hevder derimot at Daljunkereren ”strags [drog] paa heim weggen [...] ind i Wermelanden”, for dette hadde han fått skriftlig beskjed om fra Trondheim ut til Steinvikholm. Ludvig Daae har derfor hevdet at Daljunkereren

---

¹³⁵ Hamre 1998: 362, sluttnote 21. Hamre hevder at erkebiskop Olav ikke nevner trusselen fra Dalarne-mennene før i DN IX 612 fra sommeren 1528. Trusselen er riktignok mer upresist uttrykt i brevet som nå behandles i teksten, men i lys av brevet fra sommeren 1528 er det rimelig at det er snakk om den samme trusselen i dette brevet også.

¹³⁶ Daae 1875: 257, Hamre 1998: 362; Larsson 2002: 153.

¹³⁷ Hamre 1998: 362.

var over til Trøndelag allerede på vårparten, og at det er denne turen erkebiskopen viser til når han hevder at Daljunkereren drog inn i Värmland.¹³⁸ Videre har Daae hevdet at også selve brevet burde dateres til vårens hellige korsdag, og ikke høstens,¹³⁹ men dette siste er trolig feil.¹⁴⁰

Brevet er altså med stor sannsynlighet skrevet i september 1527, men det er likevel svært usikkert om erkebiskopen sikter til vårens eller høstens hendelse med Daljunkereren i dette brevet. For denne masteroppgaven er dette et for stort spørsmål til å kunne gå dypt inn i, men jeg skal antyde hovedproblemene med begge retningene. For det første er det slik at hvis erkebiskopen sikter til forrige gang Daljunkereren var i Trondheim, så lar han være å nevne at han nok en gang hadde ankommet, 8. september,¹⁴¹ altså seks dager før erkebiskopen skrev brevet, og må ha bedrevet et særdeles høyt spill ved å la være å skrive om dette til fogden. For det andre: Hvis erkebiskop Olav sikter til at han har avvist Daljunkereren nå nylig, i september, så er det bemerkelsesverdig at han lot være å skrive at han hadde dratt til Austrått.

Når jeg har mest tro på denne andre løsningen, er det hovedsaklig fordi den innebærer betydelig mindre risiko for erkebiskopen. På en side er det godt mulig at nyheten om Daljunkerens ferd til Austrått ennå ikke hadde nådd ut til Steinvikholm, og at erkebiskop Olav virkelig trodde at Daljunkereren hadde dratt tilbake til Sverige på det tidspunktet da han skrev brevet. Og om han likevel visste om Daljunkerens ferd vestover, er det mulig å tenke seg flere grunner til ikke å nevne Austrått for fogden, og at han derfor heller ville tviholde på at Daljunkereren drog tilbake til Sverige i brevet. For det første truet Daljunkereren forholdet landene imellom, men en tilbakevending til Sverige ville ha løst dette. For det andre så tar Olav avstand fra Austrått-folket når han skriver til fogden, i og med at han spiller uvitende om

---

¹³⁸ Daljunkereren søkte trolig leide hos erkebiskopen på våren, trolig i april-mai 1527. Dette er ikke lett å påvise, men erkebiskopens brev kombinert med enkelte svenske kildetekster, blant annet de som vitner om Daljunkerens røveri og plyndring på tilbakeveien fra Nidaros, kan tyde på et tidligere besøk. Poenget blir kun nevnt hos Daae 1875: 256, som bygger framstillingen på nettopp DN XIV 576, riktignok i utgave fra Gustav I.s. registratur, se også fotnote 1 og 2 på samme side hos Daae.

¹³⁹ Daae peker på at erkebiskopens senere framstilling av Daljunker-affæren er uforenelig med at brevet er datert til høsten 1527. Da passer det bedre at brevet er skrevet på våren, og det eneste som står i veien for dette, er brevets feilaktige datering til høstens korsmesse ("exaltationis" brukes bare i brevets 14. linje, ikke mot slutten). Den riktige dateringen skal derfor være vårens korsmesse, 3. mai, men at korsmesse *inventionis*, 3. mai kan ha blitt feilskrevet til *exaltationis*, 14. september. Det ser videre ut til at Daae tenker at tidspunktet for dette første oppholdet har direkte betydning for når brevet ble skrevet, for mot slutten av argumentasjonen gir Daae eksempler på hendelser som må ha skjedd på våren, og han bruker disse til å underbygge brevets datering til vårens korsmesse, se Daae 1875: 256, fotnote 1. Fotnoten viser til Gustav I.s Registratur V, 217 ff., senere trykket i DN IX 612.

¹⁴⁰ Problemet med argumentasjonen til Daae er altså at han kobler sammen brevet og hendelsene på en måte som forutsetter at brevet er skrevet umiddelbart etter hendelsene. Dette er jo ikke selvfølgelig. Etter mitt skjønn har ikke Daae argumentert overbevisende nok til å overprøve brevets egen datering til 14. september. Dessuten viser brevets andre linje til *høstens* hendelser knyttet til Daljunkereren. Lars Hamre tror da heller ikke på en slik feilskrivning, se Hamre 1998: 362, sluttnote 21.

¹⁴¹ Om datering: DN IX 612 og Dybdahl 2011: 192-193.

deres planer. Det var nettopp dette svenskene ville høre fra erkebiskopen, og det var dette Olav ønsket å forsikre svenskene om. Derfor skrev han dette til fogden. Når erkebiskop Olav i tillegg viser til meldingen som han fikk fra byen om at Daljunkerens var på vei tilbake til Sverige, så fritar han seg for alt ansvar for Daljunkerens ferd vestover, forutsatt at man tror på at han mottok denne meldingen. Risikoen med dette spillet var derfor meget liten for erkebiskopen. Gevinsten var derimot å posisjonere seg bort fra Austrått-folket og samtidig framstille seg selv som lojal overfor svenskekongen, med de samme interesser og mål som denne. Jeg tenker derfor at erkebiskopen skrev om høstens avvisning av Daljunkerens i brevet, og at kronologiproblemet enten kan løses ved erkebiskopens uvitenhet om hvor flyktingen dro, eller aller helst ved en bevisst politisk strategi for å posisjonere seg mot Daljunkerens og Austrått-folket overfor kong Gustav.

Både i dette spørsmålet, og i brevet sett under ett, framstiller erkebiskopen seg som lojal mot svenskekongen overfor fogden, men framstår likevel som mer tillitsfull og frittalende enn i det nevnte brevet som erkebiskopen sendte til kong Gustav i september 1526. Dette gjelder særlig erkebiskopens sympati med de svenske prelatene som ble underkommunisert i brevet til Gustav.

Daljunkerens og trøndersk aktivisme etter ryktet om Gustavs død

I tiden fram mot erkebiskop Olavs neste brev, datert 9. desember 1527, skjedde det veldig mye i Trøndelag, særlig på Austrått og i Erkebispegården. Etter at Daljunkerens hadde blitt avvist hos erkebiskopen tidlig i september, dro han til Austrått der han fikk leide hos fru Ingerds folk. Der ble han værende til begynnelsen av november da ryktet om kong Gustavs død nådde han, og at han derfor var ønsket i Dalarna. Dagen etter, 4. november, dro så Daljunkerens inn til Trondheim, men ble bedt om å vente der etter bud fra Vincens Lunge, fru Ingerd, Erik Ugerup, og to utsendinger fra danskekongen, den ene Lunges bror Ove. Disse kom fra Bergen, og ankom Trondheim omlag en uke senere. Der ble det holdt en stor fest i Erkebispegården, Daljunkerens og fru Ingerds datter Eline, ble forlovet, og det ble satt opp en skriftlig forpliktelse mellom Vincens Lunge, sendebudene fra kongen, erkebiskop Olav, og Daljunkerens den 25. november. Forpliktelsene sikret alle gode utsikter hvis Daljunkerens skulle komme til makten i Sverige. En uke seinere dro Daljunkerens, Vincens Lunge og Erik

Ugerup til Jemtland, og ankom i midten av desember. Der fikk de vite at kong Gustav likevel ikke var død.¹⁴²

Brev til kong Gustav 9. desember 1527

Meldinger om at kong Gustav levde i beste velgående, må ha gjort gleden kortvarig, og må samtidig ha snudd situasjonen på hodet for flere av aktørene. Det er uvisst om også erkebiskopen i første omgang ble forferdet over nyheten. Sikkert er det at han 9. desember 1527 skrev et fattet svarbrev til kong Gustav og forklarte ham omstedighetene slik han selv ønsket å framstille det.¹⁴³ Brevet er på 29 linjer, og dermed forholdsvis kort. Brevets intitulasjon og inscriptio er uttrykt med en tolinjers stadfestelse av at brevet er erkebiskopens svarbrev til Gustav. Deretter følger ”Høgweldiige och megtuge herre Her Gøstaff mett gudz naade wtwold konningh tiil Swerige ydmygelig^{en} tiilschreffuett” som er uthevet i teksten, og må trolig også forstås som inscriptio. Dessuten begynner resten av brevet med å gjenta en del av denne som en hilsen; ”Høgwelduge herre och megtuge første”. Brevet viser at erkebiskopen må ha hatt et sterkt behov for å stadfeste kongens posisjon, noe som passer godt med sammenhengen brevet er skrevet i.

I teksten understreker erkebiskopen at han ikke har gitt ”personen som kaller seg Her Stens søn” fritt leide, men at han heller ikke hindret ham i å dra fra byen, og at han allerede har skrevet til Fredrik 1. om dette. Videre skriver han at etter ryktet om Gustavs død, så hadde Daljunkeren tatt med seg noen tjenesteløse folk ”som hid wore kompne aff Swerige”, blant annet fra Hälsingland, og dratt tilbake inn i Sverige. Ifølge erkebiskop Olav var det altså svensker i krigerfølget, underforstått ingen av erkebiskopens folk.

Tatt i betraktning at brevet er meget kort, at det omhandler en meget ømfintlig sak, og at det er skrevet midt i begivenhetenes sentrum, er det grunn til å anta at Olav Engelbrektsson skrev om det som han ville få sagt til kong Gustav umiddelbart, og vektlegger altså at han på ingen måte har motarbeidet kongen. Den nærliggende forklaringen på dette må være at erkebiskopen var svært bekymret for hva som i ettertid ble sagt og skrevet om festlighetene rundt Daljunkeren i Erkebispegården. Derfor gjaldt det å forsikre svenskekongen om at Norges erkebiskop fortsatt var lojal overfor kong Gustav, og brevets avslutning slutter da også med et løfte om alltid å følge kongens vilje. Erkebiskopen avslutter dermed brevet som det begynte, med å anerkjenne Gustavs posisjon som rett konge, innsatt av Gud.

---

¹⁴² Hamre 1998: 362-364. Kronologien bygger på erkebiskop Olavs forsvarsskrift til Fredrik 1. fra sommeren 1528, trykket i DN IX 612, men Hamre mener likevel at kronologien er pålitelig. Se fotnote 23 i Hamre side 362. Den skriftelige forpliktelsen er bevart i danske Geheimearkiv og trykket i DN II 1086.

¹⁴³ DN XIV 600.

Benevnelsene på Daljunkereren i erkebiskopens brev kan også underbygge at Olav Engelbrektsson velger sine ord med omhu når han skriver til fogden i Hälsingland og kong Gustav. For i motsetning til Vincens Lunge og fru Ingerd som mente at Daljunkereren virkelig var Nils Sture,¹⁴⁴ så brukte erkebiskopen betegnelsen ”sagde sigh her Steens søn at være”¹⁴⁵ til svenskekongens fogd, og ”wng person som kaller seg Her Stens søn at være”¹⁴⁶ i dette brevet om Daljunkereren. I utgangspunktet kan det derfor virke som om erkebiskopen ikke trodde at Daljunkereren var den virkelige Nils Sture. Samtidig var det slik at kong Gustav brukte mye energi på å overbevise folk i Dalarna om at Daljunkereren ikke var Nils Sture fordi Sture-tilknytningen utgjorde en betydelig trussel mot det hegemoniet som Gustav hadde skaffet seg i Sverige.¹⁴⁷ Det er rimelig å anta at også Olav var klar over dette, og fordi han ville framstå som en lojal naboprelat i forhold til svenskekongen, så måtte han unngå å kalle Daljunkereren for Nils Sture i sine brev til svenskene, uavhengig av hva han selv tenkte om Daljunkerens identitet.

Når det gjelder begrunnelsen for at han ikke holdt Daljunkereren tilbake, henviser Olav i dette brevet til egen korrespondanse med kong Fredrik. Dalkarlenes truende reaksjoner i etterkant av Gustavs avrettingen av Sture-prelatene nevnes derfor ikke, i motsetning til brevet til fogden i Hälsingland der han skrev om dette. Olav unngikk dermed igjen å konfrontere svenskekongen med behandlingen av disse. I tillegg til dette forutsetter henvisningen til Fredrik en løpende korrespondanse mellom de to kongene, og understreker dermed den tette kommunikasjonen mellom dem. Erkebiskop Olav må ha vært smertelig klar over dette. For å holde seg inne med Fredrik 1., så måtte han altså holde seg inne med Gustav, og dette til tross for Gustavs behandling av den svenske kirken. For avrettingen av Sture-prelatene var bare et av mange overgrep mot den katolske kirken i Sverige. Som nevnt var Daljunkerens tilhengere stort sett bønder og prester som var misfornøyde med Gustavs kirkepolitikk. Den stadige konfiskeringen av kirkegods var en viktig del av dette. På Västerås-møtet i 1527 overtok kongen dessuten også inntektene fra den kirkelige domsretten og tok fra kirken retten til å dømme sine egne.¹⁴⁸ Etter hvert som erkebiskop Olav ble klar over Gustavs behandling av kirken, må han ha følt en stigende uro.¹⁴⁹

Det må derfor ha vært smertefullt for erkebiskopen å følge denne utviklingen, og enda mer smertefullt å ikke kunne tilby den beskyttelsen som de tre rømlingene trengte, for alle tre

---

¹⁴⁴ Hamre 1998: 361; Larsson 2002: 161.

¹⁴⁵ DN XIV 576.

¹⁴⁶ DN XIV 600.

¹⁴⁷ Larsson 2002, særlig 149-150.

¹⁴⁸ Larsson 2002: 136-138.

¹⁴⁹ Hamre 1998: 327 og 361; Keyser 1858: 678.

hadde kjempet for katolske interesser i Sverige. Likevel fant erkebiskop Olav det mest tjenelig å holde seg inne med kong Gustav, og nevner derfor knapt svenskekongens behandling av kirken og kirkens menn i brevene til ham. Vi har derfor møtt en svært lojal, men også svært forsiktig norsk erkebiskop, som kort tid etter at han fikk vite at kong Gustav likevel levde, sendte et brev og forsikret om sin troskap. Selv da kongen formodentlig var død, var altså erkebiskop Olav ifølge sitt eget brev, kongen tro.

Etterspill – møtet i Flensburg og feidetiltakene mot Vincens Lunge

Kong Gustav så alvorlig på at de svenske rømlingene hadde fått leide i Norge, og verst var det med støtten til Daljunkereren. Kongen sendte derfor fra seg uvanlig mange brev om saken, og kalte Norge endog et røverrede. Ifølge Lars Hamre skal Gustav ha vært enda sintere enn vanlig, ”og det seier ikkje så lite”.¹⁵⁰

Når det gjelder Daljunkerens ferd etter festlighetene i Erkebispegården og ferden til Jemtland, så skal han ha gått inn i Dalarna med folkene sine, trolig helt i begynnelsen av januar, mens Vincens Lunge og Erik Ugerup ble værende igjen i Jemtland. Men Daljunkereren møtte motstand, trakk seg tilbake til Jemtland, og ble sendt videre til Trøndelag av Lunge. Daljunkereren og følget på 80 mann var derfor allerede hos fru Ingerd da Vincens Lunge kom tilbake til Norge, kort tid etter 10. februar. Lunge oppholdt seg ei natt i Trondheim, og der må han ha gjort erkebiskop Olav urolig, for like etter sendte erkebiskopen en hel deputasjon til Austrått for å ta Daljunkereren og de andre svenskene i forvaring. Dette lyktes han ikke med, og Daljunkereren drog etter hvert videre til Bergen sammen med Vincens Lunge. Med Lunges hjelp klarte så Daljunkereren å rømme til Brüssel først i mai, men ble fanget og henrettet etter press fra svenske myndigheter.¹⁵¹ Avgjørende for henrettelsen var trolig et brev fra Nils Stures mor, fru Kristina, som nektet for at Daljunkereren var den han utgav seg for å være. Lars-Olof Larsson mener at kong Gustav presset fru Kristina til å avkrefte at Daljunkereren var sønnen Nils, selv om hun på ingen måte visste om flyktingen var hennes sønn eller ei, og at hun gjorde dette av frykt for Gustav, for kongen tok på ingen måte private hensyn hvis det gikk ut over statsnyttens.¹⁵²

Utover 1528 gikk kong Gustav stadig sterkere inn for at fru Ingerd, Vincens Lunge og Olav Engelbrektsson måtte straffes for å ha gitt leide til de svenske rømlingene, og etter press fra Gustav tok Fredrik 1. affære, noe som også passet danskekongen godt. I Lödöse i midten

---

¹⁵⁰ Hamre 1998: 360 og 369.

¹⁵¹ Hamre 1998: 365-368 og 375-376.

¹⁵² Larsson 2002: 161.

av august 1528 ble det inngått en formell avtale mellom de to nordiske kongene, og nordmennenes straff inngikk som en del av avtalen. I Lödöse ble blant annet Malmö-recessen stadfestet, og det ble samtidig innført leideforbud rikene imellom. Malmö-recessen ble i sin tid til på grunn av landenes felles fiende, Kristian 2., men i august 1528 utgjorde ikke Kristian 2. lenger noen overhengende trussel mot Sverige, slik som han fortsatt gjorde mot Danmark. I motsetning til Fredrik og danskene trengte således ikke Gustav avtalen. Dermed inngikk han trolig avtalen for at nordmennene skulle få sin straff.¹⁵³ Dette sier mye om hvor viktig det var for kong Gustav å få iverksatt straffen i denne spesielle saken, men også mye om Gustav generelt, som kompromissløs og fremadstormende hersker.

Brev til kong Fredrik sommeren 1528

Erkebiskop Olavs neste brev er nært knyttet til straffereaksjonen mot ham. Brevet mangler både protokoll og eskatokoll, men er på hele 104 linjer som utelukkende gjør greie for Daljunkerens opphold og bevegelser,¹⁵⁴ og er således den mest utførlige framstillingen av hendelsene fra september 1527 til mars 1528 som er bevart. Brevet er trolig skrevet sommeren 1528, og på baksiden har den danske kansler Klaus Gjordsøn datert brevet til onsdagen etter Dinesmesse [onsdagen etter 9. oktober] og stedfestet det til Flensburg. Brevet ble altså brukt som et forsvarsskrift for erkebiskopen under Flensburg-møtet, og ifølge Lars Hamre kan det leses som et tegn på at erkebiskop Olav fryktet dette oppgjøret.¹⁵⁵ I tillegg mener Hamre at erkebiskopens brev er pålitelig med tanke på kronologien, selv om det er skrevet som et forsvarsskrift for erkebiskopen, adressert til kongen av Danmark.¹⁵⁶

I dette brevet skriver erkebiskop Olav at han ikke lot Daljunkereren få fritt leide, men at han heller ikke satte ham fast på grunn av trusselen fra dalkarlene. Derimot fikk han leide av Vincens Lunge. I tillegg understreker erkebiskopen at både fru Inger, Vincens Lunge og Erik Ugerup, samt kongens utsending Ove [Aage] Lunge, sammen ble enige om giftermål mellom Daljunkereren og Ingers datter Eline, og at forlovelsen var et ledd i Lunges plan om framtidig rikdom. Nettopp derfor, men også fordi han ikke trodde at rømlingen var Sten Stures sønn, men en landflyktig dreng, så motsatte erkebiskopen seg giftermålet. Likevel skal han ha gitt Daljunkereren en skjorte som han tidligere hadde mottatt fra Eline. I tillegg påpeker Olav at han ikke har sendt noen av sine folk med Daljunkereren østover, men har likevel frigitt tre, som kunne gjøre hva de ville. Mot slutten av brevet beskriver erkebiskopen Vincens Lunges

---

¹⁵³ Hamre 1998: 369 og 372-373.

¹⁵⁴ DN IX 612.

¹⁵⁵ Hamre 1998: 381.

¹⁵⁶ Hamre 1998: 362, se fotnote 23.

kritikkverdige handlinger ytterligere. Han hadde vært i Sverige og ville at alle dalkarler som var blitt lyst fredløse under Gustav, skulle gi seg i lag med ham. Videre beskriver brevet Lunges reise sammen med Daljunkeren til Bergen som et tokt mot erkebiskopens fogd i Sogn, Johan Krukow, som så vidt unnslopp å bli drept.

På mange måter gjentar Olav Engelbrektsson det han har sagt i tidligere analyserte brev, både når det gjelder leidespørsmålet, når det gjelder hvorfor han ikke holdt Daljunkeren tilbake, og når det gjelder flyktingens identitet. Også i dette brevet blir han beskrevet som han som ”kalles hær Steins son at varæ”, og erkebiskopen benekter senere at Daljunkeren var Nils Sture i sammenheng med forlovelsen. På den annen side skrev Daljunkeren under en avtale 25. november som ”Niels Stensson ridder”, og seglet med Natt och Dag-våpenet var påført navnet S. Nils Sture, og denne avtalen skrev også erkebiskopen under på.¹⁵⁷ Uansett hva erkebiskop Olav innerst inne tenkte, var han alt i alt nærmere å benekte at Daljunkeren virkelig var Nils Sture enn det motsatte, og særlig i egne brev til de to nordiske kongene fortsatte han sin forsiktige linje på dette punktet.

Erkebiskopens brev har i tillegg en tydelig brodd mot Vincens Lunge, for i motsetning til ham selv gav Lunge Daljunkeren leide, ønsket bryllupet velkommen, og ville med dette sikre seg en plass innenfor det nye svenske hoffet. Videre vektlegger erkebiskopen Lunges tinging av svenskene under det nye kongsemnet, noe som også kan dokumenteres ut fra Vincens Lunges egne nedtegnelser. Hans agitasjon mot Gustav skal innholdsmessig ha gått ut mot hedningen Gustavs lutherske kirkepolitikk og hardstyre.¹⁵⁸ Vincens Lunges behandling av Johan Krukow blir også nevnt i Olavs brev. Johan var norsk riksråd, og var selv i Danmark og la fram klager for kongen sommeren 1528 for dette. For erkebiskopens del var beskrivelsen av overgrepet mot riksråden trolig med på å underbygge Vincens Lunges upålitelige spill. Om akkurat denne delen av framstillingen hadde noen innvirkning på danskekongen, er likevel usikkert. Riktignok ble Lunge anklaget for anslaget mot Krukow,¹⁵⁹ men da Vincens Lunge fikk sine nye forleninger under møtet i Flensburg, ble noen av disse tatt fra nettopp Johan Krukow.¹⁶⁰

Splittelsen mellom de to mest betydningsfulle riksrådene nordafjells var med andre ord betydelig, og erkebiskopen gjorde heller ikke noe forsøk på å skjule denne for Fredrik, for erkebiskopen hadde kommet i en situasjon der han måtte distansere seg i forhold til høvedsmannen på Bergenhus. Fra svensk hold anklaget nemlig Gustav begge de to

---

¹⁵⁷ Hamre 1998: 362.

¹⁵⁸ Hamre 1998: 367.

¹⁵⁹ Rian 1995: 23.

¹⁶⁰ Hamre 1998: 379.

nordafjelske riksrådene for hendelsene knyttet til Daljunkeren, og svenskekongen forsøkte å bruke affæren til å sverte de norske riksrådernes rykte i Danmark.¹⁶¹ Erkebiskopen måtte derfor uttrykkelig gjøre rede for det som han mente hadde skjedd i Trøndelag vinteren 1527/28, og ved å utlevere Vincens Lunge, økte han samtidig sjansene for å bevare forholdet til Fredrik 1. Halvdan Koht mener at Olavs ”skadeglad ironi” overfor Lunge kommer til syne i dette brevet i måten Olav skriver om ”koss Vincens Lunge prostituerte seg i saka med Daljunkeren”¹⁶² Jeg ser ikke den skadegalde ironien i erkebiskopens omtale av Lunge. For erkebiskopen var det særdeles viktig å distansere seg fra Vincens Lunge slik at Fredrik kunne feste lit til hans egen versjon av hendelsene rundt Daljunkeren. Dette var derfor en situasjon fylt med dramatik for Olav Engelbrektsson, og omtalen av Lunge må heller ses i lys av dette.

Olav Engelbrektsson ble hardt rammet av omdisponeringene som ble vedtatt i Flensburg 17. oktober 1528. Vincens Lunge ble riktignok fratatt Bergenhus, men fikk økonomisk kompensasjon i form av len og klostergods i Norge, noe som i betydelig grad gikk ut over kirken og erkebiskopen. I tillegg ble Olav fratatt sine kongelige len i Trøndelag. Samtidig var Eske Bille, som overtok for Vincens, og de holsteinske adelsmennene som var tiltenkt de len som erkebiskopen hadde mistet, dansksinnede og lojale overfor kongen. Videre ble avgjørelsene tatt i Danmark av en forsamling som bestod av kongen og i hovedsak danske riksråder, foruten Vincens Lunge og muligens Erik Ugerup. Tiltakene utgjorde derfor betydelig brudd på Fredrik 1.s håndfestning, og må ha blitt oppfattet som en fullstendig rasing av norsk selvstyre da tiltakene ble kjent for erkebiskopen.¹⁶³

Erkebiskop Olav selv var ikke til stede i Flensburg, og selv om han hadde sendt Fredrik den nevnte framstillingen om Daljunkeraffæren, tyder mye på at det var rått parti når Vincens Lunge med slekt og nære venner var til stede, og gjorde det de kunne for å legge skylden på erkebiskopen. Det hjalp heller ikke på forholdet mellom de to nordafjelske riksrådene at Olav hadde sendt Kristoffer Trondsson med brevet til Flensburg, for Kristoffer og Vincens hadde vært i strid med hverandre tidligere i forbindelse med ran av utenlandske handelsskip.¹⁶⁴ Uansett mistet Olav Engelbrektsson sine kongelige len i Trøndelag, noe som ville ha rammet ham som lensherre og redusert hans politiske maktbasis, og dermed svekket hans posisjon som riksrådsformann¹⁶⁵ hvis dette hadde blitt gjennomført. Mye tyder også på at det gikk lang tid før erkebiskopen fikk melding om de beslutningene som ble tatt i

---

¹⁶¹ Hamre 1998: 368.

¹⁶² Koht 1951: 39.

¹⁶³ Rian 2007: 35-36; Hamre 1998: 376 om hvem som deltok på møtet.

¹⁶⁴ Hamre 1998: 353.

¹⁶⁵ Hamre 1998: 381-382.

Flensburg. Likevel oppstod det fra årsskiftet 1528/29 en rykteflom om at erkebiskopen hadde falt i unåde hos kongen, og det var trolig Vincens Lunge som stod bak denne rykteflommen.¹⁶⁶

Brev til kong Gustav 20. februar 1529

Det er uklart om rykteflommen hadde nådd Olav Engelbrektsson da han skrev sitt neste brev. Det er adressert til kong Gustav, og erkebiskopen forklarer seg overfor svenskekongen som har beskyldt ham for svik. Brevet er trolig påbegynt 26. januar, men ikke fullført før senere, og svenske historikere har datert det til 20. februar 1529.¹⁶⁷ Videre er brevet på 99 linjer som i sin helhet redegjør for erkebiskopens involvering i Daljunker-affæren, og har derfor store likhetstrekk med framstillingen som han skrev til møtet i Flensburg noen måneder tidligere.

Det eneste distinkte leddet i brevet til kong Gustav, er protokollens salutatio der erkebiskopen anerkjenner kongens makt og stilling. Tekst-delens narratio utgjør dermed så å si hele brevet, og begynner med å tilbakevise at han har oppslått brev på kirkedøren som stadfestet Daljunkerens leide. Erkebiskopen bedyrer derfor sin uskyld, og mener derimot at han har hjulpet Gustav. Helt konkret viser han til at han lot Peder og Knut gripe, og at han ikke gav leide til ”Then som segh kallet her Stens son”. I tillegg nevner han Vincens Lunges anslag mot erkebiskopens tjener Torstein Nilsson¹⁶⁸, og det er trolig ikke tilfeldig at han skriver om Torstein til Gustav, for Torstein hadde vært med å eskortere Peder kansler og mester Knut ut av landet, og dermed gjort Gustav en viktig tjeneste. Samtidig blir det tydelig at Olav Engelbrektsson her blir presset fra enda en side, av Vincens Lunge.

Også brevet til kong Gustav refererer til festlighetene i Erkebispegården, og erkebiskop Olav understreker at han verken hjalp Daljunkereren med menn eller utrustning, foruten de tre som han fristilte. Erkebiskopen skriver også at han følte seg presset til å gi Daljunkereren et kjede av forgylt sølv i løpet av festlighetene. Både i Olavs brev til møtet i Flensburg, og i dette, hevder han at han ikke gav hærhjelp til Daljunkereren. I svenske kilder blir det derimot oppgitt at erkebiskopen, fru Ingerd og Vincens Lunge, sendte 10 mann hver med til Sverige.¹⁶⁹ Men det virker som om alle de svenske kildene bygger på en kilde, et avhør av Peder Grym, en av Daljunkerens tilhengere som ble fanget i Dalarna.¹⁷⁰ Olavs framstilling er dermed den eneste alternative kilden til det som skjedde. Det blir derfor ord

---

¹⁶⁶ Hamre 1998: 388-389; Se DN X 578 for erkebiskopens optegnelser av ryktene.

¹⁶⁷ DN XIV 651. Se regesten for dateringen.

¹⁶⁸ Torstein Nilsson blir kalt erkebiskopens tjener blant annet i Gustavs brev til Olav 15. oktober 1527, i DN XIV 585.

¹⁶⁹ Daae 1875: 262; Hamre 1998: 363-364.

¹⁷⁰ Hamre 1998: 364.

mot ord, og usikkerheten rundt det som skjedde, er stor. Men siden de svenske kildene i betydelig grad avviker fra det som erkebiskopen selv skrev til kong Gustav, viser dette i det minste hvor viktig det var for erkebiskopen å kunne gi kong Gustav sin beskrivelse av hendelsene. Igjen skriver Olav Engelbrektsson akkurat det som Gustav vil høre når han beskriver seg selv som lojal, og viser til hendelser som underbygger dette.

Når det gjelder gavene som erkebiskopen gav til Daljunkereren i Erkebispegården, er det også en viss uenighet i kildene. I brevet til Fredrik som ble brukt i Flensburg, oppgir erkebiskopen en skjorte, i dette brevet til Gustav oppgir Olav et kjede, mens svenske kilder hevder at erkebiskopen gav begge deler.¹⁷¹ Det er særlig det at erkebiskop Olav nevner forskjellige gaver i de to brevene som er vanskelig å forklare. Det kan være tilfeldig, men det kan også være en grunn til at han unnlatt å nevne skjorta i brevet til Gustav.

En grunn kan være skjortas betydning ved festermål. Det er mye som tyder på at festermålet ble inngått ved håndrekking med erkebiskopen som selvskreven leder for seremonien,¹⁷² og det er ingenting som tyder på at overrekkinga av ei skjorte naturlig inngikk i dette ritualet.¹⁷³ Skjorta kunne derimot ha en betydelig symboleffekt, slik som for eksempel i islendingesagaene. Når ei kvinne syr ei skjorte til en mann, så vitner dette om tilhørighet, lojalitet og kjærlighet.¹⁷⁴ Overrekkelsen av skjorta trengte altså ikke å være en del av festermålsritualet, men hvis den var med, ville den krydre seremonien med inderlighet. Og hvis det var slik at erkebiskopen fikk denne skjorta av Eline, og så gav den videre til Daljunkereren, så har han stått midt oppe i begivenhetene, og på en helt spesiell måte velsignet forholdet. Ut fra en slik tanke er det rimelig at han ikke skrev om skjorta til Gustav. Men da oppstår et nytt problem, nemlig hvorfor han skrev om skjorta til Fredrik noen måneder tidligere. Det er derfor knyttet stor usikkerhet rundt tolkningen av erkebiskopens gaver, noe som gjør det rimelig å anta at Olav var mer involvert i det som skjedde i Erkebispegården enn han selv ville vedgå.¹⁷⁵

Noe som trolig underbygger at erkebiskopen var mer involvert enn han selv vil vedgå, men som på den annen side er med på å frata ham ansvaret for det som skjedde, er Olav Engelbrektssons styrkeforhold til fru Ingerd og Vincens Lunge. Han stod nok ikke sterkt i forhold til de to i utgangspunktet, og da de to danske utsendingene ankom, hvorav den ene var

---

¹⁷¹ Daae 1875: 262. Viser til svensk kilde.

¹⁷² Hamre 1998: 363.

¹⁷³ Hamre 1961: 110-113.

¹⁷⁴ Bandlien 2001: 83.

¹⁷⁵ Også Lars Hamre mener at erkebiskopen trolig var mer engasjert i hendelsene rundt Daljunkereren enn han selv ville vedgå i ettertid, og omtaler festermålet, den skriftelige forpliktelsen overfor Daljunkereren og stor usikkerhet rundt hvem som gav hærhjelp som tegn på dette, se Hamre 1998: 363-364.

Vincens Lunges bror, ble trolig styrkeforholdet mellom dem ytterligere forskjøvet. Det er derfor rimelig å anta at erkebiskopen følte seg presset til å skrive under den nevnte avtalen i Erkebispegården, at han følte seg presset til å velsigne forholdet mellom Eline og Daljunkeren, og som han selv skrev til kong Gustav, så ble han presset til å gi Daljunkeren et sølvkjede tilknyttet festlighetene.

Hvis man ser brevet til Fredrik i Flensburg og dette brevet til Gustav under ett, så er de forbausende like. Erkebiskopen understreker at han fortsatt er lojal mot begge de nordiske kongene, og han retter bemerkelsesverdig lite kritikk rettet mot dem i brevene. Samtidig sier han heller ikke alltid hele sannheten. Olav nevner for eksempel ikke avtalen mellom seg selv, Vincens Lunge, Ove Lunge og Daljunkeren fra 25. november 1527 til noen av kongene. Avtalen var nært knyttet sammen med resten av hendelsene i Erkebispegården, og slik sett unaturlig å utelate. Innholdsmessig var den derimot kritikkverdig, og det er blitt hevdet at det farligste erkebiskopen gjorde i tilknytning til Daljunkeren, var å love å bli en god nabo.¹⁷⁶ Det er derfor forståelig av avtalen ikke ble nevnt i brevene som skulle forsikre kongene om erkebiskopens troskap, for den passet ikke inn i brevenes helhetlige budskap.

At dette siste brevet til Gustav avsluttes med et løfte om aldri å trosse hans vilje, passer således bedre. Samtidig viser en sammenligning med brevet til Fredrik at erkebiskopen er bevisst på hvilke eksempler han bruker, slik at han på best mulig måte kan underbygge brevetets hovedpoeng til adressaten. Å tilkjenne sin troskap og samtidig ta avstand fra hendelsene rundt Daljunkeren og Vincens Lunges gjestfrihet mot ham, er utvilsomt erkebiskop Olavs hovedbudskap til kong Gustav i dette brevet. At erkebiskopen lar være å nevne avtalen av 25. november, og nevner en annen gave for Gustav enn for Fredrik, gjør at erkebiskopen i enda større grad framstår slik han selv ønsker overfor Gustav.

Olav Engelbrektsson ble dermed presset fra to sider samtidig, for både i Trøndelag og i forhold til de to kongene måtte han hele tiden trå varsomt og gi etter, for ikke å legge seg ut med sine motstandere. Det må ha vært en krevende oppgave å sjonglere mellom sine motstandere, og oppleve at man til stadighet befinner seg mellom barken og veden.

Feidetiltakene mot Vincens Lunge og Austrått-folket

Fra sensommeren 1524 har vi sett et betydelig samarbeid og tillitsforhold mellom erkebiskop Olav og Vincens Lunge, men med tiden ble forholdet verre, og samarbeidet stilnet. Da kong Gustav forlangte at begge måtte straffes etter Daljunker-affæren, måtte erkebiskopen åpenlyst

---

¹⁷⁶ Bergsgård 1955: 546.

distansere seg fra Vincens, og rykteflommen på nyåret 1529 gjorde ikke forholdet noe bedre. Våren 1529 nådde konflikten sitt foreløpige klimaks da erkebiskopen gikk til væpnet angrep på Vincens Lunge og fru Ingerd.

Feidetiltakene har blitt forklart på flere måter. Noen historikere har lagt vekt på at tiltakene er vanskelige å forstå,¹⁷⁷ andre mener at kampen for katolisismen var årsaken,¹⁷⁸ mens andre igjen knytter feidetiltakene direkte til oppgjøret i Flensburg, og at vedtakene der var dråpen som fikk det til å renne over for erkebiskopen.¹⁷⁹ Dessuten gikk det en del rykter om at erkebiskopen hadde falt i unåde hos danskekongen.¹⁸⁰ Noen mener at erkebiskopen derfor følte seg truet, og at dette var grunnen til feiden mot Lunge.¹⁸¹ Det har også blitt hevdet at feidetiltakene og uviljen til å inngå et forlik, henger sammen med håpet om at Kristian 2. snart ville vende tilbake til Norge,¹⁸² men ut fra de tilgjengelige kildene er det ikke mulig å påvise kontakt med den utlege kongen på dette tidspunktet.¹⁸³

Brev til biskop Olav i Bergen 5. juni 1529

I kapitlets siste brev omtaler erkebiskop Olav nettopp feidetiltakene mot Vincens Lunge og fru Ingerd. Dette er samtidig det eneste bevarte brevet til en norsk prelat i perioden fram mot sommeren 1529, til biskop Olav i Bergen, og brevet er datert 5. juni 1529.¹⁸⁴ Brevet er relativt kort, 38 linjer, og har en distinkt protokoll og eskatokoll. Brevet åpner med erkebiskop Olavs faste intitulasjon, og går så rett over til å hilse Olav av Bergen på latin, som utsendt bror som vennskapelig hilses med nådig velvillighet,¹⁸⁵ og fortsetter med ”kære herre broder”.

I tekst-delen blir feidetiltakene begrunnet, og erkebiskopen legger vekt på at feiden skulle bestå på grunn av den spott, hån og forakt som Vincens Lunge og fru Ingerd hadde utsatt ham for. Samtidig forsikret erkebiskopen biskop Olav om at han fortsatt ville være lojal mot Fredrik 1. på alle måter, og lovet at kongen skal få inntektene av de lenene som han nå hadde tatt tilbake kontrollen over, på lik linje med tidligere. Hva erkebiskopen konkret siket til med spott, hån og forakt, går ikke fram av dette brevet, men det er nærliggende å tenke seg at han sikter til Lunges angrep på kirkelige institusjoner slik som erkebiskopen selv skal ha

---

¹⁷⁷ Koht 1951: 51.

¹⁷⁸ Johnsen 1924: 248-249; Bergsgård 1955: 546-548.

¹⁷⁹ Bull 1917: 83; Benedictow 1977: 405; Hamre 1998: 392.

¹⁸⁰ Hamre 1998: 388-389.

¹⁸¹ Taranger 1917: 336.

¹⁸² Bull 1917: 84-85.

¹⁸³ Hamre 1988: 391.

¹⁸⁴ DN X 577. Brevet har vært sydd inn i en bok.

¹⁸⁵ ”Premissa fraterna et amicabili salutacione cum promptissimo gratificandi affectu.” Min oversettelse.

formidlet til Eske Bille, og som er dokumentert i et brev fra Fredrik til erkebiskopen.¹⁸⁶ Dette kommer også til uttrykk i et brev som høvedsmannen på Karlsborg skrev til kong Gustav, for høvedsmannen hadde hørt det samme fra en av erkebiskopens brevbærere.¹⁸⁷

Vektleggingen av en undertykt kirkeorganisasjon skiller seg derimot fra det som erkebiskopen selv skal ha forklart til kong Fredrik i et tapt brev.¹⁸⁸ Til danskekongen begrunner Olav feiden med de ryktene som Vincens Lunge har satt ut om han i etterkant av Flensburg-møtet, og særlig ryktet om at han har falt i unåde hos kongen. Dette viser at erkebiskopen justerer og tilpasser sine brev etter mottakeren, mener Lars Hamre.¹⁸⁹ Dette har Hamre utvilsom rett i. For det første er det rimelig å tenke seg at erkebiskopen ønsket å gi Vincens Lunge hele skylden for feiden i brevet til danskekongen. Derfor vektlegger han Lunges rykteflom alene til Fredrik, og unngår elegant å konfrontere kongen med omfordelingene av norske len som ble gjort i Flensburg. For det andre ville det vært heller uklokt av erkebiskopen å forsikre kongen om at feiden skulle fortsette, slik som han gjorde i brevet til Bergens-biskopen.

Brevet til biskop Olav er derfor verdifullt på flere måter. Det vitner om et betydelig tillitsforhold mellom prelatene siden erkebiskopen fastslår at feiden vil bestå. Dette er en opplysning som er forbeholdt prelatene, og er dermed et eksempel på en interaksjon som er skjult for kongen. På lignende måte forenkler erkebiskopen overfor kongen årsakene til feidetiltakene når han hevder at Vincens Lunges rykter alene er grunn for feiden. I det tapte brevet til Eske Bille og i dette til Olav av Bergen, er begrunnelsen for feiden mye mindre konkret, noe som ville ha gitt rom for kompromitterende tolkninger hvis han hadde skrevet dette til Fredrik. Også i dette spørsmålet viste erkebiskopen større tillit til Bergens-biskopen, men også til Eske Bille, enn det han gjorde til kong Fredrik.

Det må likevel ha vært vanskelig for både Eske Bille og danskekongen å godta erkebiskopens begrunnelse for tiltakene fullt ut, selv om de tilsynelatende gjorde nettopp det. For tiltakene som erkebiskop Olav satte i gang, må ha blitt forstått som en planlagt aksjon for å beholde de lenene som han ble fratatt i Flensburg.¹⁹⁰ Feiden var derfor et dristig tiltak fra erkebiskopens side, for han må ha visst at han dermed stod i fare for å sette seg opp mot danskekongen, noe som i neste omgang kunne få svært alvorlige konsekvenser for han selv. Erkebiskopen må derfor ha opplevd situasjonen ved årsskiftet 1528/29 som en betydelig

---

¹⁸⁶ DN IX 646 og DN XIII 531, jf. Hamre 1998: 390.

¹⁸⁷ DN V 1061, jf. Hamre 1998: 390.

¹⁸⁸ DN VII 662, jf. Hamre 1998: 390.

¹⁸⁹ Hamre 1998: 390.

¹⁹⁰ Hamre 1998: 389-390.

trussel mot egen maktposisjon siden han var villig til å forsvare sine len, koste hva det koste vil.

Det virker samtidig som om erkebiskopen regnet med de danske adelsmennene Eske Bille og Henrik Krummedike på en helt annen måte enn Vincens Lunge. Begge var katolske riksråder og hadde en rekke politiske interesser til felles med erkebiskopen vis-à-vis kongen,¹⁹¹ og kunne dermed også fungere som erkebiskopens talerør hos kongen. Det må i tillegg ha vært en fordel at erkebiskopen vinteren 1528/29 hadde krev inn gjengjerd og lensavgifter til fordel for kongen, og viste også på den måten troskap til Fredrik.¹⁹² Endelig, og som nevnt over, begrunnet erkebiskopen overfor Fredrik 1. feiden ene og alene med Vincens Lunges rykteflom. Selv om Olav motsatte seg å gi fra seg de kongelige lenene, og på den måten motsette seg kongens befaling, så hadde kongen altså flere gode grunner til å fortsette samarbeidet med erkebiskopen. Det skrantende forholdet mellom erkebiskopen på en side, og danskekongen og hans menn på den andre, ble dermed opprettholdt for enda en liten stund.

Sammenfattende diskusjon

Det må ha vært problematisk for Olav Engelbrektsson å forholde seg til de tre svenske flyktingene. Alle tre hadde flyktet fra Gustav, og to av dem var prelatkollegaer. Det er derfor rimelig å tenke seg at erkebiskopen gjorde det han kunne for å hjelpe dem, men ikke for enhver pris. Han fryktet de to nordiske kongene, og ønsket ikke å legge seg ut med dem. Situasjonen ble derfor utfordrende for Olav Engelbrektsson da Austrått-folket gav beskyttelse til Peder kansler. Særlig problematisk må det likevel ha vært å forholde seg til det engasjementet som fru Ingerd og Vincens Lunge viste da Daljunkerens ankom Trøndelag. På en side ønsket han ikke å utfordre forholdet til de to kongene mer enn nødvendig. På den andre siden hadde det kommet en delegasjon med betydelig styrke fra Austrått til Erkebispegården, og som gjorde det svært vanskelig for Olav Engelbrektsson å nekte bryllupsfeiringen og utrustningen av Daljunkerens. Til tross for at han visste at dette var en uhyrlig stor sjanse å ta, så han trolig ingen annen utvei enn å delta i festlighetene. Slik sett var Olav Engelbrektsson presset mellom barken og veden, og måtte sjonglere så godt han kunne for å komme seg ut av det med sin posisjon i behold.

Olav Engelbrektssons frykt for Gustav må ha vært stor. Gustav var en kompromissløs hersker som var i ferd med å underlegge seg den katolske kirken i Sverige totalt, og nå hadde

---

¹⁹¹ Hamre 1998: 397-399.

¹⁹² Hamre 1998: 395.

de tre flyktningene gjort at Gustav også vendte sin harme mot Olav. At Gustav også rett ut beskyldte erkebiskopen for svik, går fram av brevet som Olav sendte kongen i februar 1928. Olav Engelbrektssons brev til kong Gustav preges derfor av en grundig forsikring om at han var lojal mot kongen, ja selv da alle andre trodde at Gustav var død, var erkebiskopen lojal. I tillegg viser måten Gustav blir omtalt på, at Olav anerkjenner kongens posisjon. Dessuten er saksframstillingen utførlig, og skrevet i en forklarende og unnskyldende tone.

I de seks brevene som nå er behandlet, har det vært essensielt for erkebiskop Olav å unngå et åpent brudd med de nordiske kongene. Til tross for de nordiske kongenes press mot kirken og Fredriks brudd på hevdvunne rettigheter som riksrådet hadde oppnådd, så gikk ikke erkebiskopen inn i noen åpen konfrontasjon. Frykten for en sterkere motstander, og for å miste det han allerede hadde kontroll over, må ha vært større enn viljen til å sette hardt mot hardt, noe som lesningen av erkebiskopens brev underbygger. Strategien blir derfor å glatte over med en forsikring om at han fortsatt var lojal mot de to nordiske kongene. Det store og viktige bruddet i dette mønsteret inntreffer da erkebiskopen blir fratatt sine kongelige len i Trøndelag, ja tiltakene i Flensburg var en ren rasing av norsk selvstyre siden danske herrer i Danmark bortforlente erkebiskopens len og klostergoods til kongetro dansker og luthersksinnede holsteinere. I tillegg splittet kong Fredrik de to mektigste mennene nordafjells siden Vincens Lunge ble forlent med klostergoods som ble fratatt Olav Engelbrektsson. Dette må ha vært særdeles dramatisk for erkebiskopen. Det er derfor ikke underlig at han tar opp kampen for å vinne tilbake kontrollen over lenene. Likevel understreker han overfor Fredrik at det er Vincens Lunge som er hovedgrunnen til feiden, og dette ser det ut til at Fredrik godtar! Erkebiskopens vekt på Lunges rykteflom som årsaken til feidetiltakene gjør at både erkebiskopen og kongen kan fortsette sitt spill som før.

En rekke ganger i dette kapitlet har jeg ved sammenligning, vist at erkebiskop Olav viser større tillit når han skriver til andre enn til kongene selv. Erkebiskopen tilskriver både Eske Bille, fogden i Hälsingland og særlig biskop Olav i Bergen mer åpent, og er svært forsiktig med hva han sier til kongene. Også det formelle rammeverket understreker erkebiskopens lojalitet, og anerkjennelsen av kongenes posisjon. For eksempel mangler erkebiskopens faste intitulasjon i alle de tre brevene til svenskekongen, Gustav derimot blir titulert med devosjonsformelen. I tillegg omtaler erkebiskopen seg i entall til kongene. Likevel er det særlig det han nevner i brev til andre, og ikke til kongene, som viser at erkebiskopen ikke alltid forteller hele sannheten til Fredrik og Gustav. Erkebiskopens politiske korrespondanse i dette kapitlet preges derfor av en skjult interaksjon overfor de to

mektige kongene, som i bunn og grunn skyldes erkebiskopens frykt for hva de to kunne finne på mot riket og kirken.

Kapittel 4

Ingen reise – ingen kroning

Dette kapitlet skal i hovedsak analysere Olav Engelbrektssons politiske korrespondanse i perioden september 1529 til sommeren 1531. Det er bevart seks relevante brev som først og fremst omhandler erkebiskopens uteblivelse fra herredagene i 1529, 1530 og 1531. Jeg har i tillegg valgt å trekke erkebiskopens uteblivelse fra herredagene i 1526 og 1528 inn i tolkningen av de seks brevene om herredagene fra 1529-1531 siden denne uteblivelsen bidrar til å kaste lys over innholdet i disse brevene. Det fins imidlertid ingen bevarte brev etter erkebiskopen som er knyttet til disse to første herredagene, så her vil teksten bygge på andres brev som omtaler erkebiskopens, og jeg har funnet fire eksempler på dette.

Erkebiskop Olavs motstand – særlig mot Fredrik 1.s norske kroning

Erkebiskop Olav unngikk å krone Fredrik 1., og for begge parter var dette langt fra uproblematisk. Gjentatte ganger forsøkte Fredrik å få gjennomført sin norske kroning. Kongens kroning var trolig viktig, for kongens styringsmakt var avhengig av den. Riktignok stod det ikke noe om dette i Fredriks norske håndfestning, men tilbake i Halmstad-recessen fra 1483 ble det slått fast at kongens rett til å disponere len og norske statsinntekter var begrenset før han ble kronet i landet. I tråd med samtidens statsrettslige teorier, hevdet derfor det danske riksrådet at dette også gjaldt for Fredriks disposisjonsrett overfor Norge.¹⁹³ James C. Scott er også opptatt av seremonier som feirer og dramatiserer herskermakten, herunder kroningen, for disse seremoniene er med på å konsolidere den åpne interaksjonen mellom den dominerende og den som blir undertrykket. På den annen side regner Scott for eksempel at gå-sakte-aksjoner (footdragging) og sabotasje er del av den uformelle motstanden til de som blir undertrykket. Nå er nok Scotts eksempler på dette punktet direkte knyttet til fabrikk- og slavearbeid.¹⁹⁴ Likevel er det et poeng at dette er de undertryktes måte å motarbeide på, uten at det blir åpenbart for den dominerende parten. Parallellen til Olav Engelbrektssons stadig utsettelse av Fredriks kroning er derfor slående. For Fredrik fikk aldri sin norske kroning, og en viktig grunn til dette var at erkebiskop Olav unngikk å møte dansk kongen. Til flere sentrale herredager unngikk Olav å møte. Det er nærliggende å tenke seg at erkebiskopen

---

¹⁹³ Hamre 1998: 290 og 337.

¹⁹⁴ Scott 1990: 58 og 188.

bevisst unngikk å møte danskekongen, men om dette var uttrykk for ren sabotasje,¹⁹⁵ drøying,¹⁹⁶ passiv motstand¹⁹⁷ eller hans politiske profil i kroningsspørsmålet,¹⁹⁸ diskuteres blant historikere. I motsetning til disse mer eller mindre overordnede motivene, oppgir erkebiskopen selv stort sett enkeltgrunner for ikke å reise.

Herredager i Konghelle 1526 og Oslo 1528

Ole Jørgen Benedictow hevder at for biskopene Hans Rev i Oslo og Olav i Bergen, og for Vincens Lunge, må erkebiskopens nei til herredagen som skulle avholdes i Konghelle sommeren 1526, ha kommet ”som lyn fra klar himmel”¹⁹⁹. Dette er i beste fall en grov forenkling av situasjonen, for Olav Engelbretsson har pekt på flere grunner til ikke å møte, og i tillegg hadde han trolig flere grunner enn de han faktisk nevnte.

Konghelle 1526

Både i et tapt brev til Vincens Lunge og til Fredrik skal han ha vist til ufreden på sjøen, noe som kommer fram av svarbrevene fra de to, og det synes rimelig at han sikter til frykten for kaper- og krigsvirksomhet generelt, og frykten for et angrep fra Kristian 2. spesielt. I tillegg anså erkebiskopen Konghelles beliggenhet som avsidet.²⁰⁰ Videre ble det fra det norske riksrådets side, i et brev til Fredrik i februar 1526, pekt på økonomiske grunner for ikke å møte i Konghelle.²⁰¹ Grunnene som erkebiskop Olav vektla for ikke å møte opp på herredagen, er derfor flere og konkrete. Fredrik, med sine rådgivere, må ha vært misfornøyd med erkebiskopens avgjørelse. Om de mistenkte Olav for ikke å oppgi de mest grunnleggende årsakene til ikke å møte i Konghelle, er vanskelig å si. På den annen side var de grunnene som erkebiskopen oppgav, gode nok til at Fredrik ikke kunne gjøre annet å godta dem.

Det er likevel rimelig å tenke seg at det lå andre motiv bak de årsakene som Olav åpent viste til. For kroningen ble bestemt på en herredag i Odense, og ikke av det norske riksrådet, og kroningen var ikke lagt til Trondheim. Ifølge håndfestningen skulle kroningstidspunkt bestemmes av det norske riksrådet, og kroningen skulle finne sted i Trondheim om ikke det norske riksrådet bestemte noe annet. For erkebiskop Olav var dette

---

¹⁹⁵ Benedictow 1977: 404 mener det var sabotasje; Rian 1995: 24 mener Olav saboterte kroningen på grunn av kongens kirkepolitikk; Hamre 1998: 341 sier både ja og nei til sabotasje.

¹⁹⁶ Bergsgård 1955: 546.

¹⁹⁷ Steen 1935: 91.

¹⁹⁸ Johnsen 1917: 244-245; Hamre 1998: 342.

¹⁹⁹ Benedictow 1977: 386.

²⁰⁰ Taranger 1917: 325, jf. Steen 1935: 87; Koht 1951: 17; Hamre 1998: 339. Koht nevner svarbrevet fra Fredrik, men oppgir ikke hvilket brev det gjelder. Hamre viser til Lunges brev 27. desember 1525, DN VII 614.

²⁰¹ Hamre 1998: 339.

viktige argumenter, og det virker som om han samtidig vektla å belære kongen på dette punktet.²⁰² Derfor mener Lars Hamre at motstanden mot Fredriks kroning i Konghelle viser erkebiskopens politiske profil i kroningsspørsmålet, og legger også vekt på at erkebiskopen, nå som senere, ikke ville ta opp særnorske saker på en dansk-norsk herredag.²⁰³ Dette er utvilsomt rett. Olav Engelbrektssons politiske profil var tuftet på de retningslinjene som ble utarbeidet under Bergens-møtet i 1524. Håndfestningen hadde sikret det norske riksrådet betydelige privilegier, og erkebiskopen aktet ikke å gi etter for kongen ved første anledning.

Noe som forsterket dette poenget var trolig at erkebiskopen hadde Kristian 2.s behandling av sin forgjenger, Erik Valkendorf, friskt i minne. Dette må utvilsomt ha styrket hans standhaftighet i forhold til den nye danskekongen. Det må derfor ha vært særlig bekymringverdigg at også Fredrik i flere tilfeller allerede hadde opptrådt som en fullmyndig norsk konge. For eksempel utskrev han en ekstraskatt i Norge sommeren 1524, og utstedte flere nye lensbrev. I tillegg forhandlet kongen og det danske riksrådet med hansastedene om deres privilegier i Norge uavhengig av det norske riksrådet, og med kong Gustav om Vika.²⁰⁴ Også dette gav grunn for Olav Engelbrektsson til å markere overfor kongen at han ikke bare kunne ta seg til rette i Norge.

På høsten 1526 skrev erkebiskop Olav på nytt til Fredrik 1., men også dette brevet er tapt.²⁰⁵ Her skal erkebiskopen ha redegjort for et forsøk på å kalle sammen det norske riksrådet til et møte om kongens norske kroning, men at dette ikke hadde lyktes. Rent kronologisk er brevet nært knyttet til en dansk herredag i Odense på slutten av 1526 som erkebiskopen selv, Vincens Lunge og Olav Galle hadde blitt innkalt til med svært kort frist. Det er imidlertid uklart om brevet var erkebiskopens svar på innkalling til det nevnte møtet, eller om det var et selvstendig initiativ fra erkebiskopens side i etterkant av det avlyste møtet i Konghelle, og dermed sendt før innkallingen kom. Det er derfor uvisst om brevet var et direkte svar på kritiske spørsmål fra Fredrik, eller om det var Olav selv som ønsket å vise velvilje knyttet til kroningsspørsmålet i etterkant av Konghelle-møtet. Uansett motivasjon hadde erkebiskop Olav vist initiativ i tilknytning til Fredriks norske kroning. Han hadde forsøkt å kalle sammen riksrådet for å avgjøre kroningsspørsmålet, men hadde mislyktes, og grunnen til at han hadde mislyktes var at det ikke hadde vært mulig å samle riksrådet. Dermed fikk han lagt en stor del av ansvaret for at kroningsplanene måtte utsettes over på riksrådsmedlemmene.

---

²⁰² Taranger 1917: 326; Johnsen 1924: 244-245; Steen 1935: 87; Koht 1951: 16-17; Hamre 1998: 338.

²⁰³ Hamre 1998: 342.

²⁰⁴ Rian 1995: 17.

²⁰⁵ Koht 1951: 19; Hamre 1998: 340-341. Olavs brev dokumentert i Fredriks brev til Olav, DN VII 633.

Det har blitt hevdet at ikke var noe som tydet på at det var mistemning mot erkebiskopen fra Fredriks side i de første årene på tronen.²⁰⁶ Likevel er det på det rene at kroningsspørsmålet allerede i 1526 må ha skapt hodebry for både konge og erkebiskop. Når det likevel ikke brøt ut noen åpen konflikt mellom dem, så må dette henge sammen med at begge parter gikk rundt grøten, og så det mer tjenelig å opprettholde fasaden.

Oslo 1528

Den planlagte kroningen i Oslo sommeren 1528 ble også utsatt. Omstendighetene rundt innkallingen må i en periode ha vært uoversiktlige. Vinteren 1527/28 oppholdt nemlig Fredrik 1.s utsendinger seg i Norge, og var i Trøndelag på samme tidspunkt som Daljunkeren. Det var kansellisekretær Morten Skinkel og Ove Lunge som hadde blitt sendt med oppdrag om å få avgjort kroningsspørsmålet en gang for alle. De hadde blitt enige med erkebiskop Olav og Vincens Lunge om at kroningen sommeren 1528 måtte utsettes, men da Ove Lunge kom tilbake til Danmark 30. januar, hadde Fredrik allerede sendt sin sekretær nordover for å ta seg av det praktiske rundt kroningen. Ove Lunges avtale med de norske riksrådsmedlemmene ble derfor ikke tatt hensyn til, og i mars ble det sendt ut en formell innkalling til Fredriks norske kroning med støtte fra det danske riksrådet. I ettertid skyldte derfor erkebiskopen på for sen innkalling, særlig med tanke på allmuen i nord som ikke fikk tid til å nå fram til kroningen og rettertinget. Dessuten hadde erkebiskop Olav trolig allerede dratt på visitasreise nordover, noe som gjorde det vanskeligere for ham å endre planene sine. For å unngå en ny blemme når det gjaldt tidsfrister, som for øvrig var fastsatt i håndfesningen, innkalte derfor Fredrik 1. allerede sommeren 1528 til herredagen som skulle holdes i Oslo ved sankthanstider året etter.²⁰⁷ Dermed godtok også kongen indirekte erkebiskopens klage på kort innkallingsfrist.

De konkrete momentene som jeg til nå har pekt på, ble åpenlyst formidlet til Fredrik 1., og tålte dermed dagen lys. Samtidig er det rimelig å tenke seg at erkebiskop Olav fryktet et avsides kroningssted. I Konghelle hadde erkebiskopen ingen militær makt, noe som stod i sterk motsetning til kongen, som kunne ha satt makt bak kravene om nødvendig. Dette gjaldt også for Oslo i 1528, for på dette tidspunktet hadde den danske adelsmannen Mogens Gyldenstjerne overtatt Akershus festning, og behersket dermed Østlandet. Det er derfor rimelig å anta at frykten for å måtte krone kongen mot sin vilje, var medvirkende til at erkebiskopen nektet å møte opp i Konghelle og Oslo,²⁰⁸ men dette kunne han jo ikke skrive

---

²⁰⁶ Hamre 1998: 342.

²⁰⁷ Hamre 1998: 355-358. Olavs brev nevnt i svarbrev fra Fredrik: DN VII 655.

²⁰⁸ Steen 1935: 87, og særlig Hamre 1998: 359

åpent om til kongen. Det er også rimelig å forstå motstanden mot kroningen i 1528, som en oppdemming mot Fredrik 1.s kirkepolitikk,²⁰⁹ med frykt for at det samme skulle skje med ham som med hans svenske prelatkollegaer under kong Gustav.²¹⁰ Og når det gjelder den nevnte Mogens Gyldenstjerne på Akershus, så var jo heller ikke han innsatt av det norske riksrådet, men av kongen selv. Fredrik hadde med andre ord begått tungtveiende brudd på sin norske håndfestning, noe som erkebiskopen må ha sett på med stor bekymring og vært dypt uenig i, men som det var umulig å konfrontere kongen med direkte.

Det er derfor rimelig klart at erkebiskopen ikke sa hele sannheten da han begrunnet hvorfor han ikke kunne møte opp til Fredriks planlagte kroninger. På den annen side betyr ikke dette at de argumentene som erkebiskopen fremmet, var irrelevant oppspinn, men de var trolig ikke de viktigste årsakene til at erkebiskopen boikottet herredagene. Tilsynelatende var også Fredrik fornøyd med de forklaringene han fikk av erkebiskopen, men Lars Hamre har trolig rett når han påstår at ”bak all formalprosedyre om kroningsstad og innkallingsfristar skimtar ein heile tida den realpolitiske striden om kven som skulle ha makta i Noreg.”²¹¹

Fire brev knyttet til herredagen i Oslo sommeren 1529

Erkebiskopen Olav Engelbrektsson møtte heller ikke på herredagen i Oslo sommeren 1529, og det gjorde heller ikke noen av de andre nordafjelske biskopene. Dermed var det norske riksrådet betydelig redusert, lite representativt og kunne derfor utrette lite. I tillegg unnlot kong Fredrik å reise til Oslo, mest sannsynlig på grunn av en spent utenrikspolitisk situasjon.²¹² Det var dermed en betydelig redusert herredag som fant sted i Oslo sommeren 1529 med hertug Kristian – den senere Kristian 3. – i spissen.

At erkebiskop Olav på nytt ikke møtte opp til en herredag, men i stedet unnskyldte seg, gikk ikke upåaktet hen. Vincens Lunge var særdeles kritisk til erkebiskopen, påpekte at det er fjerde gangen han ikke ville krone kongen, og skriver til Eske Bille 30. juni 1529 at det er ”got at formerche hwad meningh ther vunder er.”²¹³ Vincens hadde nettopp fått vite av erkebiskopens sendebud at Olav ikke kunne komme på møtet i Oslo på grunn av krig, og etter responsen å dømme, er det tydelig at Vincens ikke trodde erkebiskopen på sitt ord. Men det

---

²⁰⁹ Rian 1995: 24.

²¹⁰ Larsson 2002.

²¹¹ Hamre 1998: 359.

²¹² Hamre 1998: 401 og 406.

²¹³ DN VIII 594. Olavs ord dokumentert i dette brevet Vincens Lunge til Eske Bille.

var også flere som eksplisitt uttalte sin misnøye med at Olav ikke møtte til herredagen denne gangen, blant annet den katolsksinnede Henrik Krummedike.²¹⁴

Brev september/oktober 1529

Det første dokumentet som erkebiskopen utstedte etter at han ikke møtte på herredagen i Oslo sommeren 1529, er i ettertid datert til september/oktober 1529.²¹⁵ Brevet har ingen eskatokoll eller protokoll, men en overskrift; ”Pro parte dominij Vincentij militis swar oc affskeedt”, som trolig betyr at dokumentet omhandler oppgjøret med herr Vincens ridder²¹⁶, og at det er Olavs svar og avslutningen av feiden som utgjør hovedinnholdet. Teksten er på 40 linjer, og er delt inn i fire punkter, hvorav de to siste omhandler behandlingen av fanger, og er i denne omgang urelevante.

Det første punktet omhandler derimot erkebiskop Olavs ønske om at han ”po vor kæreste nodigste herres trøst oc godhe behag [vil] beholle Wordheuss oc Jempteland” til herredagen i Bergen sommeren etter, og ønsker da å stå til rette for det norske riksrådet som vil dømme mellom partene etter gjeldende lov og rett. I det andre punktet viser Olav til ”vor kæreste nodigste herres vilghe”, til hertug Kristians vilje, og til både det Norges og Danmarks råd og befaling, og erklærer at ”thenne feydhe seg oc her Vincen. emellom i feylig dag opsæthe” inntil den planlagte herredagen i Bergen ved sankthanstider 1530, forutsatt at Vincens var enig i dette. Inntil da ville erkebiskopen altså beholde de len som han hadde tatt kontroll over, og Vincens Lunge fikk heller ikke lov til å dra nord for Stad hvis det ikke var for at han skulle forhandle med erkebiskopen.

Brevet oppgir ikke noen konkret mottaker, men ifølge overskriften ble det sendt til noen, kanskje flere, som var berørt av feiden til mellom Vincens og Olav. Siden brevet ble arkivert i det danske Geheimearkiv, er det rimelig å tenke at det også ble sendt til danske representanter, og regesten gir ikke ytterligere opplysninger om adressaten. Likevel er det en offensiv erkebiskop vi møter. Riktignok sier han seg villig til å oppgi feiden med Vincens fram til sommeren, men han gir ikke fra seg lenene som han hadde tilkjempet seg, og tillater heller ikke Vincens Lunge å dra nordover. I tillegg pukker han på retten til å la dette bli avgjort av det norske riksrådet. Også rekkefølgen som erkebiskopen presenterer dette på, understreker erkebiskopens offensive tankegang, for først kunngjør han at han vil beholde de len som han har tilkjempet seg, og først i neste punkt sier han seg villig til å oppgi feiden.

---

²¹⁴ Hamre 1998: 415.

²¹⁵ DN X 589.

²¹⁶ ”Pro parte”= til fordelingen, her: oppgjør, ”dominj Vincentij militis” = herr Vincens ridders.

Brev til Henrik Krummedike 19. oktober 1529

Den 19. oktober 1529 skrev erkebiskop Olav til Henrik Krummedike.²¹⁷ Brevet er på 74 linjer, har protokoll med distinkte ledd og datering i eskatokollen. Protokollen begynner med erkebiskop Olavs faste intitulasjon, og fortsetter med en salutatio av Henrik; ”Premissa ambicabili salutacione cum nostro sincero fauore”. Hilsenen er altså utvidet med ”ambicabili salutacione” i forhold til den som var vanlig å bruke til danske riksråder.²¹⁸ Brevet fortsetter så med ”Kære her Henrich besynderlig gode wen.” Erkebiskopen tar derfor en meget vennlig tone i brevet til Henrik.

I tekst-delen takker erkebiskop Olav den danske, katolske riksråden for bistand på herredagen i Oslo, der han skal ha talt til erkebiskopens beste. Dessuten så begrunner han hvorfor han ikke kom til Oslo. For først etter at erkebiskopen hadde dratt fra Trondheim, fikk han vite om kong Fredriks ”merkeligæ fforfald”, og ikke før ”[n]aaget ther efter som wii wore komme till emod Bergen”, fikk han melding fra hertug Kristian om at han og andre riksråder nordafjells likevel måtte komme seg til Oslo. Men da var det seint på sommeren, og han våget ikke å reise sjøveien fordi han fryktet høststormer på tilbaketuren, og forsøkte derfor å komme seg til Oslo til lands, over fjellet. Der møtte følget både vind og storm, og måtte derfor snu. Han sendte en brevbærer med melding om dette til Oslo straks for at ”hans naade ecke wilde wende oss thet till ugunst”, men sendemannen hadde ikke kommet lenger enn til Hamar da møtet i Oslo ble avsluttet og hertugen drog tilbake til Danmark. Biskop Hans av Oslo, Olav Galle og Peder Hanssen ble derfor sendt nordover for å forhandle til kongen og rikets gagn, men også med tanke på å innstille feiden med Vincens Lunge.

Videre i brevet kommenterer erkebiskop Olav feiden med Vincens Lunge. I denne saken sier erkebiskopen seg villig til å dømmes etter norsk lov, og etter gode herrers og danske menns mening siden han er en tro undersått. ”Och bede wii eder kerligen kære hær Henrich” om å unnskyldte erkebiskopen overfor ”wor kæreste naadugste herre” og Danmarks råd i håp om at de ikke blir ugunstig innstilt til ham, og understreker at han alltid vil være ”wor kæreste naadugste herre” huld og tro på alle måter. Mot slutten ber erkebiskopen igjen Henrik om å tale hans sak i disse spørsmålene.

Brevet kan dermed deles inn i to. I den første delen redegjør erkebiskopen for hendelsesløpet rundt sin reise sommeren 1529, og i den andre ber han om en gunstig løsning på den situasjonen som han nå har satt seg i. Over har jeg pekt på at Henrik Krummedike, i likhet med Vincens Lunge, var misfornøyd med at Olav ikke møtte i Oslo. I et slikt lys gir

---

²¹⁷ DN VIII 613.

²¹⁸ Se innledning om formelverket, jf. Hamre 2004: 40.

dette brevet til Henrik mening. Erkebiskopen lar seg dømme, ber Henrik om å unnskyld ham overfor kongen, i tillegg til at han understreker sin troskap. Påfallende er det også at han sier seg villig til å dømmes etter danske menns mening. Men dette er trolig situasjonsbestemt, for Olav sikter trolig først og fremst til Peder Hanssøn, som sammen med oslobiskopen var danske menn i den utsendte delegasjonen fra herredagen. Olav gjør derfor det han kan for å forsikre Henrik om sin imøtekommenhet overfor danske menn generelt og sin lojalitet overfor Fredrik.

Også omtalen av hendelsesforløpet forsøker å underbygge erkebiskopens lojalitet, for Olavs brev til Henrik Krummedike gir inntrykk av at han virkelig prøvde å komme seg til Oslo, og da det viste seg umulig, ble det sendt bud om dette til Oslo så fort som mulig. Erkebiskopen understreker dermed at han gjorde det som stod i hans makt for å komme, og det var dette han hadde behov for å forsikre Henrik Krummedike om, og i siste instans forsikre Fredrik 1. om. Også i denne delen av brevet forsøker Olav å vise sin lojalitet, og henger på den måten nøye sammen med brevets andre del. Samtidig gir erkebiskopens redegjørelse for hendelsesforløpet mulighet for å etterprøve hans redelighet. I den sammenheng mener Lars Hamre at erkebiskopens versjon av hendelsesforløpet riktignok var mulig, men ikke særlig overbevisende.²¹⁹

Ifølge erkebiskopen tok han sjøveien fra Trondheim og hadde allerede dratt fra byen da han fikk brevet fra Fredrik om at kongen ikke kunne komme til Oslo, men at han vil sende hertug Kristian i stedet. Fredriks brev er datert 17. juni.²²⁰ Senere på sommeren, nærmere bestemt i et brev datert 20. juli, fikk erkebiskopen melding om at han fortsatt var ventet i Oslo. Denne gangen var det blant annet hertugen som tok kontakt, og her blir Olav også gitt leide i forhold til Vincens Lunge.²²¹ Av særlig to grunner er disse brevene interessante. For det første: Siden hertugen gav Olav leide i forhold til Vincens Lunge, så ligger det implisitt i hertugens brev en viss tro på at erkebiskopen virkelig fryktet Vincens rent militært. For det andre passer disse brevene godt til erkebiskopens redegjørelse knyttet til bevegelsene sommeren 1529, og kan på ingen måte avkrefte erkebiskopens versjon av hendelsesforløpet.

Det er likevel usikkert når og hvor erkebiskop Olav mottok de to nevnte brevene fra henholdsvis kongen og hertugen, og dermed også usikkert når han ankom Bergen. En mulighet er derfor at han brukte uforholdsmessig lang tid på reisen til Bergen, og et klagebrev på Vincens Lunge fra Sogn, adressert til erkebiskopen, kan antyde nettopp dette. Problemer

---

²¹⁹ Hamre 1998: 407.

²²⁰ DN VII 664.

²²¹ DN VII 665.

knyttet til feiden med Vincens kan dermed ha gjort det nødvendig for erkebiskopen å utføre noen ekstra ærend i løpet av reisen,²²² og at han tok seg tid til dette, virker enda mer sannsynlig hvis han allerede tidlig på reisen hadde fått melding fra Fredrik om at han ikke kom til Oslo, og at han i stedet sendte hertugen.

Det store spørsmålet er imidlertid hvordan erkebiskop Olav kunne gi seg til i Bergen, for ut fra erkebiskopens brev til Eske Bille,²²³ som for øvrig er det neste brevet jeg skal ta fatt på, kan vi lese at Olav oppholdt seg i Bergen i en periode denne sommeren, og at opphold hos Eske hadde vært riktig hyggelig. Dette er interessant, for Eske Bille må jo ha visst om herredagen i Oslo, og som dansk adelsmann er det nærliggende å tenke at han ville gjøre det han kunne for å få erkebiskopen til å dra videre til Oslo. Men i det nevnte brevet til Bille skriver ikke erkebiskopen noe om uteblivelsen fra herredagen, og det er urimelig å tenke seg at Olav skulle ha takket hjertelig for oppholdet hvis de hadde vært svært uenige i dette meget viktige spørsmålet. Det er derfor rimelig å tenke seg at heller ikke høvedsmannen på Bergenhus ville pålegge erkebiskopen å reise til Oslo, trolig i lys av kongens avbud. Avbudet medførte jo at det ikke kunne bli noe kroningsmøte, og da var det kanskje ikke så farlig for Eske Bille heller om erkebiskopen forble i Bergen.

De viktigste sakene som da gjenstod å ta opp i Oslo, gjaldt Olav Engelbrektssons feide med Vincens Lunge, og en eventuell arvehylling av den luthersksinnede Kristian.²²⁴ Det er derfor rimelig å tenke seg at også Eske Bille fryktet det som kunne skje i Oslo. For begge var skeptiske til hertugen, og begge fryktet kanskje også en sterkere kongemakt ved en eventuell hylling av hertugen. I tillegg hadde trolig ingen av dem noe særlig til overs for Billes forgjenger på Bergenhus, Vincens Lunge. Frykten for at erkebiskopen ville bli presset til å oppgi feiden til fordel for den luthersksinnede og ærgjerrige Lunge, var trolig også en grunn til at også Eske Bille så det tjenelig at Olav holdt seg i Bergen. Dermed hadde også han interesse av at erkebiskopen ikke drog til herredagen, noe som må ha gitt erkebiskopen kjærkommen støtte i sitt valg om å forbli i Bergen.

Samtidig er det rimelig å anta at erkebiskopen hadde enda flere grunner for ikke å dra til Oslo. Frykten for at biskopene skulle miste ytterligere makt hvis de møtte opp, var utvilsomt til stede, og må ha vært en betydelig del av grunnen til at biskopene nordafjells uteble. Men mange historikere mener at erkebiskopenes uteblivelse først og fremst må ses på

---

²²² Koht 1951: 58-59.

²²³ DN XII 451.

²²⁴ Arvehylling er ikke nevnt i hertug Kristians instruks, men Lars Hamre antyder at det likevel fantes hemmelige eller muntlige instruksjoner om dette, se Hamre 1998: 402-403. Se også Keyser 1858: 695; Taranger 1917: 338.

som en protest mot Fredriks kirkepolitikk,²²⁵ og det er utvilsomt mye rett i dette. Mer konkret kan uteblivelsen ses som en protest mot vedtakene i Flensburg der dansker og holsteinere ble innsatt som lensherrer og høvedsmenn i Norge på bekostning av erkebiskopens len og klostergoods. Det er derfor rimelig å anta at erkebiskop Olav unnlot å møte i Oslo for å hindre at hertugen skulle kunne sette makt bak ytterligere krav som måtte komme,²²⁶ og det eneste våpenet erkebiskopen hadde, var passiv motstand mot sine potensielt mektigere motstandere. Sverre Steen har derfor mye rett når han hevder at ”[m]ot kongen våget ikke erkebispnen å føre åpen feide, men han reiste en passiv motsand som var meget virkningsfull.”²²⁷

Når den danske regjeringen var mild i forhold til erkebiskop Olavs såkalte sabotasje, så hang det også sammen med frykten for at erkebiskopen skulle gå over til Kristian 2.,²²⁸ og frykten var berettiget, for nettopp i sin orientering mot eksilkongen var Olav langt fra passiv. Det er åpenbart at erkebiskopen kontaktet eksilkongen høsten 1529, hvorpå Kristian takket Olav for troskap og lovet ham krigsfolk.²²⁹ Olavs mer eller mindre hemmelige allianse med Kristian 2., og usikkerheten knyttet til om Kristian noen gang ville forsøke å vinne tilbake tronen med en militær offensiv, fikk stor innvirkning på erkebiskopen politiske framtoning de neste to årene. Og selv om det er vanskelig å påvise, har det blitt hevdet at erkebiskopen allerede sommeren 1529 søkte hjelp hos Kristian 2. og svogeren Karl 5., det katolske Europas høyeste beskytter, siden han uteble fra herredagen.²³⁰

Det er dermed flere grunner som framstår som så tungtveiende, at erkebiskop Olav nok kunne tenke seg å ikke møte på herredagen i Oslo sommeren 1529, men til Henrik Krummedike skriver ikke Olav noe om disse. Derimot forsikrer han Henrik om sin lojalitet overfor kongen, og begrunner uteblivelsen med at reisen ikke var gjennomførbart, i tillegg til at han forut for møtet også hevdet at han fryktet Vincens Lunge rent militært. Det er unektelig mistenkelig at erkebiskopen kun legger vekt på ytre årsaker, men disse er likevel mulige. Nok en gang er det derfor vanskelig å avskrive erkebiskopens forklaring, så også denne gangen unngår Olav et åpent brudd med danskekongen.

Hvordan det hadde gått hvis Olav Engelbrektsson hadde møtt på herredagen i Oslo, er selvfølgelig uvisst. Når det gjelder hertug Kristian, så ankom i alle fall han Oslo, og hadde med seg en delegasjon riksråder, 14 skip og 1500 soldater. Noen politiske resultater gav møtet likevel ikke. Derimot plyndret hertugen Mariakirken for klenodier. Mariakirken var

---

²²⁵ Johnsen 1924: 250; Steen 1935: 90-91; Bergsgård 1955: 549; Benedictow 1977: 406; Rian 1995: 23.

²²⁶ Hamre 1998: 407.

²²⁷ Steen 1935: 90.

²²⁸ Hamre 1998: 438.

²²⁹ Hamre 1998: 417-419.

²³⁰ Rian 1995: 25.

hovedkirken for de gamle norske kongene, og noen av klenodiene var viktige symboler for den norske kongemakten.²³¹ Plyndringen gikk derfor ikke bare ut over kirken, men krenket også rent symbolsk norsk selvstendighet, og rammet derfor erkebiskopen dobbelt opp. Når hertug Kristian kunne vise en slik forakt for de to maktstrukturene som erkebiskop Olav stod som høyeste representant for i Norge, så var det trolig klokt av Olav Engelbrektsson å holde seg borte fra herredagen i Oslo sommeren 1529.

Brev til Eske Bille 21. oktober 1529

To dager etter at erkebiskop Olav skrev til Henrik Krummedike, så skrev han det nevnte brevet til Eske Bille.²³² De ytre rammene med protokoll og eskatokoll er i dette brevet nærmest identiske med det forrige til Henrik. Brevet er på 61 linjer, altså litt kortere, og ”Henrich” er selvfølgelig byttet ut med ”Eskill”. Ellers er protokollen identisk hvis vi ser bort fra at noen ord staves forskjellig. Også overfor Eske Bille formulerer erkebiskopen seg meget vennlig.

Erkebiskopen vil til sin ”besynderlig gode wen tacke [...] ether kierligen for ære och dygd szom i oss beuiste i sommers tha wij wore i Bergen”. I dette brevet takker altså erkebiskopen hjertelig for den ære som ble vist ham under sommerens opphold i Bergen, og for velvilligheten mot erkebiskopens utsending Jon Teiste. Videre informerer han Bille om at Hans Rev, Olav Galle og Peder Hansen har blitt sendt ham fra sommerens herredag i Oslo med oppgave om å forlike erkebiskopen i feiden mot fru Ingerd og Vincens Lunge. Olav har ”skyldt ind rymt all then dell som oss mwelig war” overfor utsendingene, på den betingelse at alt står ved lag inntil herredagen i Bergen ved sankhanstider neste sommer, dessuten skal også de resterende avgjørelsene tas på den planlagte herredagen.

Erkebiskop Olav nevner også to saker som har mindre med herredagen å gjøre, men som det virker som om Eske har spurt ham om. For det første nevnes skipet Bergergrip som Vincens Lunge mener er sitt, og vil ha tilbake. Men Olav skriver at han nekter å gi slipp på dette før Vincens og han blir forlikte. I tillegg formidler erkebiskop Olav sin uvitenhet i forhold til renten i Helgeland og Finnmark, for Olav har ”engen beskeedt” fått om disse forholdene.

Mot slutten av brevet peker erkebiskopen på at han vil det beste for kongen og for ”these twende riigers gangn”, og med et slikt mål anser han seg som ”hans nades tro wndersotte. Med det samme målet kan han også ”were ether [les Bille] till willie oc kierlighett

---

²³¹ Rian 2007: 36.

²³² DN XII 451.

bode for ether eigen skiildt oc saa for ether kiere werfaderss her Henricks skyldt som altiidt haffuer thalith wortt beste for wor kiereste nadugste herre oc Danmarcs raadt". Det er altså ikke bare kongen, men også de to danske adelsmennene som loves erkebiskopens lojalitet. Samtidig ligger det trolig en implisitt oppfordring til Eske Bille om å ta opp arven etter Henrik når det gjelder å snakke varmt om Olav hos danskekongen. Olav Engelbrektsson viser derfor stor tiltro til Eske Bille.

Ellers vitner altså brevet om erkebiskopens besøk i Bergen, og den fortreffelige stemningen som var der mellom erkebiskopen og høvedsmannen. I tillegg understreker brevet åpenhjertige kommunikasjon om Vincens Lunges krav og renteinntektene i nord tillitsforholdet mellom Eske og Olav.

Ett brev knyttet til herredagen i København sommeren 1530

De tre utsendingene som kom tilbake til Oslo fra Olav Engelbrektsson høsten 1529, skal ha fått inntrykk av en lojal erkebiskop, og samtidig skal kongen fra sin side vært opptatt av å forsikre erkebiskop Olav om at han ikke var skyld i Vincens Lunges skadeverk mot kirken.²³³ Partene var altså opptatt av å vise seg fra sin beste side for hverandre. Men til tross for den inngåtte avtalen, så eskalerte Olavs strid med Vincens, noe som gjorde at erkebiskopen kunne ruste med god grunn. Dessuten tok danskene initiativ til å få slutt på feiden, men dette forsøkte erkebiskopen å motarbeide. Flere ganger klarte erkebiskop Olav å utsette møtet med den utsendte Nils Lykke vinteren 1530, for erkebiskopen ventet på bud fra Kristian 2. Etter hvert ankom likevel Nils hos erkebiskopen, og siden erkebiskopen ennå ikke hadde fått noe svar fra Nederlandene mot slutten av mars, så ble det inngått en fredslutning mellom partene i Trondheim.²³⁴

Brev til kong Fredrik 23. juni 1530

Sommeren 1530 skulle det på nytt avholdes en herredag, en felles dansk-norsk herredag i København, men også denne gangen var erkebiskop Olav forhindret i å møte. I erkebiskopens brev til Fredrik 1. forklarer han hvorfor han ikke kom til den planlagte herredagen i København den sommeren. Brevet er datert 23. juni 1530,²³⁵ og er på 62 linjer, hvorav de to første går med til Olavs salutatio av Fredrik, og de to tre siste til datering. Resten av brevet er viet begrunnelsen for ikke å kunne dra til herredagen.

---

²³³ Hamre 1998: 424-425.

²³⁴ Hamre 1998: 428-430.

²³⁵ DN XII 463.

Erkebiskop Olav hilser Fredrik som ”Høgbaarneste ffirste kærester naadugeste herre”, altså som det sømmer seg å hilse sin konge. Så går han over til selve begrunnelsen som begynner med å understreke at han søndagen før pinse ”laag reide ath giffue [seg] paa weegen tiil then almennyge herredag”. Det var da han mottok det skiftlige pålegget fra kongen om at han, sammen med Eske Bille, skulle sørge for lov og rett for enhver mann nordafjells, og for å verne folket mot angrep utenfra. Dette ønsket erkebiskopen å gjøre ”aff al [sin] fformuge oc macht”. Videre understreker erkebiskopen at Billes og hans egen gjerning i det nordafjelske ikke hadde vært nyttesløs. Alle som hadde vært samlet på vegne av allmuen, hadde lovet og tilsagt sin troskap til kongen. Dessuten hadde Olav selv hørt rykter om angrep fra svensk side, og med dette får han implisitt fram at Billes og hans egen tilstedeværelse var nødvendig. ”[F]for slyg beeligheidt skyld haffwer jeg offuergiffuidt then reisze”, avslutter så Olav brevets første del. Ut fra brevet er det dermed klart at ikke bare hadde erkebiskop Olav handlet etter kongens vilje, men også etter eget ønske. I tillegg hadde det vært fordelaktig for kongen at han og Eske hadde gjennomført oppdraget som de var blitt satt til. Det var med andre ord et riktig valg ifølge erkebiskopen, selv om han med dette måtte ofre reisen til herredagen i København. I tillegg er det bemerkelsesverdig at erkebiskop Olav tilbrakte nok en sommer sammen med Eske Bille istedenfor å krone kongen!

De siste 25 linjene av brevet vektlegger forholdet mellom konge og erkebiskop. ”Hwes eder konggelige Maiestat meth the werdugste werduge ffæder”, riddere, herrer og gode menn i Danmark og Norges riksråd beslutter å arbeide for begge rikers velferd, gagn og bistand, ”wiil jeg gernæ samtycke bewille och fulgøre oc altiid befindes eder kongeligæ Maiestat ffor ein welwilligh vndersaathe som meg bør oc jeg plychtig ær”. Slik begynner erkebiskopen denne delen, og fortsetter så: Men dersom noe annet skjer eller har skjedd, ”beder jeg eder naades kongeligæ Maiestat ydmygeligen thet jnggen tro eller loffue ath wille giffue”, fortsetter brevet. Men helst vil erkebiskopen at kongen skal være en gunstig herre og konge. I forlengelse av det ber Olav derfor kongen om å forlene ham Trøndelag og Gauldalen.

Siden Olav Engelbrektsson ikke skulle reise til herredagen, fastslår han at han vil samtykke i alt det som de to rådene bestemmer, og som er til det beste for begge rikene. I så fall vil han alltid være en velvillig undersått, men hvis noe annet skjer, kan han ikke love noe. Det er derfor en åpenhjertig erkebiskop som setter visse krav til kongen. Terskelen for å sette krav til kongen var trolig lavere fordi han nettopp hadde utført viktige lensherreoppgaver for kongen nordafjells, for således hadde han allerede vist sin lojalitet. Men kravet kan også forstås på en annen måte, for på dette tidspunktet hadde erkebiskopen trolig et alternativ i den landflyktige Kristian. Brevet kan dermed ses på som en siste mulighet for Fredrik til å snu i

sin politikk, slik at kongen igjen ville rette blikket mot norske interesser. At også Olav, i det minste tilsynelatende, var villig til å fornye sitt forhold til Fredrik, har vi også sett i dette brevet. Olav har utført en rekke lensherreoppgaver for kongen, og samtidig pukker han på sin lojalitet mot ham. I tillegg forkynte erkebiskopen sin troskap til Fredrik på et lagting i Trøndelag sommeren 1530,²³⁶ altså i full offentlighet.

Det er derfor fullt mulig å tenke seg at erkebiskopen fortsatt hadde håp om å gjenopprette et godt forhold til Fredrik, det er i alle fall det brevet til Fredrik sommeren 1530 inviterer kongen til. Selv om dette er en reell mulighet, er det likevel grunn til å mistenke både brevet og troskapsløftet på lagtinget for å være et spill for galleriet. For erkebiskopen har hatt brevkontakt med kong Kristian siden høsten 1529, og en allianse var under planlegging. Dessuten gav de kongelige pålagte oppgavene nordafjells – med Eske Bille som vitne – erkebiskopen en meget god grunn til ikke å dra til herredagen, og kan dermed vanskelig brukes som argument for Olavs lojalitet. Fredriks kroning kunne dermed utsettes enda et år, av grunner som utgjorde en minimal risiko for erkebiskop Olav Engelbrektsson.

To brev knyttet til herredagen i København sommeren 1531

Heller ikke året etter reiste erkebiskop Olav til noen herredag i København, og hovedgrunnen til dette var ifølge ham selv en stor brann i Nidaros domkirke 5. mai. Med to dagers mellomrom, 17. og 19. mai 1531, sendte erkebiskopen brev til kong Fredrik og Eske Bille om brannen, og forklarte at han derfor ikke kunne komme seg til herredagen.

Brev til kong Fredrik 17. mai 1531

Brevet til Fredrik²³⁷ er på 33 linjer og er betydelig kortere enn det til Eske. Protokollen består kun av en hilsen; ”Høgbornæ ffyrste kæreſte nadugęſte herre”, og brevet avsluttes med en datering. Resten av brevet består av erkebiskopens redegjørelse, og begynner med å fortelle om innkallelsen til herredagen i København ved sankthanstider. Kongens sendebud, Nils Krag, ankom 16. april, anmodet Olav om å reise til København, ”Och Gud ſkall thet wede ath thet war min ffulle acht och mening”, fortsetter erkebiskopen. Han hadde derfor klargjort både skip og utstyr da domkirken brant 5. mai. På grunn av brannen ser han seg likevel nødt til prioritere restaureringsarbeidet, for dette var tredje gangen domkirken hadde blitt utsatt for

---

²³⁶ Koht 1951: 62-63.

²³⁷ Brevet til Fredrik: DN XXII 177, og til Eske Bille: DN IX 670. Når det gjelder dateringen av brannen, viser begge brevene til ”fredagen nest efter helge kors dag inuentionis”, men regesten til de to brevene i den tykte utgaven viser til forskjellige datoer. Fredriks brev, trykket i DN XXII, daterer brannen til 3. mai, men dette er åpenbart feil siden vårens hellige korsdag er 3. mai, og brannen skjedde fredagen etter.

brann, og erkebiskopen ville ikke at den skulle forfalle ytterligere. Han vil derfor ikke dra, og appellerer samtidig til ”Eder naades gode konggeligæ maiestattz store mildheitt och medgeffwen goodheitt”. Avslutningsvis lover så erkebiskopen at han vil samtykke i det som det norske riksrådet beslutter på herredagen som er til rikets og kongens gang.

Erkebiskop Olav tar altså Gud til vitne på at han var klar til å dra, men på grunn av brannen, kan han ikke, og ber om forståelse for dette ved å appellere til kongens mildhet og godhet.

Brev til Eske Bille 19. mai 1531

Brevet til Eske Bille²³⁸ ble som nevnt, skrevet to dager senere, og har vesentlige likhetstrekk med brevet til Fredrik. Protokollen er selvfølgelig ulik, men er nærmest identisk med protokollen i brevet til Bille som er omhandlet tidligere i dette kapitlet. Det er derfor ikke noen tvil om at erkebiskopen fortsatt så på Eske som en fortrolig venn. Dette brevet er også betydelig lengre enn brevet til kongen, det er på 98 linjer, og dermed nesten tre ganger lengre. Den store likeheten finner vi i de første 30 linjene, som tilnærmet ordrett gjentar at han ikke kan dra på grunn av brannen.

I tillegg blir situasjonen rundt domkirkens forfatning utbrodert i brevet til Eske Bille. For mat og utstyr som skulle ha blitt brukt til reisen, måtte nå forbli i byen siden mange nå måtte hjelpe til med å få domkirken i orden igjen. Domkirken var i riktig dårlig forfatning, og kirkens jammerlighet og skade vektlegges i brevet til høvedsmannen på Bergenhus. Videre ber erkebiskopen om at Eske Bille må ”gøre wor vnskylding och orseggt ffor kongg^æ maiestatt wor kæreste naadueste herre”, Danmarks råd og andre slik at kongen ”ey will wende oss till vgunst eller mistancke i nogre maade”.

En sammenligning med Fredriks brev viser at erkebiskop Olav utbroderer domkirkens tilstand i brevet til Eske Bille, og spiller dermed på Billes følelser i denne saken. I tillegg ber Olav nok en gang høvedsmannen på Bergenhus om å tale hans sak hos kongen. Eske Bille framstår dermed fortsatt som en fortrolig venn, selv om erkebiskopen enda en gang lot være å møte opp til en herredag, og selv om Eske Bille var en av dem som sterkt advarte mot å bruke brannen som påskudd for ikke å møte på herredagen.²³⁹

Nok en gang ber altså erkebiskopen om hjelp til å forklare sin uteblivelse fra en herredag. Det han er opptatt av, er at kongen ikke må vende seg mot ham, og heller ikke denne gangen ble det noe brudd med Fredrik. Denne gangen hadde også Fredrik uvanlig gode

---

²³⁸ DN IX 670.

²³⁹ Hamre 1998: 439.

grunner for å holde seg inne med erkebiskopen, for trusselen fra Kristian 2. hadde eskalert. Det var derfor maktpåliggende for danskekongen å opprettholde forholdet til Olav, i et forsøk på å sikre seg lojaliteten fra den militært sterkeste mannen i det nordafjelske Norge.

På den annen side hadde erkebiskopen i en toårsperiode hatt jevnlig kontakt med hoffet i Lier. Men heller ikke i forhold til Kristian 2. var erkebiskopen villig til å binde seg før den landflyktige kongen ankom Norge.²⁴⁰ Ut fra dette er det vanskelig å si med sikkerhet hvordan erkebiskopen selv vurderte situasjonen, og trolig var også Olav selv svært usikker på hva som kom til å hende. Det ser derfor ut til at Olav gjør det som er mest nærliggende i en slik situasjon, å holde flere muligheter åpne samtidig, noe som han også synes å lykkes med. Alt lå derfor til rette for at brannen i domkirken ville bli godtatt i København, og at Olav enda en stund kunne avvente situasjonen.

Saker som Eske Bille blir bedt om å ta opp

I den resterende delen av brevet, som utgjør noe over halvparten, peker erkebiskopen på saker som Eske Bille bør ta opp på det kommende møtet. For det første påpeker erkebiskopen at herredager i Danmark må varsles ett år i forveien, ”och paa thet allerminstæ eit halfft aar”. Dette er helt i tråd med paragraf 40 i Fredriks norske håndfestning. Samtidig er det direkte relevant i forhold til herredagen denne sommeren siden han ”synnedagen nest efther paaske” [16. april] fikk innkalling til dette møtet som ble avholdt ved sankthanstider.

For det andre advarer Olav mot å stadfeste og utvide hansaens privilegier, og er åpenbart interessert i å sikre sin egen handelsvirksomhet.

For det tredje mener erkebiskopen at hamburgernes forlening av Island og Færøyene er norske innbyggere til skade. Hamburgernes dominans tok til på begynnelsen av 1500-tallet.²⁴¹ I tillegg beklager erkebiskopen tapet av Hjaltland, Orknøyene og Vika, og etterlyser skottekongens årlige rente fra Suderøyene [Sørøya] og Katenes på nordvestspissen av det skotske fastlandet. Når det gjelder Vesterhavsoyene generelt, har jeg tidligere pekt på at øyene under Norgesveldet lå under den norske kronen, men at de gradvis gikk tapt til skottekongen, og at danskekongen egenrådlig gav fra seg råderetten over de norske områdene uten å forhøre seg med det norske riksrådet.²⁴² Danskekongen har egenrådlig forlent eller pantet bort norske områder mot det norske riksrådets vilje, og avgiftene fra skottekongen har

---

²⁴⁰ Hamre 1998: 442-443.

²⁴¹ Björn Þorsteinsson 1985: 137-141.

²⁴² Se omtalen av brevet til Zutfeld Wardenberg fra 14. juli 1527 i kapittel 2.

uteblitt. Dette vil erkebiskopen nå ha ryddet opp i, og retter med dette kraftig kritikk mot kongen. I tillegg påpeker han igjen overfor kongen at Vika fortsatt ligger til svenskekongen.

I det fjerde punktet refererer han til sulten og den store nøden i Dalarna og Hälsingland, og at han derfor frykter at de vil begi seg over til Norge på røvertokt. Dette korresponderer godt med det som Olav Engelbrektsson skrev om til Fredrik året før. For å begrunne sitt fravær fra herredagen sommeren 1530, la Olav blant annet vekt på at det var nødvendig for ham og Eske Bille å holde seg nordafjells den sommeren. Siden flere sikkert husket at han heller ikke da møtte, var det trolig smart at han igjen understreket nødvendigheten av å utebli fra den forrige herredagen.

Til slutt klager erkebiskopen på at Fredriks tjener Jørgen Steinssøn hadde inntatt Kastelle kloster. Jørgen hadde nemlig forklart kongen at dette var kronens kloster, og at kongen derfor hadde gitt ham dette. Men klosteret tilhører St. Olavs domkirke, noe som han mener han kan dokumentere. Dette er trolig rett. Fra gammelt av lå Kastelle kloster i Kongshelle til Nidaros bispestol. Etter svartedauen ble det imidlertid vanskelig for erkestolen å administrere klosteret. Det ble derfor arbeidet med å få til et makeskifte, slik at erkestolen heller kunne få igjen krongods i Trøndelag. Avtalen ble satt opp, men makeskiftet ble aldri gjennomført. Makeskiftet ble derimot liggende på Akershus, og ble gjenfunnet i 1494, noe som medførte at kongen gjorde krav på klosteret året etter, men den daværende erkebiskop Gaute kunne bevise at makeskiftet ikke hadde funnet sted.²⁴³ Nå hadde altså saken kommet opp igjen, og også nå må erkebiskopen forsvare sitt gods. I likhet med erkebiskop Gaute hadde han en god sak.

Erkebiskop Olav ønsker derfor å få klarhet i en rekke saker på herredagen sommeren 1531. Alle sakene har i hovedsak en verdslig karakter, og har en betydelig brodd mot kongen, særlig i hans urettmessige forvaltning av det norske rikets områder. Og selv om råderetten over Kastelle kloster er en kamp om kirkelig gods, må det først og fremst ses på som kamp om norsk jordegods. Det er derfor soleklart at Olav Engelbrektsson også engasjerte seg i verdslige saker,²⁴⁴ med en tydelig brodd mot danskekongen.

Sammenfattende diskusjon

I dette kapitlet har jeg analysert seks brev etter Olav Engelbrektsson, og brukt opplysninger fra fire tapte brev. I tilknytning til møtet i Konghelle i 1526 oppgir erkebiskopen ufred på sjøen og avsides kroningssted som grunn. Begge disse grunnene var troverdige nok. Likevel

---

²⁴³ Hamre 1971: 120.

²⁴⁴ Også Koht 1951: 73 understreker erkebiskopens nasjonale program.

er det grunn til å tro at danskenes egenrådighet overfor Norge provoserte erkebiskopen. Han hadde minnene om Kristian 2. behandling av sin forgjenger friskt i minnet, Fredrik hadde allerede opptrådt som fullverdig norsk konge, og nå hadde altså tid og sted for kroningen blitt bestemt av andre enn det norske riksrådet. Erkebiskopen må ha sett det som nødvendig å demme opp for danskenes framferd. Samtidig er det god grunn til å tro at hans militære underlegenhet i Kongehelle skremte ham.

Til herremøtet i Oslo i 1528 skyldte Olav Engelbrektsson på for sein innkalling, som formelt sett var helt korrekt. Men nå hadde dansken Mogens Gyldenstjerne inntatt Akershus, og frykten for å måtte gjøre innrømmelser mot sin vilje, kanskje særlig i tilknytning til den nye konfesjonen, var trolig også en del av grunnen til at erkebiskopen ikke ønsket å møte.

I utgangspunktet skyldte erkebiskopen på krigen mot Vincens Lunge for ikke å møte til herredagen i Oslo i 1529. Men når leide var gitt, kom han seg likevel ikke til Oslo, men ble værende i Bergen. Han unnskyldte seg med at det var for seint på året til å ta sjøveien til Oslo, og at det ikke var mulig å komme seg over fjellet på grunn av uvær. Igjen gir Olav en mulig forklaring på at han ikke drog til Oslo. At han i tillegg ble værende hos Eske Bille er påfallende, og det er rimelig å tenke seg at de to hadde en felles interesse av å demme opp mot kongens kirkepolitikk, og at dette var medvirkende til at Olav ikke drog til Oslo. At hertug Kristians menn ranet Mariakirken den sommeren, viser at Kristian verken respekterte kirken eller riket. Det var derfor trolig lurt av erkebiskopen å holde seg borte fra møtet.

Høsten 1529 møtte vi en rakrygget Olav Engelbrektsson som bestemt mente at oppgjøret med Vincens Lunge måtte vente til neste sommer. Han ville derfor avvende situasjonen og overlate til det norske riksrådet å ta avgjørelsene i denne saken.

I 1530 fikk Olav Engelbrektsson skriftlig pålegg fra kongen om å utføre lensherreoppgaver nordafjells, brukte det som grunn til ikke å møte til herredagen i København den sommeren, men underbygde også at det hadde vært nødvendig å utføre dette oppdraget for kongen. At dette oppdraget ble utført sammen med Eske Bille, gjorde at han andre sommeren på rad tilbrakte tid sammen med en dansk-katolsk adelsmann i stedet for å krone kongen. I brevet til kongen understreker Olav at han vil samtykke i alt det som de to riksrådene bestemmer, og som er til det beste for begge rikene. Han legger derfor et visst press på Fredrik.

En stor brann i Domkirken 5. mai 1531 gjorde at heller ikke denne sommeren kom erkebiskopen seg til herredagen i København, men understreker i brevet til Fredrik at han var klar til å dra da den dramatiske hendelsen inntraff. At forholdne rundt domkirken ble utbrodert i brevet til Eske Bille, kommer trolig av deres felles interesse for den katolske

kirken. Mest interessant i brevet til Eske Bille er de sakene som Olav bad ham om å ta opp på herredagen. Samtlige saker har brodd mot Fredrik som har krenket norske interesser, først og fremst kongens egenmektige adferd når det gjaldt norske landområder, men også kort innkallingsfrist, Hansaens privilegier, nøden i Dalarna og omstengidighetene rundt Kastele kloster blir påklaget.

De enkeltgrunnene som Olav Engelbrektsson oppgir for ikke å møte til de dansk-norske herredagene fra 1526 til 1531, er mulige. Det er likevel mange store og tungtveiende grunner som han ikke skriver noe om, mest sannsynlig fordi han ikke våget å skrive om dem. Erkebiskopen har derfor i stor grad bedrevet selvsensur i brevene. Samtidig bedrev han passiv motstand mot kongen ved at han ikke møtte opp til noen dansk-norske herredager. Olav unngikk dermed at Fredrik fikk sin norske kroning, men unngikk også å måtte gi innrømmelser mot sin vilje.

Fra og med herredagen i 1528 er det rimelig å tenkte seg at oppdemningen mot Fredriks kirkepolitikk var en vesentlig grunn til boikotten av herredagene. Samarbeidet med den katolsksinnede Eske Bille fra 1529 peker også i samme retningen. Men i 1526 hadde trolig kirkespørsmål mindre å si, og i de punktene som Olav ber Bille om å ta opp på møtet i 1531, var kirkespørsmål nærmest fraværende. Vekten på formalia og verdslige saker var derfor også viktig for Olav Engelbrektsson.

Stadig vekk ber erkebiskopen danske menn om å tale godt om ham hos kongen etter at han har unnlatt å møte til herredager. Samtidig virker det som om Fredrik nærmest godtar alt av begrunnelser fra erkebiskopens side, selv om de nok begge er klar over at de ikke kan stole fullt og helt på hverandre. En viktig årsak til dette var nok at den landflyktige Kristian 2. truet i skyggene, og kunne når som helst forandre maktforholdene i Norge. Det var derfor en spent og uoversiktlig situasjon for alle parter i tiden før den landflyttinge Kristian 2. gjorde sitt forøk på å ta tilbake makten fra høsten 1531.

Kapittel 5

Kristian 2. i Norge og følgene for erkebiskopen

Den 26. oktober 1531 satte Kristian 2. ut fra Nederlandene med bortimot 30 skip og 5000 landsknekter, og målet var Norge.²⁴⁵ I åtte år hadde Kristian vært et betydelig uroemoment for kong Fredrik, og i like mange år hadde eksilkongen ønsket seg tilbake på tronen, kanskje aller helst for en nordisk treriksunion. For Olav Engelbrektssons del må Kristians tilbakekomst ha gitt håp, for ”verre end det var kunde det neppe blive”²⁴⁶ ifølge Rudolf Keyser. Fredriks utallige brudd på den norske håndfestningen, både i riks- og kirkesaker, hadde rammet Olav dobbelt opp. At keiser Karl 5.s svoger nå kom med hærmakt, gav mulighet for gjenreisning av det norske systemet. Erkebiskopen gikk derfor Kristian til hånd i slutten av november, og hyllet også hans sønn, den katolske Hans, som rett arving til den norske tronen i Oslo på nyåret. Men til tross for sin betydelige hærstyrke tapte Kristian kampen om Norge, og dette rammet også erkebiskopen hardt. Olav hadde støttet Kristians militære framstøt, først og fremst økonomisk, og ble også økonomisk hardt rammet av oppgjøret i ettertid, så vel som prestisjemessig. I begynnelsen av oktober 1532 sverget en betydelig svekket erkebiskop igjen sin troskap til Fredrik.

Erkebiskopens manøvrering fra den ene kongen, til den andre, og tilbake igjen, står derfor sentralt i dette kapitlet. For perioden september 1531 til april 1533 fins det 18 brev som inneholder politisk korrespondanse. I tillegg vil 3 svarbrev, samt enda et omtalt brev, bli lagt til grunn for analysen. Det fins påfallende få brev fram til høsten 1532. Eksempelvis fins det kun to brev der erkebiskopen tinger land og folk under Kristian 2., og kun to brev til hans allierte, nemlig biskop Mogens av Hamar og Kristian 2., fra denne perioden. De fleste brevene er fra høsten 1532, om dreier seg om oppgjøret etter Kristians endelige nederlag. Av disse brevene er hele seks brev nært knyttet til kongens to første utsendinger, Vincens Lunge og Nils Lykke, mens to er myntet på den neste delegasjonen som Fredrik 1. sendte til Trondheim, og som bestod av Hans Rev, Truid Ulfstand og Klaus Bille. Erkebiskopens klageliste overfor Fredrik er et av de viktigste diplomene i dette kapitlet, og ble overlevert denne delegasjonen. Jeg skal imidlertid begynne med tre brev der Olav redegjør for den landflyktige svenske erkebiskop Gustav Trolles opphold i Trøndelag på seinsommeren 1531.

---

²⁴⁵ Generelt for avsnittet, se Rian 1995: 26-27.

²⁴⁶ Keyser 1858: 709.

Tre brev fra september 1531 tilknyttet Gustav Trolles opphold

Hvordan man enn ser det, så begynte det virkelig å dra seg til rundt Olav Engelbrektsson. Tålmodigheten til hans mest betrodde kollegaer var i ferd med å ta slutt, og hjelpen fra Kristian 2. som han hadde ventet på i to år, lot fortsatt vente på seg. Dessuten hadde deler av hans maktsentrum blitt rammet av en voldsom og tragisk brann. At Kristian 2.s utsending, den avsatte erkebiskopen i Uppsala Gustav Trolle, ankom Norge sommeren 1531 og Trøndelag i august, gjorde ikke situasjonen mindre spent, men gav samtidig håp om snarlig hjelp fra den landflyktige kongen. Og selv om Trolles følge først gav seg ut for å være sjøfolk, og senere gav seg ut for å være bergmenn da de kom til Trondheim, så ble det allment kjent at Gustav Trolle hadde vært og snakket med erkebiskopen.²⁴⁷ Olav Engelbrektsson måtte igjen forklare seg, og rundt en måned senere sendte erkebiskopen ut tre brev om Gustav Trolles opphold, ett til Fredriks kansler Klaus Gjerdssøn, ett til kongen selv, og ett til Eske Bille.

Brev til Fredriks kansler Klaus Gjerdssøn 5. september 1531

Brevet til kansler Klaus Gjerdssøn²⁴⁸ omhandler i hovedsak en redegjørelse for oppholdet til Gustav Trolle, og er på 52 linjer. Protokollen begynner med erkebiskopens faste intitulasjon, og hilser kansleren med en salutatio. Grunnstrukturen i frasen ”Kære hær canceler besynderligæ gode wen” er kjent blant annet fra brevene til Eske Bille og Henrik Krummedike, og Olav takker ham samtidig for hans velvillighet under herredagen i København. Det er derfor en vennlig og verdig innledning til en med litt lavere rang enn erkebiskopen selv.

Tekst-delen begynner med å berette om Gustav Trolles ankomst til Trondheim. Trolle ankom 4. august, og siden Olav ”wore ecke selffwe till stæde tog han leigde aff wor køgemester”, og først da erkebiskopen kom hjem noen dager senere, fikk han vite Trolles hensikt med besøket. Trolle skulle forhandle med biskoper og prelater i Norge slik at de skulle fratre den ”høgbornæ ffyrstæ och herre hær Fræderich med Gudz naade Danmarces wendes och godeskonnung vtwold konnung till Norie hertug i Sleswich et cetera wor kæreste naadugeste herre” og gi seg under den ”høgbornæ ffyrstæ konnung Crister”. Men dette ville ikke erkebiskop Olav tillate, og understreker at om Trolle hadde vært en lekmann og ikke erkebiskop, ville han ha sendt ham til Eske Bille på Bergenhus, men nå vil Olav holde ham hos seg for å avvente nærmere beskjed. Dessuten ble det tatt i betraktning at han bare var et sendebud, og at han så arm og fattig ut. Etter å ha forklart seg, understreker erkebiskop Olav at han alltid vil være kong Fredrik tro, og ber kansleren om å legge inn et godt ord for ham

---

²⁴⁷ Hamre 1998: 463.

²⁴⁸ DN XXII 189.

hos Fredrik, for allerede to ganger har Olav i god tro sendt over svenske flyktninger til kong Gustav, og ikke fått noen som helst takk for det.

Nok en gang må altså erkebiskop Olav forklare og unnskyld seg, og ber kansleren om å melde dette til kongen slik at han ikke vender seg mot Olav. For ikke var han hjemme da Trolle ankom, og ikke tillot han den landflyktige erkebiskopen å utføre sitt oppdrag. Derimot synes Olav synd på Gustav, vil nødig holde ham tilbake siden han er erkebiskop, og beklager seg over sist gang han sendte en landflyktig erkebiskop tilbake til Gustav Vasa. Igjen bergrunner Olav sine handlinger godt, og redegjørelsen ender ut i en stadfestelse av at han alltid vil være lojal mot kongen. Den lange tituleringen av Fredrik i kontrast til den helt korte av Kristian, understreker også overfor kansleren at Fredrik er erkebiskopens konge.

Brev til kong Fredrik 5. september 1531

Brevet til Fredrik 1.²⁴⁹ er på 36 linjer, og altså noe kortere. Det begynner med erkebiskop Olavs sedvanlige salutatio til kongen, men er ellers viet til redegjørelsen knyttet til Trolles opphold, som i stor grad ligner redegjørelsen til kansler Klaus Gjordsøn. En forskjell er at Olav ikke bruker argumentet om at Trolle bare var et sendebud, og han har heller ikke med noen omtale av Gustav Vasas framferd sist gang erkebiskopen hadde sendt fra seg flyktninger. Men selve hendelsesforløpet i Trolles besøk er nærmest identisk.

Dette viser likevel at erkebiskopen er mer forsiktig når det gjelder eksempler og detaljer i argumentasjonen. Han vil ikke støte kongen unødvendig. Samtidig understreker Olav mot slutten av brevet at han fortsatt er lojal mot kongen, og at han ikke vil slå seg i lag med fienden. ”Kæreste naadugeste herre then troo och loffwe som jegh haffwer Eder naades konggeligæ maiestatt then will ieg vbrøteligen holde ey ackttendes saadant eller anned Eder naades och rigens ffienders bud eller skriffwelsæ.” Selv etter at Trolle hadde ankommet Trøndelag, så bedyrer han altså sin uskyld i forhold til eksilkongen. I ettertid er det fort gjort å tenke at dette må være rent oppspinn. I den sammenheng er det viktig å tenke på at dette trolig ikke framstod som rent oppspinn for Fredrik, for hvis det hadde gjort det, ville ikke Olav ha våget å skrive det. Og om dansk kongen likevel mistenkte erkebiskopens svikefulle planer, så hadde han ikke noe annet valg enn å håpe på at Olav snakket sant på grunn av trusselen fra eksilkongen. Erkebiskopen hadde dermed kjøpt seg enda litt mer tid, samtidig som han gav seg selv en retrettmulighet hvis Kristian 2. heller ikke denne gangen skulle komme til unnsetning.

---

²⁴⁹ DN XXII 190.

Brev til Eske Bille 7. september 1531

Brevet til Eske Bille²⁵⁰ ble skrevet to dager etter de andre to. Protokollen inneholder de sedvanlige ledd til Bille, og blir etterfulgt av takksigelser for ”ether gode ordt oc tale for Danmarckis raadt oc andensteds på thett som stoedt i Kiøbnehaffn”. Også dette brevet, som er på lengde med brevet til kansler Klaus Gjerdssøn, har store likhetstrekk med de to andre, for det redegjør for Gustav Trolles opphold, og gir en tilnærmet lik framstilling av selve hendelsesforløpet.

En forskjell er at erkebiskop Trolle av Uppsala benevnes med tillegget ”werdugiste fader”, mens han i de andre to brevene blir omtalt som herre, og også her blir Fredrik titulert med en lengre frase; ”Frederiic mett guds nade Danmarckis Wendis oc Gottis konung wdwald konung tiill Norge hertug i Sleszuig etc. wor kiereste nadigste herre”. Olav skriver videre at han ønsker å rådføre seg med biskopene nordafjells, og med Eske om hva han burde gjøre med Trolle. I tilknytning til dette framsetter erkebiskopen et hierarki for hvem man skal lyde mest, for øverst står ”gudt i hemmerige”, så ”wor helligste fader pawenn”, deretter ”wor kieriste nadigste herre konung Fredric”, og nederst ethvert kristent menneske. I tillegg peker Olav på at Trolle var vigd biskop, at han hadde lidd stor sorg og hatt motgang, og at han mente at det var formildende at Gustav Trolle bare var et sendebud. Olav avslutter så med et innstendig ønske om at Eske Bille skal rådslå med ham i denne saken.

Brevet som erkebiskop Olav sendte til Eske Bille, er derfor sterkere katolsk preget enn de andre to. Både tituleringen av Gustav Trolle, og vekten på hierarkiet som plasserer paven over Fredrik, understreker dette. Når det gjelder erkebiskop Olavs forhold til Eske Bille, så ble det som tidligere nevnt, satt på prøve noen måneder tidligere. At Olav ikke møtte på herredagen i København, synes imidlertid glemt nå. Billes katolskvennlig sinnelag kan være en medvirkende årsak til dette. I tillegg var Gustav Trolle en nær slektning av Eske Bille.²⁵¹ Det var med andre ord fortsatt mange saker som bandt de to stormennene nordafjells sammen.

Samtidig forteller brevet at erkebiskopen også rådførte seg med biskopene nordafjells, og flere norske riksråder. Erkebiskopen tok dermed kontakt med de mektigste representantene for katolske interesser i Norge samtidig som en militæraksjon med sterke katolske interesser, var under oppseiling. Det er derfor fristende å tenke at erkebiskop Olav også skrev om den kommende militæraksjonen til disse, men det er vanskelig å si noe sikkert om dette siden alle disse brevene har gått tapt. På den annen side: Hvis det var slik at erkebiskopen så det nødvendig å informere sine katolske medsammensvorne om den planlagte aksjonen, så ville

---

²⁵⁰ DN IX 678.

²⁵¹ Hamre 1998: 450.

det volde ham betydelig bry å kontakte alle disse uten å vekke mistanke. Hvis han derimot lot som om han sendte det samme brevinnholdet til biskopene og de norske riksrådene som til de tre danskene, så ville mistanken mot korrespondansen bli betydelig mindre. At brevene i tillegg inneholdt informasjon om det kommende angrepet, eller at det ble sendt med en muntlig beskjed, fikk ingen andre enn adressatene vite noe om. På denne måten kan altså brevene til de tre danskene ha fungert som erkebiskopens alibi med tanke på innholdet i de andre og tapte brevene, men siden disse andre brevene ikke er tilgjengelige i dag, så er dette i beste fall kvalifisert gjetning.

Kristian 2. i Norge – erkebiskopen og biskopene sønnafjells blottstiller seg

Som jeg har vært inne på, ville ikke Olav Engelbrektsson åpent gi sin tilslutning til Kristian før eksilkongen viste konkret handling. Det er imidlertid blitt hevdet at han noen dager før Kristian ankom Oslo, skrev til Gustav Trolle for å si sin mening, med håp om ”at alting skal seg vel besikke og til eventyr dueligere og bestandeligere end det var med det første begrebet og foretaget”, og at han med dette allerede hadde tatt parti for Kristian. Det er Absalon Taranger som siterer erkebiskopen, daterer Olavs brev til 5. november, stedfester det til Steinvikholm, og mener at det ble sendt inn til Trondheim der Trolle oppholdt seg.²⁵² Det kan derfor tyde på at erkebiskopen allerede visste at Kristian hadde forlatt Nederlandene da han skrev til Gustav Trolle. Uansett ankom Kristian 2. Oslo den 10. november 1531 etter en strabasiøs reise. Han hadde vært utsatt for uvær, og om lag 1000 av de 5000 landknektene som reise fra Nederlandene rundt to uker tidligere, hadde druknet på havet. Kristian hadde likevel et solid følge, og i Oslo ble den tilbakevendende eksilkongen hyllet av sønnafjelske riksråder, bønder og borgere. Nordafjells var det erkebiskop Olav som sørget for hyllingen,²⁵³ og det første brevet gir et eksempel på nettopp dette.

Åpent brev til innbyggerne i Fosen, Edøy, Romsdalen og Sunnmøre 3. desember 1531

I likhet med flere av hans tidligere brev, åpner erkebiskop Olav Engelbrektsson også dette brevet²⁵⁴ med sin faste intitulasjon, men nå på sitt eget mål; ”Wij Oluff medtt gwldz naade erchebiisp i Trondem och paffweligh sædis legatt”, og fortsetter med en enkel hilsen til ”ether alle gode mend” i de nevnte lenene nordafjells. Tekst-delen i dette 25-linjers korte brevet begynner med å gjøre kjent at ”høgbaarne ffiirste och mechtwist^{te} herre hær Cristiernn medt

---

²⁵² Sitert etter Taranger 1917: 349. Absalon Taranger bruker ikke noter, og brevet har ikke vært å oppdrive.

²⁵³ Rian 1995: 26.

²⁵⁴ DN VIII 658.

gudz naade Norgis Danmarckis och Swergis konnwnng etc. waar kieriste naadugiste herre” var kommet til Oslo med stor krigsmakt, og at det sønnafjelske allerede hadde underkastet seg ham. Kristian har også sendt erkebiskopen noen brev som åpent skal forkynnes for kongens ”kiere och troo vnderszaather her nordenn fieldz”. Derfor har Olav sendt dem Hans Krukow og Mogens Arneson med et av disse beseglede brevene, og Olav ber dem om å ”giffue them godh och tiilbørligen swar vppaa kwngelige matt. gunsteligen och naadelegen scriffuelse”.

Erkebiskop Olav iverksatte altså Kristian 2.s instruks om å tinge det nordafjelske under kongen. Det er samtidig tydelig at han nå så på Kristian som sin rette konge. Olavs titulering av kongen understreker dette. Videre anbefaler han undersåttene å gi utsendingene gode svar. Erkebiskopen effektuerte derfor velvillig instruks fra kongen. I tillegg hærtok han landet nordafjells, noe som i særlig grad gikk ut over fru Ingerd og Vincens Lunge. Både gjennom politiske og militære tiltak var det derfor åpenlyst at Olav Engelbrektsson hadde gått over til Kristian 2.²⁵⁵

Det er verdt å merke seg at brevet ikke omtaler løfter fra Kristians side, eller erkebiskopens krav om slike løfter, for eksempel at kongen må holde kirkens privilegier, gamle lover og sedvaner. Den mest sannsynlige forklaringen på dette, må være at innbyggerne allerede kjente til erkebiskopens holdning i disse spørsmålene, og at Olav selv var klar over at folk ute i lenene visste dette. Han trengte derfor ikke å nevne kongens løfter til adressatene, det var tilstrekkelig å instruere dem til å gi utsendingene ”godh och tiilbørligen swar”. Dette tyder på at Olav hadde god kontakt med innbyggerne i sine len.

At erkebiskop Olav framsatte krav overfor Kristian 2., kan vi lese i det neste diplommet som er en opptegnelse gjort av to erkebiskoper, Gustav Trolle og Olav selv.

Opptegnelse 10. desember 1531

I dette diplommet fra 10. desember²⁵⁶ gir erkebiskop Olav en opptegnelse på avtalen mellom ham og Kristian 2.s sendebud, ”hær Gøstaff Trolle med gudz naade erchebysp till Vpsale”. For det første har Olav blitt lovet at han og de kommende erkebiskoper, samt domkapitlet, venner og tjenere skulle være ”ffrie ffor alt anklag” for tilslutningen til Fredrik 1. For det andre har Trolle gitt løfte om at Kristian ”vbrøteligæ” skal overholde kirkens og klostres friheter og privilegier ”som them aff helligeste fader paffwer och fframffarne Nories konnungger naadeligen vnttæ och giffnæ ære”. I det tredje og siste punktet påpeker erkebiskopen at han og de kommende erkebiskoper skulle få beholde Sankt Olavs domkirke,

---

²⁵⁵ Hamre 1998: 480-481.

²⁵⁶ DN VIII 659.

men også Steinvikholm siden festningen er bygget for kirkens penger. I tillegg til straffefrihet for tilslutningen til Fredrik, var det altså kirkespørsmål som erkebiskopene forhandlet om, og Olav var opptatt av å sikre seg og sine geistlige kolleger så gode vilkår som mulig under Kristian.

Om Olav Engelbrektsson hilste Kristian 2. velkommen, så var det ikke alle som gjorde det. Den nevnte hyllingen i Oslo ble gjennomført 10. november av sønnafjelske riksråder, bønder og borgere, men høvedsmennene på de to sønnafjelske festningene, Akershus og Båhus, stod ham imot, og det samme gjorde Eske Bille på Bergenhus, samt Vincens Lunge og Nils Lykke. Heller ikke erkebiskopens bispekollega, Olav av Bergen, hyllet Kristian.²⁵⁷ Olav Engelbrektsson fortsatte likevel ufortrødent sin linje, og reiste til Oslo ved juletider. Med seg hadde han en betydelig mengde sølv fra kirken, og verdier som han hadde tilrøvet seg, særlig fra Vincens Lunge. Da Olav møtte Kristian i Oslo, fikk han stadfestet de fleste løfter som han var blitt lovet av Gustav Trolle foruten klosterprivilegiene, og fikk også amnesti for sin tilslutning til Fredrik. I tillegg utferdet de frammøtte rådsherrene hyllingsbrevet til Kristian den 5. januar, og samtykket i at Hans, Kristians katolske sønn, skulle ta over Norge etter kongens død.²⁵⁸

Også i Oslo stod altså kirkespørsmål på dagsordenen. At klosterprivilegiene ble utelatt, var alvorlig for erkebiskopen, for det var særlig klostrene som hadde blitt utsatt for sekularisering. Det er derfor grunn til å undre seg over hvorfor kongen tok sjansen på å provosere erkebiskopen på denne måten, og at Olav godtok dette.²⁵⁹ Man kan følgelig spekulere i hvor mye makt erkebiskopen hadde i Oslo. Riktignok kan hyllingen av den katolske Hans som tronarving i utgangspunktet tas til inntenkt for gestlig innflytelse, men hyllingen sikret samtidig Kristian støtte fra keiseren, noe som var fordelaktig for kongen. At han ikke fikk stadfestet klosterprivilegiene, må uansett ha vært et betydelig tap, og må forstås dit hen at Olav ikke hadde makten som trengtes for å stå opp mot Kristian. Samtidig er det også rimelig å seg tenke at tapet hadde blitt enda større hvis han hadde fortsatt å pukke på klosterprivilegiene.

Det mest tragiske i hele situasjonen var at Kristian trolig var Olav Engelbrektssons eneste alternativ til Fredrik på det tidspunktet. Under fire år tidligere hadde Olav utøst sin frustrasjon over Kristian 2. overfor Zutfeld Wardenberg, med et ønske om at kongeriket måtte

---

²⁵⁷ Rian 1995: 26.

²⁵⁸ Hamre 1998: 481-485.

²⁵⁹ Hamre 1998: 483.

forbli frie for slike fiender, kjetterske og syndige.²⁶⁰ At Kristian nå forsøkte å ta makten i Norge med keiserens hjelp, er i det minste ytre sett, et tegn på at Kristian hadde vendt tilbake til sin gamle tro. Samtidig er det Kristians lutherske tanker om klostergoods som kom fram med tanke på klosterprivilegiene. Uansett var erkebiskopen tvunget til å opptre klokt i en presset situasjon, og har trolig godtatt at klosterprivilegiene ikke ble stadfestet for å sikre forholdet til kongen, og sikret dermed også forbindelsen til den mektige katolske keiseren.

I første øyekast kan det virke påfallende at Olav Engelbrektsson var med på å sikre en kongssønn arverett til den norske tronen. Dette strider for det første med unionstraktaten fra 1450 som fastslo at de to riksrådene sammen skulle velge konge, men også mot det Fredrik 1. måtte love i sin norske håndfestning, for i paragraf 28 måtte Fredrik love at hans etterfølger ikke måtte velges så lenge han levde. Dette er imidlertid ikke de eneste gangene Olav Engelbrektsson har kastet lys over spørsmålet om arverett til den norske kronen. I Zieglers *Schondia* legger han vekt på at valgkongedømmet var skyld i indre stridigheter som gjorde at danskene kom til makten i Norge,²⁶¹ og i et av notatene til Bud frykter han for at ”de innfødtes [nordmennenes] hele eiendom [vil] bli inndratt og riket med arvelig rett underlegges Danmarks krone.”²⁶² Det ser derfor ut som om han frykter både arveretten og valgkongedømmet hvis det er til skade for landet, og at erkebiskop Olav således har et pragmatisk forhold til spørsmålet om arverett til den norske tronen. At det pågikk en diskusjon blant historikere på 1970- og 80-tallet om hvorvidt arveretten i Norge hadde blitt avskaffet eller ei mot slutten av middelalderen,²⁶³ viser at spørsmålet om arv og valg i Norge ikke var entydig mot slutten av seinmiddelalderen. At Olav Engelbrektsson i dette tilfellet handlet ut fra tanken om at riket var et arvekongedømme, var derfor ikke særlig påfallende.

Når det gjelder Kristian 2.s militære framgang, så omringet Kristian 2.s menn Akershus festning 11. november 1531, men av ukjente og uforståelige årsaker ble det ikke iverksatt noe angrep på festningen. I stedet startet Kristian forhandlinger med Mogens Gyldenstjerne på Akershus, og den 23. november fikk de i stand en våpenhvile fram til 7. mars året etter.²⁶⁴ Kristian drog dermed sørøstover og forsøkte å ta kontroll over Båhus

---

²⁶⁰ DN VII 640, 14. juli 1527. Brevet er analysert i kapittel 2.

²⁶¹ Schondia: 19.

²⁶² DN X 673. Sitert etter Oscar Albert Johnsens oversettelse i Johnsen 1924: 261.

²⁶³ Diskusjonen i *Historisk tidsskrift* begynte med Morten Beyers ”Den norske tronfølgeutviklingen 1319-1450” i 1975 som blant annet tok tak i Steinar Imsens ferske hovedoppgave om det samme temaet. Året etter svarer Imsen med ”Litt mer om tronfølgerdningen 1319-1450”. I 1986 kaster Kåre Lunden seg med i diskusjonen med ”Norsk tronfylgjerett i seinmellomalderen og lovgjevingsuoverenitetten”, også denne ganen etter Imsens utspill, nå knyttet til utgivelsen av *Norske historikere i utvalg VI* fra 1983. Også denne gangen svarer Steinar Imsen i *Historisk tidsskrift* med ”Den tronfølgerettslige situasjonen i Norge ved utgangen av middelalderen” i 1987.

²⁶⁴ Hamre 1998: 472-473.

festning, men tidlig i mars kom han resultatløs tilbake i Oslo.²⁶⁵ Når heller ikke erkebiskopen kunne vise til noen militær styrke sør for Stad, ble også Bergenhus værende i Eske Billes makt. Olav fortsatte likevel sin aktive innsats for Kristian ved å samle inn landehjelp og utruste skip.²⁶⁶ Dessuten skrev han fordelaktig om kongen til de svenske grensedistriktene, noe som det neste brevet er et eksempel på.

Åpent brev til svenske områder 10. februar 1532

Det neste bevarte brevet etter erkebiskop Olav er skrevet 10. februar 1532.²⁶⁷ Brevet er på 37 linjer og åpner med Olavs faste intitulasjon på norsk. Så hilses ”er[lige och for]numstige mend som bygge oc boo j Helszyngland, Kopperbergzlagh o[ch Dalerne e]winnelige medt gud och herre sanct Oluff konnwnng.”

Tekst-delen begynner med å fastslå at erkebiskopen ”naagen tiidh effther sancte Morthens dagh”, altså 11. november,²⁶⁸ fikk melding om at Kristian hadde ankommet Oslo med krigsfolk, og at riksrådet sønnafjells hadde gått han til hånde. Litt senere drog flere høytstående menn nordafjells, erkebiskopen inkludert, til Oslo etter Kristians ønske. Der tilsa de kongen troskap i trefoldighetens navn, mot at Kristian gav dem en rekke løfter. Han skulle holde ”oss viidh gudz lagh och then helligæ kirkis och ey tiilstedhe att Lwtther eller hans discipell skulle her effther beswyke hans naadis vndersaathe mett theris falske och forgiiftigæ leerdom”. Kongen lovet i tillegg straff for lutheranerne, for ”riigis lagh och gamble gode sydwanner” skulle følges. Mot denne bakgrunnen ber erkebiskop Olav svenskene om å være gode naboer, og ber etter Kristians ønske, om at svenskene ikke måtte være ”hans naade ymott i noger hande maathe om i bliffwe thertiilkraffde.” Brevet avsluttes så med en datering.

I kapittel 3 så vi to eksempler på opprør mot Gustav Vasa. Begge hadde brodd mot svenskekongens hardstyre, kanskje i særlig grad mot kongens antikatolske kirkepolitikk og nedarvede rettigheter, og begge hadde sitt utspring i Dalarna. Erkebiskopens vekt på Kristians kamp mot lutherdom, og for rikets lover og sedvaner, må derfor ha appellert sterkt til adressatene i de svenske grenseområdene. Samtidig må det ha vært med på å avsanne ryktet om Kristian som frafallen katolikk. Olavs beskrivelse av Kristian ligner derfor på kongeskikkelsen som grenseområdene gjennom hele 1520-tallet hadde ønsket seg, noe som burde gi grobunn for støtte til den nye norske kongen. Det er likevel tvilsomt om Kristian 2.

---

²⁶⁵ Hamre 1998: 487-491.

²⁶⁶ Hamre 1998: 494-495.

²⁶⁷ DN IX 690.

²⁶⁸ For datering, se Dybdahl 2011: 102.

var så ivrig etter å straffe lutheranere som Olav påstår i dette brevet, men det må utvilsom ha hatt en beroligende virkning på innbyggerne i de svenske grenseområdene.

Brev til biskop Olav av Bergen og Eske Bille 27. mars 1532

Det var ikke bare overfor svenske grenseområder at erkebiskop Olav redegjorde for sine handlinger. Brevet som erkebiskopen skrev 27. mars 1532,²⁶⁹ er adressert til både bergensbiskop Olav og Eske Bille, er på 52 linjer, og også her begynner Olav med sin faste intitulasjon, nå på latin. Så blir herrene hilst som stormenn, men tekst-delen begynner med ”Kiere herrer”, og er dermed betydelig mer avmålt enn i tidligere brev til Bille. I tillegg framkommer det at brevet er erkebiskopens svar på de to herrers henvendelse fra dagen før. De ønsket å få klarhet i ryktet om at Olav hadde vært i Oslo og hyllet Kristian, og erkebiskopen bekrefter at ryktet er sant.

De neste 30 linjene bruker erkebiskop Olav til å begrunne denne avgjørelsen. Erkebiskopen klager på de ”mangfoldelige offwerfaldt szom kircker closther oc theris perszoner skeedt er”, og sier derfor opp den ”huldschab mandschab oc troskab szom wij tillsagde [Fredrik] først paa Fleinsborg”, til tross for at dette er imot Olavs løfter til Fredrik, og imot kristelig sedvane. For troskapen til Fredrik gjaldt ”aldt thenn stundt hann hielde kircker closther oc theris personer mett theris begiiffelige preuilegier: friihetther oc macht”, noe som også Fredriks kansler og Johan Krukow kan vitne på siden de var til stede da han avla troskapsløftet til oldenburgeren.

Erkebiskop Olav blir så enda mer konkret. For kirker har blitt revet ned, klenodier og eiendeler spredt av lekmenn, klostermenn og jomfruer fordrevet, og noen klostre har blitt overdratt av lekmenn, slik som for eksempel Kastele kloster som alltid har ligget til Sankt Olavs domkirke. Videre har erkebiskopen titt og ofte skrevet til Fredrik, ”oc dog ingenn retthebøtther ther paa fongett haffue”. Olav tar derfor Gud til vitne på at det var kongen som hadde tvunget fram bruddet, for hvis Fredrik hadde ”holdenn hans nadis obne beseglde recess wbrøttelig wij schulle aldrig haffue thrætt hans nade fra”.

På denne måten har altså Fredrik sviktet som konge. Derfor har Olav vært i Oslo og hyllet Kristian, og derfor vil han være Kristian ”thro oc huldt aff wor formwe och macht oc aldrig atth træde hanssnaade fraa”. Deretter råder erkebiskopen de to herrene til å ”tenckte paa ethers welfartt oc langsommelig bestandt oc handginge for^{de} høigborne konnung Christiernn wor kieriste nadugiste herre”. Olav understreker videre at han alltid vil dem godt, men siden

---

²⁶⁹ DN XII 496.

de nå er Kristians motstandere, så kan de selv forestille seg hvordan dette vil påvirke forholdet mellom dem og erkebiskopen.

I dette brevet anklager Olav Engelbrektsson kong Fredrik for betydelige brudd mot rettighetene til kirkelige institusjoner og gods. Samtidig kommer det fram at erkebiskopen tidligere har skrevet til kongen og klaget, men at kongen ikke har gjort sin plikt og besvart henvendelsene. Kongen har derfor gjort seg skyldig i løftebrudd, og diskvalifisert seg fra å være norsk konge. Erkebiskopen hadde således ikke noe annet valg enn å bryte med Fredrik.

Erkebiskop Olav skriver til sine to potensielt sterkeste allierte nordafjells, til to uttalte katolikker. Det er derfor ikke overraskende at Olav utelukkende legger vekt på kirkesaker når han skriver til de to, og det er heller ingen grunn til å tvile på at erkebiskopen snakker sant om disse kirkesakene. Konkrete rikssaker er imidlertid sensurert bort, og en forklaring på dette er at han skriver til Eske Bille. At Olav ikke tar opp at Fredrik egenmektig setter dansker på norske slottslen, sier seg selv når han skriver til den danske høvedsmann på Bergenhus.

Olav Engelbrektsson inntar derfor en forsiktig linje overfor adressatene. Som nevnt appellerer han til deres katolske sinnelag om forståelse for overgangen til Kristian, i tillegg ber han dem om å vurdere en overgang selv. Han uttaler heller ingen eksplisitt fiendtlighet mellom seg og de to herrene, selv om han ikke har noen særlig tro på at de vil gå over til Kristian. Han skriver bare at de selv kan tenke seg hvordan forholdet dem imellom må bli etter dette, nærmest som en beklagelse fra erkebiskopens side.

Den manglende støtten fra Eske Bille og biskop Olav må ha vært beklagelig for Olav Engelbrektsson, men trolig også forventet. Bille var Fredriks forlengede arm på Bergenhus, og til tross for hans katolske sinnelag, så kan ikke erkebiskop Olav ha tenkt seg at Bille frivillig ville gi fra seg festningen til Kristians menn. At heller ikke Olav av Bergen våget å trå støttende til, kan ha flere årsaker, men viktigst var nok biskopens avsmak for Kristian. Så seint som i 1525 ble biskopen tatt til fange av Kristian 2.s menn, som dessuten forårsaket at ett av biskopens skip på vei til Norge forliste.²⁷⁰ Det Olav Engelbrektsson i beste fall kunne håpe på med brevet til de to, var derfor å sikre en gjensidig forståelse for situasjonen ved å vektlegge det de var enige om, og understreke at uenighetene dem imellom var ”nothing personal, just business”.

Selv om Eske Bille og Olav Engelbrektsson trolig hadde forståelse for hverandres situasjon, så kom de til å stå hard mot hverandre våren 1532. Tidlig på vinteren var Olav på offensiven, og hadde tilkjempet seg betydelige verdier og kontroll over len, særlig fra

---

²⁷⁰ Hamre 1998: 493.

Austrått-familien. Et brev som erkebiskopen sendte bispekollega Mogens på Hamar i slutten av februar, gir førstehåndsinformasjon fra krigen. Olav forteller om fanger som er tatt fra Austrått-familien og Eske Bille, forteller om nyheter fra sine speidere, og om innsamlingen av landehjelp.²⁷¹ Det er derfor tydelig at Mogens er en av erkebiskopens nære allierte i kampene den våren. I mai begynte imidlertid Eske Bille sin storoffensiv, og slo tilbake mot Olav. Heller ikke den vanligvis så sindige høvedsmannens menn stod tilbake for å bruke plyndring, brann, drap og voldtekt som kampmidler, noe som ellers ofte blir knyttet til mindre samvittighetsfulle menn gjennom historien.²⁷² I juni kom så Eske Bille fram til Trondheim, befrikk fru Ingerd, og brente ned erkebispegården og ødela dermed også en del bøker og arkiver, mens erkebiskop Olav hadde kommet seg i sikkerhet på Steinvikholm.²⁷³ Men Eske Bille gikk ikke bare fram med krigsmakt, han hadde også satt i gang en handelsblokade mot erkebiskopen nordafjells, noe som tvang både Jon Teiste og Hans Bagge til å oppgi sin støtte til Olav. Når det gjelder det sønnafjellske, så oppgav Gustav Vasa Vika for å støtte Fredrik 1. I tillegg fikk Fredrik styrket sin makt ytterligere da en dansk-hanseatisk flåte på 6000 mann ankom Oslo 7. mai, og da var det ikke lenger noen tvil om at Fredrik ville slå Kristian tilbake. Det ble derfor innledet forhandlinger, og den 1. juli var det blitt forhandlet fram en avtale mellom Kristian og Fredrik. Til tross for leide, ble Kristian fengslet og ført til Sønderborg.²⁷⁴

At Kristian ikke klarte å overta en eneste av de norske festningene, var utvilsomt en viktig årsak til at han måtte oppgi Norge. Vi har sett at hele landet, foruten Vestlandet, hadde hyllet den nye kongen. Dette var likevel ikke nok, for Fredrik hadde trente mannskaper på festningene, og dette kombinerte han med en marine som raskt kunne komme til unnsetning hvis festningene ble angrepet. Når landet var i ferd med å glippe ut av hendene på kong Fredrik, holdt festningen stand til forsterkninger ankom sjøveien.²⁷⁵ Også Olav hadde forstått viktigheten av å kontrollere festningene. I et brev som han skrev til Kristian 2. så seint som den 3. juni 1532, beskrives situasjonen nordafjells som svært kritisk. Erkebiskopen råder derfor kongen til å innta Bergenhus, og ”Huadh thet ycke skeer, tha ær then fatigæ almugh ther nordenn fore boor i grwnnd forderffuid och ieg medt”.²⁷⁶

---

²⁷¹ DN IX 692.

²⁷² Rian 2004c: 138.

²⁷³ Hamre 1998: 496.

²⁷⁴ Rian 1995: 26.

²⁷⁵ Rian 2004c: 135-136.

²⁷⁶ DN IX 702.

Danske menns oppgjør med erkebiskop Olav

Det var en foreløpig overenskomst som ble avtalt mellom Kristian 2. og Fredrik 1.s kommissærer i Oslo den 1. juli 1532. Et viktig element i denne avtalen var Kristians eget leide, og at han straks skulle gi Norge over til Fredrik. Biskoper, riddere og gode menn som hadde sluttet seg til Kristian, skulle derimot bli værende i sitt lydighetsforhold til kongen inntil det forelå en endelig avtale mellom kongene. I mellomtiden fikk de således beholde sine embeter, rettigheter og gods ifølge avtalen. Innbyggerne måtte imidlertid straks gi sin tilslutning til Fredrik. Videre skulle både de nevnte stormennene og innbyggere få fullt amnesti for sin tilslutning til Kristian, og ved framtidige kongevalg, ble det norske riksrådet lovet frie valg.²⁷⁷

Biskopen i Oslo, dansken Hans Rev, gikk straks over til Fredrik, og fulgte sågar den dansk-hanseatiske flåten tilbake til København. Rev måtte forplikte seg til å velge samme konge som det danske riksrådet ved framtidige kongevalg, noe som både var i strid med unionstraktaten fra 1450 og Fredriks norske håndfestning. Også biskop Mogens på Hamar ble presset til å godta det samme kongevalget som Hans Rev. I tillegg fikk Hamar-biskopen en betydelig bot for sin innsats for Kristian.²⁷⁸ At begge biskopene ble tvunget til å følge det danske riksrådets beslutning ved framtidige kongevalg for å få amnesti, var i tillegg et brudd på den foreløpige fredsavtalen mellom kongene av 1. juli om fritt kongevalg for det norske riksrådet.

Fredriks oppgjør med Olav Engelbrektsson skal omtales mer inngående, og det er bevart flere brev etter Olav i tilknytning til dette oppgjøret. Erkebiskopen oppholdt seg i Trøndelag, og det var Vincens Lunge og Nils Lykke som først kom fram til Olav, tidlig i september. Etter pålegg fra kong Fredrik hadde Lunge og Lykke dratt nordover med hærmakt for å kreve inn landehjelp, og da de kom til Trondheim, hærtok de byen. Deretter tok de fatt på oppgjøret med erkebiskopen.

I tillegg fikk tre kommissærer, Hans Rev, Truid Ulfstand og Klaus Bille, fullmakt av kongen og det danske riksrådet den 6. august til å forhandle med nordmennene. Målet var en fornyelse av unionstraktaten fra 1450 som var brutt siden det norske riksrådet hadde valgt en annen konge enn danskenes Fredrik. Fullmaktene som kommissærene hadde med, var fra kongen og det danske riksrådet. Oppraget hadde derfor ikke hjemmel i avtalen mellom kongene av 1. juli, og heller ikke i de dokumenter som de tre utferdet i Norge, ble den

---

²⁷⁷ DN XV 481, jf. Hamre 1998: 505-506.

²⁷⁸ Hamre 1998: 511 og 514.

foreløpige avtalen mellom de to kongene nevnt. De tre kommissærene ankom Trøndelag sist i oktober, altså en og en halv måned etter Vincens Lunge og Nils Lykke.²⁷⁹

Seks brev knyttet til Vincens Lunge og Nils Lykke

Det første brevet knyttet til oppgjøret i Trøndelag skrev erkebiskop Olav 9. september, og er et svarbrev til Vincens Lunge og Nils Lykke.²⁸⁰ Brevet er på nesten 120 linjer, og har trolig erkebiskopens faste intitulasjon skjult bak ”Wii Oluff etc.” Deretter hilser han dem med ”erligæ welbørdig me(n)d och strengæ riddere och herrer [...] med tilbørlig helsæ”. Hilsenen står derfor i kontrast til de vennlige ordene som erkebiskopen vanligvis hilste Eske Bille med. Foruten dateringen, går det fram av eskatokollen at Olav Engelbrektsson oppholdt seg på Steinvikholm da han skrev dette brevet.

Erkebiskop Olav begynner tekst-delen med å understreke at han ikke har satt ut rykter om at Vincens Lunge og Nils Lykke etter Kristians fall ville røve og slå i hjel den menige allmuen, for ”hade wii saadant haft i sinne tha hade wii ecke hafft behof ath ladid fforkynde ibland menigheten then wenlig contract och handell som giord war i Oslo”. Det er denne avtalen som erkebiskopen vil følge, både i denne situasjonen ”och hær efther rette wilie”. Deretter uttrykker erkebiskopen sin forundring over at de to utsendingene fortsatt forholder seg til den fiendtlige befalingen som de fikk av kong Fredrik i København, og ikke til den ”wenlig kerlig och cristelig contracht och handell emellom høgbornæ ffyrster och herrer k(onning) C(ristiern) wor kæreste naadugeste herre och konning Frederich och begges theres raad vndersaate och handgignnæ mend”, i påvente av en endelig avtale mellom kongene imellom. I tillegg ber Olav om ”ati wille lade oss nyde then cristelig leigde” i den foreløpige avtalen, og ber derfor om at det ikke må skje noen overlast mot kjøpmenn og allmuen i erkebiskopens len, og at Olav heller ikke skal forhånes av Lunge og Lykke ved ”trusell och anden fforsmædelsæ ord och tale” mot innbyggerne. Først etter at fyrstene har kommet til enighet, vil han svare på spørsmål og stå til rette for loven. Erkebiskopen ber altså innstendig utsendingene om å holde seg til den foreløpige avtalen mellom kongene, krever derfor fritt leide for seg og sine, og bedyrer samtidig sin fredlige innstilling overfor herremennene.

Olav svarer også på spørsmål fra Lunge og Lykke om han er villig til å holde Fredrik for rett konge overfor Norges innbyggere i ord og gjerninger. Dette sier erkebiskopen seg villig til når han får Kristians samtykke, og vil heller ikke tinge kjøpstedsmenn og allmuen under Fredrik før han mottar den endelige avtalen fra Oslo. Men da vil han også sørge for at

---

²⁷⁹ Hamre 1998: 512-515.

²⁸⁰ DN VIII 696.

landehjelpen blir samlet inn. Også i forhold til Vardøhus vil erkebiskopen forholde seg til det som blir bestemt i Oslo, og sier seg villig til å overgi lenet til Vincens Lunge, mot forsikring om at sine tjenere på Vardøhus spesielt, og i Finnmark og Nordland generelt, ikke vil bli overfalt. Og når det gjelder fru Ingerd, så vil hun fritt kunne sende sine fogder inn i Stjørdal og Herjedalen så snart erkebiskopen får tilbake Trondheim by.

Olav Engelbrektsson vil derfor ta alle avgjørelser etter en endelig avtale mellom kongene. I den nevnte avtalen mellom kongene, skulle i det minste innbyggerne straks gå over til Fredrik, men heller ikke dette var Olav villig til å effektivere. At han var svært kritisk til herremennenes mandat, gjorde at han hadde gode grunner til å utsette planene. Dessuten klager erkebiskop Olav på Nils Lykke fordi han hadde åpnet erkebiskopens brev fra kong Kristian og lest dette for innbyggerne i Bergen og Trondheim. Olav hadde dermed enda en grunn til å være skeptisk til fru Ingerds svigersønner, og enda en grunn til å forsøke å drøye oppgjøret med noen som han ikke stolte på. Selv i en svært presset situasjon opptrådte således Olav Engelbrektsson myndig, i motsetning til hva enkelte historikere har ment.

Det neste brevet er skrevet 15. september,²⁸¹ og er erkebiskop Olavs svar på enda en henvendelse fra Vincens Lunge og Nils Lykke. Herrene har kritisert Olavs lenspolitikk og varslet at de selv vil utføre lensmannspliktene i erkebiskopens len, og nevner spesifikt problemet med fru Ingerds fogder og Lunges krav på Vardøhus. Men også i dette brevet pukker Olav på retten til å avvende avtalen mellom kongene.

Til tross for mangelen på en endelig avtale mellom kongene, framgår det av to brev fra 18. og 23. september at erkebiskopen og utsendingene hadde blitt enige om å hylle Fredrik i Trondheim. Det første brevet²⁸² bekrefter overfor Lunge og Lykke at ”sex mend aff hwort skipreyde skulle komme tiill eder [Lunge og Lykke] met thet fyrste”, og at det i tillegg skulle kreves inn landehjelp. Det er likevel tydelig at erkebiskop Olav ikke var trygg på utsendingenes fredelige hensikter. Fra Bergen har Olav hørt rykter om at landsknekter og krigsfolk ville bli sendt mot ham og er redd for at de ”medt vnder ein ffredeligh handling wille gaa effther vaar och vaaris liif och welfard”, og ber derfor for sin egen sikkerhet overfor adressatene. I det andre brevet fra 23. september²⁸³ hilser erkebiskopen ”alle danemend och menigæ almwge som bygge och boo N. kerligen med gud och sancte Oluff konnung”, og pålegger alle tinglag å sende seks menn for å hylle Fredrik ”efther ty som fforordit och beslutet bleff i Oslo i then wenlig contract och handell som giord bleff” mellom kongene.

---

²⁸¹ DN VIII 698.

²⁸² DN VIII 699.

²⁸³ DN VIII 700.

Olav Engelbrektsson har derfor gitt etter, og godtatt at både innbyggerne og han selv skulle hylle kong Fredrik. At han selv måtte hylle Fredrik, er brudd på den foreløpige avtalen i Oslo, for der ble biskopene blant flere lovet å bli stående i lydighetsforhold til Kristian inntil en endelig avtale mellom kongen forelå. Til innbyggerne oppgir han avtalen i Oslo som grunn, men det er ingenting som tyder på at denne avtalen forelå. Det er derfor bemerkelsesverdig at han overfor innbyggerne begrunner hyllingen med kontrakten mellom kongene siden han visste at noen endelig avtale ennå ikke fantes. Olav må derfor ha hatt behov for å glatte på sannheten overfor innbyggerne. Videre peker dette i retning av at erkebiskopen ble tvunget til å tinge allmuen under Fredrik. Det er derfor nærliggende å tenke som Lars Hamre, at Olav gikk med på hylling mot fritt leide,²⁸⁴ men dette kan vanskelig belegges eksplisitt ut fra Olavs brev.

Den 25. september utsteder så erkebiskop Olav et åpent brev²⁸⁵ der han forplikter seg overfor Fredrik. Brevet er på 105 linjer, og titulerer Fredrik med full kongeverdighet. Videre sverger erkebiskopen ved Gud og sin kristelige tro på at han helt og fullt vil holde de artiklene som er nevnt i dette brevet. Etter kong Kristians samtykke vil han derfor tinge kjøpmennene og allmuen under Fredrik i henhold til kontrakten mellom kongene. Dessuten vil han holde Fredrik for å være Norges rette konge, og dermed også holde allmuen i lenene som er under erkebiskopens kontroll, lojale mot kongen. Og om kongene ikke skulle komme til enighet om en endelig avtale, så vil erkebiskopen likevel be seks mann fra hver skipreide eller tinglag om å tinge allmuen under Fredrik, forutsatt at kongen er ”en cristenn mild herre oc koning i alle maade” som ønsker å forholde seg til norsk lov, og til privilegier og friheter. Tingingen under kongen skulle så etterfølges av landehjelp, blant annet i form av sølv og smør. Tekst-delen avsluttes med corroboratio, for erkebiskopen, degnen, kantoren og det menige kapittel i Trondheim lover alle å holde de artikler som brevet inneholder. Dessuten har flere danske menn og trondheimske rådmenn vært med å besegle brevet.

Den 6. oktober 1532 utsteder erkebiskop Olav hyllingsbrevet,²⁸⁶ noe som også framgår av dokumentets overskrift; ”Hulldskaffs och mandskaffs breff aff her erchebisp Oluff aff Trwndhem”. Deretter følger Olav Engelbrektssons faste intitlating på norsk før selve tekst-delen begynner. I den gjør erkebiskopen kjent for alle at ”her Ffredrich met gudtz naade Danmarchs Vendis oc Gottis konningh vdwalld konningh tiill Norige hertugh i Sleswiigh Hollstenn Stormarnn och Dyttmerskenn greffue i Olldhennborgh oc Dellmenhorst” har

---

²⁸⁴ Hamre 1998: 517. Hamre viser til DN VIII 699, det nevnte brevet fra 18. september.

²⁸⁵ DN XII 515.

²⁸⁶ DN XII 523.

tilskrevet ham og Norges innbyggere på en gunstig måte. Derfor ønsker Olav igjen å sverge troskap til kongen, og la seg rettlede av ham. Videre referer han til kongens løfter i brev til Olav om at vil kongen holde ”alle cristelige preuilegier friihedher recesser Norigis logh skell oc retth” overfor erkebiskopen, det norske riksrådet, biskoper, prelater, riddere, gode menn, kjøpstedsmenn og menige innbyggere. Når det gjelder forholdet til Kristian, så ”affsiige vii oss nw høgborenn furste oc herre her Cristiernn fordom Danmarchs Swerigis oc Norigis konningh etc.”, mens erkebiskopens forhold til Fredrik ”her efftther aff alldt gansk vortt hierthe siell hug oc sind ville vere hans kong^e maïtt. vnderdenige tro oc hulld baade med raad oc daadt hemmeligen oc obenbarligen”. Erkebiskopen sverger så ved Gud, og på tro og ære, at han skal overholde det som her har blitt skrevet, og at han også har forpliktet domkapitlet til å overholde det samme. Tekst-delen avsluttes så med corroboratio, som er nærmest identisk med den i det forrige brevet.

Etter påtrykk fra Vincens Lunge og Nils Lykke, og etter vennlige ord fra kong Fredrik har altså erkebiskop Olav gått med på å hylle kongen, selv om det går klart fram at det ikke foreligger noen endelig avtale mellom kongene. I vitners nærvær hyllet han og hans geistlige kolleger kong Fredrik. Hyllingen foregikk i domkirken, noe som Vincens Lunge og Nils Lykke begeistret kunne skrive til kongen om den 12. oktober 1532. Samtidig understreker herremennene at de har tjent kongen på best mulig måte, selv om andre ”nogiit andiit paa førdis eller szagdes” om dem.²⁸⁷ Også ut fra dette er det altså grunn til å stille spørsmålstegn ved motivene og framgangsmåten til de to.

To brev knyttet til tre danske kommissærer

Den ene trusselen som Olav Engelbrektsson stod overfor, var utvilsomt hærmakten til Vincens Lunge og Nils Lykke. Samtidig kan det tenkes at erkebiskopen hadde fått nyss om hva slags løfter de to sønnafjelske biskopene hadde måttet avgi for å få amnesti, og at han fryktet at også han måtte avgi det samme løftet om kongevalg. Det er derfor mulig å tenke seg at erkebiskopen hyllet kongen allerede før de tre kommissærene ankom Trøndelag for å slippe nettopp dette. At de tre var i kontakt med erkebiskopen i tiden rundt Olavs hylling av Fredrik, muliggjør en slik sammenheng. Sammenhengen er likevel vanskelig å påvise, men det styrket utvilsomt Olav Engelbrektssons forhandlingsposisjon i forhold til de tre kommissærene at han allerede hadde hyllet kongen da de ankom Trøndelag.

---

²⁸⁷ DN XXII 219, jf. Hamre 1998: 517.

Den 8. oktober 1532 skrev erkebiskop Olav til danskekongens fullmektige, Hans Rev, Truid Ulfstand og Klaus Bille.²⁸⁸ Brevet går rett på hilsningsformelen til de tre, og fortsetter med ”Kære herrer”. Brevet mangler derfor intitlatio. Erkebiskopen har fått beskjed via Peder Hanssøn Litle om at de tre har fått oppdrag fra kongen om å forhandle med Olav, og at herrene ønsker å møte Olav halvveis til Trondheim. Erkebiskopen benytter anledningen til å rose kongen, og takker ”ydmygeligen og gernæ k. m. wor kæreste naadugeste herre som seg till naade och mildheitt haffwer ladit bewægett”, og han takker også det danske riksrådet og gode herrer, for at de ønsker det beste for ham og for Norges innbyggere. Samtidig har det seg slik at Olav allerede har hyllet kongen overfor Vincens Lunge og Nils Lykke. Men dersom ”i gode herrer” har noe mer å forhandle om, ”tha er thet wor kerligæ bøn till eder ati wille vmage eder hiit till Trondem”, for erkebiskopen hadde fortsatt Lunge og Lykke hos seg, og ville ikke forlate dem. Men dersom de to ikke hadde vært der, ”wilde wii gerneæ haffuæ møtt eder paa wægen efther eder begærelsæ”, for han vil alltid være velvillig mot dem hvis han kan.

Olav Engelbretsson er derfor høflig og imøtekommende i ord, men i handling urokkelig. Kommissærene måtte derfor innfinne seg i Trøndelag, og ankom i slutten av måneden. Som nevnt tidligere, hadde de tre fått i oppdrag av kongen å gjenopprette bestemmelsene i unionstraktaten av 1450, i alle fall den delen som sa at Norge og Danmark skulle ha felles konge. Den delen av unionstraktaten som sa at kongen skulle velges av ”bothe sidher righens radhs”, og at ”hwert righens radh haffue sin frij koor, frij macht oc frij wilghe”²⁸⁹, særlig i kongespørsmål, ser det derimot ikke ut til at danskene tok nevneverdig hensyn til. Kommissærene fortsatte derfor ufortrødent videre mot Trøndelag med mål om å tale den norske riksrådsformannen til rette. Der overleverte erkebiskopen dem en klageliste over Fredriks tidligere framferd overfor Norge i riks- og kirkespørsmål.

Olavs liste med klagepunkter over brudd på Fredriks recess er fra begynnelsen av november 1532,²⁹⁰ og innledes på følgende måte: ”Thesse ære the puncter och articler som wii goffw ether gode herrer tiilkenne”, og etterfølges så av ni klagepunkter, en foreløpig oppsummering på to punkter, og ytterligere to klagepunkter etter oppsummeringen. I regesten slår utgiverne av *Diplomatarium Norvegicum* fast at de gode herrene er Hans Rev, Truid Ulfstand og Klaus Bille, og det er rimelig å tenke seg at punktene er tiltenkt dem, og at de i siste instans derfor er adressert til Fredrik selv.

---

²⁸⁸ DN VIII 705.

²⁸⁹ NgL, 2. rekke, 2. bind: 54-57.

²⁹⁰ DN VIII 707.

I det første punktet påpeker erkebiskopen at han gikk Fredrik til hånde i Flensburg med forbehold, for Olav ”wilde ware hans naade hwld och troo *then stwnd*²⁹¹ hans naade holde Norgis indbiggere met Norgis lag oc gamble gode sidwenniær och then helligæ kirke hennis prelather oc personnær wiid theris ffriihedher och priuilegier”, noe som Hans Ransow, kongens kansler mester Klaus, og Johan Fris kan vitne på.

For det andre er prostiet [prosteriet] i Bergen forlent til en som bor i Danmark, gudstjenesten er nedlagt og kirken er fordervet og revet. Klenodier og eiendeler som var gitt til kirken av konger og andre adelige, var nå i lekmenns hender, imot recesser og rikets friheter. Likeledes tok Vincens Lunge Svartbrødrekløsterets eiendeler da det brant. Det tredje punktet omtaler Nonneseter kloster som Lunge har fått av Fredrik, dessuten har bispegården og domkirken i Bergen blitt revet, og mesteparten av steinen ført ut av landet. Biskopen i Bergen har derfor inntatt et forlatt nonnekloster. For det fjerde blir ugjerningsmenn forsvart av lagmenn imot kirken, og for det femte spiser man kjøtt på fredager og andre helligdager, noe som er imot Norges lov og kristenretten.

I punkt seks klager erkebiskopen på at Kastelle kloster er forlent til Jørgen Steinsson, og i det syvende punktet mot at Island og Færøyene er forlent til tyskere imot Norges friheter og privilegier, noe som i særlig grad går ut over folk nordafjells. Punkt åtte klager på at det norske riksrådet ikke blir tidsnok varslet om herredager i Danmark, og i det niende på at len forlenes i strid med recessen. De samme punktene blir også nevnt i brevet som Olav sendte til Eske Bille 19. mai 1531, og som Bille skulle ta opp med Fredrik på herredagen sommeren 1531. Siden jeg omtalte enkeltsakene mer inngående mot slutten av forrige kapittel, vil jeg ikke omtale disse på nytt, men helt kort minne om at jeg knyttet kampen for Kastelle kloster tett opp til kampen for å bevare landet i norske hender.

Det tiende punktet er det første av de to oppsummeringspunktene, og vektlegger at ”thette forscreffne haffue wii [ofte²⁹²] lathet klagidt ffor kungelige matt. wor kæriste naadugiste herre och tesligist for hans naadis stadholder her norden fielsz Eske Biilde”, mens det ellefte punktet understreker at de nevnte punktene er brudd på Fredriks recess. Likevel ”wilde wii aldrii haffue fallidt hans naade iffraa hadhe ycke høgbornæ ffurste konnwng Cristiern kommidt hiidt ind i riigitt med saadannæ swaar kriigis macht”, og med den unnsetning og hjelp som vi kunne forvente av en konge.

---

²⁹¹ Min kursivering.

²⁹² Ofte brukes ikke i dette brevet, men i to andre utgaver av brevet, se brevets fotnote 5.

I de to siste punktene klager erkebiskopen på Austrått-folket, for Nils Lykke har fått Tautra kloster av kongen, og fru Ingerd har fått Rein kloster, og begge disse ligger egentlig til erkebiskopen.

Det første punktet, sammen med det tiende og ellefte, utgjør dermed rammeverket. Erkebiskop Olav begynner med å understreke at løftene han gav Fredrik i Flensburg ble gitt med forbehold, de åtte punktene imellom viser til Fredriks konkrete brudd på løfter, og punkt ti og elleve understreker at Fredrik heller ikke var interessert i å høre på erkebiskopens klager knyttet til brudd på recessene. Siden Fredrik ikke hadde holdt sin del av avtalen, og siden hyllingen av Fredrik var forbeholden, kunne Olav dermed fri seg fra løftene til Fredrik.

Når det gjelder de konkrete bruddene, så omhandler punkt to til seks brudd på kirkens rettigheter og privilegier hvis jeg regner med Kastele kloster. Punktene omhandler særlig verdsliges overdragelse av kirke- og klostereieendommer, dessuten omtales brudd på forbudet mot å spise kjøtt, og de fleste av bruddene er knyttet til bergensområdet. Om ikke Fredrik var like brutal som sin svenske kollega i sin bekjempelse av kirken, så gjorde han lite for å stoppe sin sønn i å utfolde sin lutherske tro, tillot etter hvert den nye konfesjonen på linje med den gamle, og verdsliggjorde et betydelig antall klostre.²⁹³ De konkrete krenkelsene mot det norske kirkegodset og mot den katolske læren må ha framstått som et betydelig uroemoment for erkebiskop Olav, men enda mer skremmende må Fredriks åpne holdning til den nye læren ha vært med tanke på årene som skulle komme. Danskekongen var i ferd med å kjøre den norske katolske kirken mot stupet, og Olav Engelbrektsson visste at hvis det skjedde, så ville han og kollegene i det norske riksrådet bli til en nullitet, i likhet med resten av det norske systemet.

I tillegg omhandler det første av disse fem klagepunktene mot kirkepolitikken et viktig verdslig ankepunkt, nemlig at dansker bor i Danmark, men har len i Norge, og dette gjentas i mer generell form i punkt ni. Det er nærliggende å anta at han i punkt ni tenker på de norske slottslenene, men Olav nevner altså ingen konkrete eksempler, og utviser derfor forsiktighet i dette spørsmålet. Videre omhandler de to siste verdslige klagepunktene innkallingsfristen til herredager i Danmark og danskekongens delegering av herredømmet over Island og Færøyene til tyskere. Olav Engelbrektsson er derfor også sitt verdslige ansvar bevisst.

Også i de to siste punktene klager erkebiskop Olav på at klosterjord har havnet i verdsliges hender, denne gangen til fru Ingerd og Nils Lykke, men disse er altså plassert etter oppsummeringen i punkt ti og elleve. Grunnen til dette kan være at det gjelder klostergoods i

---

²⁹³ Se bakgrunnskapitlet, avsnittet om kong Fredrik.

sitt eget bispedømme, men det kan også være at det er relativt ferske saker, og at de derfor ikke kan regnes til de sakene som Olav ikke hadde fått svar på fra Fredrik. Hvis dette siste er riktig, viser dette i det minste hvor nøyaktig og sannhetstro Olav Engelbrektsson kunne være når han bygger opp argumentasjonen i brevene sine.

Av de tretten klagepunktene er det altså ti som omhandler konkrete saker. Tre av disse omhandler rent verdslige saker, mens seks omhandler kirkesaker. Dette står derfor i motsetning til Arne Bergsgårds påstand om at hele ti av tretten punkter handler om kirken.²⁹⁴ Bergsgårds påstand er derfor i beste fall en forenkling, og kan bedre forstås ut fra hans kritiske grunnholdning til Olav Engelbrektsson om at Olav ”øydela alt for alle”²⁹⁵ for å berge katolisismen. Hvis man derimot forstår erkebiskopens kamp for klosterjord som en kamp for å beholde gods på norske hender, så handler de aller fleste punktene om norske riksinteresser. For ved å stagge lutherdommen på alle områder, vil den norske katolske kirken beholde sin innflytelse, noe som i neste omgang gjør at riket lettere vil kunne holde danskene på avstand.

Det har vært vanlig å ty til Olav Engelbrektssons klageliste for å begrunne hans overgang til Kristian 2.²⁹⁶ I dette brevet understreker derimot erkebiskop Olav at han ikke ville ha gått over til Kristian hvis han ikke hadde kommet til landet med hærmakt. Olav vektlegger derfor overfor kommissærene at hovedansvaret for overgangen lå hos Kristian og ikke hos ham selv, og fraskriver seg dermed ansvar på dette punktet. Isolert sett har erkebiskopen trolig rett på dette punktet, for han ville neppe ha hyllet Kristian hvis han ikke hadde kommet til Norge med sine styrker.

Likevel må det ha vært klart for alle at Olav Engelbrektsson ikke var fornøyd med måten Fredrik regjerte på, noe som også går klart fram av klagepunktene til de tre danske kommissærene. Når han likevel vektlegger Kristians komme med hærmakt som hovedårsak til bruddet, så unngår han – i det minste eksplisitt – overfor danskene å peke på Fredriks brudd på recessen som årsak. Dette har trolig vært viktig for begge parter, for på den måten har erkebiskopen trolig bidratt med å få i gang igjen et samarbeid med danskene. Det betyr ikke at kommissærene nødvendigvis trodde på Olavs ord, men det gav begge parter mulighet til å snakke forbi hverandre, og dermed gjenopprette en relasjon uten å fronte de mest utfordrende spørsmålene.

At erkebiskopen likevel nevner Fredriks mange brudd på recessen til kommissærene, må da forstås som noe annet enn som erkebiskopens grunnivelse for bruddet, og siden Olav

---

²⁹⁴ Bergsgård 1955: 554.

²⁹⁵ Bergsgård 1955: 564.

²⁹⁶ Se for eksempel Hamre 1998: 518; Rian 2007: 38.

befant seg i en forhandlingssituasjon med de tre danskene, er det nærliggende å forstå klagepunktene som erkebiskopens bidrag inn i denne forhandlingssituasjonen. De konkrete klagepunktene understreker således hvordan Olav ikke vil ha det, og vekten på Kristians komme med krigsmakt som årsak til bruddet, frikjenner han for ansvar. Begge deler peker derfor framover mot et samarbeid med Fredrik, og for å tilrettelegge for en så god avtale som mulig. Punktene vitner dermed også om en engasjert, målrettet og modig erkebiskop, som med overbevisning fortsetter ufortrødent videre.

Om det var erkebiskop Olav som lyktes i sin taktikk, eller om det var kong Fredrik som så seg best tjent med å ta Olav inn i varmen igjen, er usikkert. Kanskje var det begge deler. Uansett fikk erkebiskopen beholde sine len og unngikk å forplikte seg til å velge den samme kongen som det danske riksrådet ved kongevalg, slik som de to sønnafjelske biskopene hadde måttet gjøre. Dessuten fikk kirken alle de avgifter den hadde rett til. At Olav likevel led et betydelig prestisjenederlag, er det ikke noen tvil om. Inndragning av kirkesølv i løpet av kamphandlingene for å støtte Kristian, er en viktig årsak til dette. I tillegg ble det klart for alle at kirkens militære makt kom til kort mot den danske krigsmakten, og dette var kanskje enda mer alvorlig. Dessuten måtte erkebiskopen betale en klekkelig bot til kongen, og en betydelig erstatning til flere medlemmer av Austrått-familien.²⁹⁷ Alt i alt betydde derfor krigen et nederlag for både kirken og for Olav Engelbrektsson, og særlig for det norske riksrådet som et handledyktig statsorgan.

Brev til Eske Bille 25. mars 1533 og våren generelt

Det siste brevet som hører til dette kapitlet skrev Olav Engelbrektsson til Eske Bille.²⁹⁸ Brevet er på 55 linjer, begynner med Olavs faste intitulasjon, hilser Eske formelmessig, og fortsetter med ”Kiere her Eske besynnderlig godhe wenn”. Tilsynelatende er derfor forholdet mellom dem igjen godt, og erkebiskopens takk for gave og for ”ether wenlige och kierlige scriffuelse” understreker dette. Dessuten har Eske bedt Olav om å ”offwergiffue hwes mystiicke som [Olav] kwnne haffue tiill werduge fadher bysp Oluff aff Bergen”, og til dette svarer erkebiskopen at ”wii haffue aldelis slagiidt thet aff syndnydt hwes som oss ymoedt giort ær”. Han har derfor ikke lenger noe imot biskop Olav av Bergen heller. Til tross for en strabasiøs periode, ser det derfor ut til at det gode forholdet til Eske Bille hadde blitt gjenopprettet, og at erkebiskopens forhold til Olav av Bergen med dette brevet også ser ut til å bli gjenopptatt. Dette er derfor et godt eksempel på seinmiddelalderens pragmatiske realpolitikk.

---

²⁹⁷ Rian 1995:27; Hamre 1998: 520-521; Rian 2007: 37-38.

²⁹⁸ DN XII 540.

Når det gjelder andre forhold, så satte kong Fredrik i verk flere tiltak mot Norge allerede før de tre kommissærene hadde vendt tilbake til Danmark, og brøt dermed sin norske håndfestning på flere punkter. Han satte egenhendig Erik Gyldenstjerne inn på Akershus, men også andre dansker fikk len i Norge, i tillegg til at klostre ble forlent bort til verdslige. Dessuten innsatte kongen dansken Morten Krabbe som prost ved Mariakirken i Oslo, og dermed som norsk kansler, og Amund Olavsson ble biskop på Færøyene etter å ha blitt utnevnt av kongen selv. Når det så ble innkalt til en felles dansk-norsk herredag i Nyborg den 8. juni 1533, meldte erkebiskop Olav Engelbrektsson at han ikke kunne komme. Frykten for å måtte legalisere kongens tiltak, og kanskje også for å måtte hylle kongens luthersksinnede sønn, må ha vært grunnen, men Olav unnskyldte seg med for kort innkallingsfrist.²⁹⁹

I kapittel 4 så vi at Olav Engelbrektsson gang på gang klarte å unngå riksrådsmøter der blant annet Fredriks kroning stod på dagsordenen. Årsakene til at erkebiskopen ikke kunne dra varierte, men også tidligere unnskyldte Olav seg med for kort innkallingsfrist, slik som denne våren i 1533. Erkebiskopens reise til Oslo ved jule- og nyttårstider 1531/32 står i sterk kontrast til dette. Dessuten foregikk denne reisen midtvinters. Olav viste med reisen til Kristian i Oslo at det var mulig å reise både på kort varsel og i all slags vær. Dette styrker mistanken om at for kort innkallingsfrist var en vikarierende unnskyldning for erkebiskopen våren 1533. Videre styrker dette ytterligere antakelsen om at Olav også tidligere brukte vikarierende årsaker for ikke å dra til dansk-norske herredager.

Unnskyldningsbrevene som Olav Engelbrektsson sendte, er ikke bevart, men ut fra svarbrev går den nevnte forklaringen fram. Ut fra svarbrevene vet vi også at erkebiskopen sendte brev til kongen med en kopi til det danske riksrådet. Dessuten sendte han personlige brev til Joakim Rønnow og Tyge Krabbe. Foruten å vektlegge den knappe innkallingsfristen, klaget Olav også på overgrep på kirkelige institusjoner og på lutheriet. I den sammenheng er det interessant at de personlige brevene er adressert til Rønnow og Krabbe, for begge hørte til den katolske fløyen i det danske riksrådet, og det er rimelig å tenke seg at Olav Engelbrektsson forsøkte å skaffe seg allierte fra den katolske delen av rådet.³⁰⁰

Sammenfattende diskusjon

I løpet av dette kapitlet går Olav Engelbrektsson over fra Fredrik til Kristian, og så tilbake igjen, og kapitlet begynner med en særdeles spent situasjon. Olav Engelbrektsson hadde lenge gått og ventet på et initiativ fra Kristian 2., og nå som Gustav Trolle hadde ankommet riket,

---

²⁹⁹ Hamre 1998: 525-526.

³⁰⁰ Hamre 1998: 526. Svarbrevene fra det danske riksrådet, Rønnow og Krabbe, se DN VIII 711-713.

var håpet om hjelp utenfra mer reelt enn noen gang før. Men da han redegjorde for sin rolle i tilknytning til Trolles opphold, forsikret han både kong Fredrik, kansler Klaus Gjerdssøn og Eske Bille om sin lojalitet til kongen.

Olav Engelbrektssons brev vitner nok en gang om at han var ekstra forsiktig med hva han skrev om til kongen, noe som blir særlig tydelig i sammenligning med brevet til Eske Bille, som er dobbelt så langt og tar opp en rekke katolske spørsmål. Særlig interessant er det at han overfor Bille argumenterer med et katolsk hierarki når det gjelder hvem man skal lyde, og presiserer at paven står over kongen. Dette knytter Olav til den konkrete situasjonen der det gjaldt å avklare hva han skulle gjøre med Gustav Trolle, men dette kan også forstås som en implisitt kritikk av Fredriks framferd mot erkebiskopen og den katolske kirken generelt.

Da Kristian ankom Norge, hyllet Olav Engelbrektsson ham og tok til å tinge det nordafjelske under kongen. Gustav Trolle forhandlet med Olav på vegne av Kristian. Her ble erkebiskopen gitt amnesti for tilslutningen til Fredrik, ble lovet at Kristian ville overholde kirkens og klostrenes friheter og privilegier, og ble også lovet at han skulle få beholde Domkirken og Steinvikholm. Ved juletider drog så Olav Engelbrektsson til Oslo for å møte Kristian, men Kristian ville ikke innvilge klosterprivilegiene slik som Trolle hadde forespeilet. Likevel gikk Olav med på å hylle Kristian, og var også med å sikre hans sønn arverett til den norske tronen. Når han gav etter for klosterprivilegiene, tenkte han trolig langsiktig. For en gang ville Kristians katolske sønn Hans, som hadde tette katolske bånd med keiser Karl 5., ta over. Samtidig er det tydelig at heller ikke denne gangen var Olav Engelbrektsson i posisjon til å stå imot en dansk konge, og unnlot derfor å pukke på klosterprivilegiene i frykt for å forverre sin posisjon.

I brevet til Eske Bille og biskop Olav oppgav Olav Engelbrektsson overfall på kirker og klostre som hovedårsakene til bruddet med Fredrik, og det var forsterkende at Fredrik heller ikke hadde svart på de retterbøtene som var blitt sendt ham. Samtidig er det rimelig å anta at erkebiskopen ville unngå å provosere den danske Eske Bille unødig, noe som kan forklare at klager på verdslige saker er utelatt i brevet.

Etter Kristian 2.s nederlag, var det tid for oppgjør. Olav Engelbrektsson befant seg i en svært presset situasjon da Vincens Lunge og Nils Lykke hærtok Trondheim tidlig i september 1532. Likevel gjorde erkebiskopen sterk motstand. Gjentatte ganger viste han til avtalen som ble gjort i Oslo 1. juli, og avventet derfor en endelig avtale mellom Kristian 2. og Fredrik 1. Ikke ville han gjennomføre noen hylling, og ikke ville han gi tilbake len til Austrått-folket før den endelige avtalen mellom kongene forelå. Til tross for at den endelige avtalen mellom

kongene aldri ble noe av, hyllet Olav Engelbrektsson Fredrik den 6. oktober, trolig etter sterkt påtrykk fra Vincens Lunge og Nils Lykke.

Samtidig var det trolig fordelaktig for erkebiskopen at han allerede hadde hyllet Fredrik da de tre danske kommisjonærene ankom Trondheim, for i motsetning til biskop Mogens og Hans Rev, slapp Olav å forplikte seg til det samme kongevalget som det danske riksrådet ved tronledighet. Da de tre, Hans Rev, Truid Ulfstand og Klaus Bille, ankom Trondheim i slutten av oktober, fikk de overlevert en klageliste av erkebiskopen. De kirkelige klagepunktene vektlegger at klostre og prostier faller på verdslige og danske hender, at ugjerningsmenn blir forsvart mot kirken, og at kjøtt spises på fredag og andre helligdager. De verdslige punktene klager på for kort innkallingsfrist til dansk-norske herredager, på at len blir forlent mot recessen, og på at tyskere har blitt forlent med Island og Færøyene av danske menn. Jeg har likevel hevdet at for Olav Engelbrektssons del handler alle punktene i bunn og grunn om norsk selvstendighet, for jo sterkere grep lutherdommen fikk i Norge, jo flere kirkelige gods – som var norske jord – gikk over på verdslige danske hender.

Det var en engasjert og målrettet erkebiskop som overgav klagepunktene til de tre danske kommissærene. Oppgjøret ble likevel et stort nederlag. Riktignok fikk Olav beholde sine kongelige len i Trøndelag, men led et økonomisk og prestisjemessig nederlag, og nederlaget ble ytterligere forsterket av at også riksrådet hadde mislyktes som et handledyktig statsorgan. Utover våren 1533 krenket Fredrik igjen sin norske håndfestning, for eksempel ved at han egenrådlig innsatte Erik Gyldenstjerne på Akershus, og ved at han forlente bort verdslig og kirkelig gods til dansker, og Olav Engelbrektsson svarte på sitt vis med å melde avbud til den felles dansk-norske herredagen i Nyborg 8. juni på grunn av for sein innkalling. Kong Fredriks død 10. april 1533 bedret likevel de norske forholdene på kort sikt.

For å gi et presist helhetsbilde av de sakene som Olav omtaler, er det vesentlig å ta adressaten med i betraktningen. For hvis han skriver om brudd på kirkelige friheter og privilegier, kunne han i det minste forvente en viss forståelse blant katolsksinnede dansker. Hvis Olav derimot gjentatte ganger, for eksempel overfor Eske Bille, klaget på at det sitter dansker på de norske slottslenene, så ville forholdet dem imellom trolig ha surnet. I tillegg må det ha vært forståelig – og nærmest forventet – for alle at en erkebiskop klaget på brudd mot den kirken han var leder av. I den situasjonen Olav Engelbrektsson var i, var det altså mest nærliggende, men også mindre risikofyllt, å klage på brudd mot kirken.

Bruddene mot kirken har også dominert i dette kapitlet. Både overfor Gustav Trolle, Eske Bille og bergensbiskop Olav, de tre danske kommissærene og i de personlige brevene som erkebiskopen sendte to danske, katolske riksråder i 1533, vektla Olav i betydelig grad

kirkesaker. I første øyeblikk kan det derfor tyde på at Olav Engelbrektsson først og fremst kjempet for den norske katolske kirken. Men kampen for kirkens og klostres privilegier og rettigheter var samtidig en kamp mot kongemakten om råderetten over verdier i eiendommer og løsøre, og dermed også en kamp om krigsmidler og verdslig makt. For de siste katolske biskopene i Norge, betydde derfor tap av rettigheter og privilegier også tap av verdslig makt. Ved å kjempe for den norske katolske kirken, kjempet Olav Engelbrektsson derfor også for den eneste gjenværende innenlandske militære makten som potensielt kunne beskytte Norge mot utenlandsk hærmakt. Det må derfor ha vært særdeles urovekkende at nettopp erkebiskopens krigsmakt viste seg så svak mot Fredriks tropper våren 1532.

Kapittel 6

Interregnum 2. Med Bud om noe godt?

Fredrik 1.s død 10. mars 1533 innledet det andre interregnumet i Olav Engelbrektssons tid som erkebiskop. Erkebiskopen fikk dermed nok en mulighet til å fronte sin politiske linje siden kortene ble delt ut på nytt. Han satte derfor straks i gang planleggingen av et riksmøte i Bud, et fiskevær ved munningen av Romsdalsfjorden. Innkallingsbrev ble sendt ut, og saker som skulle tas opp, ble forberedt. Det er kun to bevarte brev til dette kapitlet, og begge er adressert til Eske Bille. Det første brevet er det eneste bevarte innkallingsbrevet som ble sendt ut, og det andre er Olavs svar på Billes respons på innkallingsbrevet. I tillegg vil jeg legge vekt på de notatene som er tilknyttet riksmøtet. Det er bevart fire diplomer med notater fra møtet, og tre av disse knyttes til erkebiskopen og hans kanselli.

I første øyekast kan det å velge et fiskevær til møtested virke noe merkelig, men foruten en del menn med tilholdssted i Bergen, og som ønsket at møtet skulle avholdes der, var det få som kritiserte valget av Bud som møtested. Fra hele det nordafjelske var det enkelt å komme seg til Bud sjøveien, og fra det sønnafjelske kunne folk ta den gamle hovedveien gjennom Gudbrandsdalen, ned Romsdalen, for så å ta sjøveien den siste stykket.³⁰¹ Det er også klart at Olav Engelbrektsson var på hjemmebane i Bud, for det var hans admiral, Kristoffer Trondsson Rustung, som eide gildehuset som ble brukt til møtene. I andre etasje hadde huset en gildesal som var dekorert, og som var omkring 15 meter lang og 10 meter bred. Rommet egnet seg derfor godt til å ta imot et betydelig antall ærverdige herrer.³⁰² Dette og mulighetene til å komme seg til Bud, gjorde at fiskeværet var et egnet sted for et riksmøte.

Et dansk-katolsk initiativ

En viktig foranledning til møtet i Bud var danskenes riksrådsmøte i København i slutten av april 1533. På dette møtet ble kongespørsmålet tatt opp, men utsatt. Den viktigste årsaken til dette var trolig at den katolske delen av det danske riksrådet ikke ønsket den luthersksinnede hertug Kristian til konge, for flertallet i det danske riksrådet tilhørte nemlig den såkalte gammelkatolske delen av rådet, et navn som forøvrig er gitt dem av senere historikere. Det var i det store og hele et aktivt og pågående katolsk parti som preget dansk politikk våren og

---

³⁰¹ Hamre 1998: 551.

³⁰² Ukjent forfatter 1933: 25-28. Fra boken *1533-1933. Riksmøtet i Bud. Eit minneskrift.*

sommeren 1533. Ikke bare gikk de inn for en felles dansk-norsk herredag året etter, de fremmet også en restituering av kirken, et oppgjør med kjetteriet, og at Danmark fram til den felles dansk-norske herredagen året etter skulle ledes av et riksrådsstyre.³⁰³

Også overfor Olav Engelbrektsson var det katolske partiet aktivt og pågående, for den sommeren fikk han tilsendt en rekke offentlige og private brev fra Danmark. Brevene understreket at forholdet landene imellom måtte tas vare på, og at unionstraktaten som ble gjenopptatt i oktober, fortsatt skulle gjelde. I nær tilknytning til dette hadde danskene likevel egenhendig fastsatt tid og sted for den dansk-norske herredagen sommeren etter. I tillegg ble det sterkt anmodet fra dansk side at det ikke ble gjort noe med de norske slottslovene. Meldingene fra Danmark må ha inspirert erkebiskopen til å ta tak i problemene på norsk side, og må også ha gitt ham håp om samarbeid med den katolske delen av det danske riksrådet. Samtidig må danskernes egenråede avgjørelse når det gjelder tid og sted for møtet ha erget erkebiskopen, og det samme må anmodningen om å la slottslensinnehaverne være på sine festninger ha gjort.³⁰⁴ Det var derfor både positive og illevarslende signaler som nådde Olav Engelbrektsson fra Danmark.

Innkalling, oppmøte og vedtak

Det ble sendt ut en rekke innkallingsbrev. Planen var å møte i Bud den 15. august, men siden dokumentene som ble utstedt på møtet er datert fra 28. august til 8. september, kom trolig møtet i gang noe senere enn planlagt. Av svarbrevene er det tydelig at ikke alle ville komme, delvis på grunn av valget av møtested, delvis av andre grunner. Likevel møtte de aller fleste til slutt. Av de viktigste mennene som meldte avbud, var biskop Olav i Bergen som trolig var syk, men oppfordret erkebiskopen til å arbeide for kirkelig restitusjon i Bud. Dessuten kom ikke Erik Gyldenstjerne på Akershus samt østlandsbøndene som skyldte på innhøsting og ufred. Klaus Bille derimot fikk innkallingsbrevet seint fordi han hadde vært i Danmark, men hastet seg likevel fram til Bud straks han fikk innkallingen.³⁰⁵ Av svarbrevene var det Hans Rev som i særlig grad skilte seg ut i positiv retning. Oslo-biskopen var den eneste som kalte Olav besynderlige gode venn, og var samtidig ivrig i å komme i gang med en restitusjon av kirken.³⁰⁶ På den annen side er det god grunn til å anta at de fleste herrene som ikke møtte i Bud motarbeidet møtet fordi de sympatiserte med hertug Kristian.³⁰⁷

---

³⁰³ Hamre 1998: 533 og 536.

³⁰⁴ Hamre 1998: 557.

³⁰⁵ Hamre 1998: 551-555.

³⁰⁶ Hamre 1998: 553.

³⁰⁷ Rian 1995: 29; Hamre 1998: 552.

To brev til Eske Bille tilknyttet innkallingen

Jeg skal nå ta for meg de to brevene som erkebiskopen sendte til Eske Bille sommeren 1533, og vil først legge vekt på det som omhandler innkalling og forberedelser til riksmøtet.

Det eneste av Olav Engelbrektssons innkallingsbrev som er bevart, er det følgende brevet til Eske Bille, datert 11. juni 1533.³⁰⁸ Brevet er på 78 linjer, åpner med erkebiskopens faste intitulasjon, hilser Bille på vanlig måte; ”Premissa amicabili salutacione cum promptissimo gratificandj affectu.”, og kaller ham som ”besynnderlig godhe wenn.” Tonen overfor Bille er derfor, nær sagt som alltid, god.

Olav åpner med å fortelle om brevet fra det danske riksrådet som han mottok tredje pinsedag [3. juni] om at Fredrik 1. døde skjærtorsdag [ifølge regesten 10. april]. Det danske rådet har derfor oppfordret ham til å innkalle ”Norgis rradh ædelinghe, lagmennd och naager aff køpstedes mennd och meynwge offwer alt Norgis riige effther Norgis lag hoc godhe gamle sydwanner” til et alminnelig herremøte og forhandle til det beste for Norges innbyggere, og til beste for avtalen som er gjort mellom de to rikene, ”huilkit wii oss gherne effther retthe wiille”. Derfor innkaller erkebiskopen til et alminnelig herremøte i Bud i Romsdalen.

I den forbindelse ber erkebiskopen Eske Bille ”kierligenn ati ville vmaghe ether tiill samme herremøthe, ther ath dele ether godhe raadh”. I tillegg blir Bille bedt om å sende vedlagte brev videre, og etter loven utnevne de viseste og forstandigste menn i Stavanger bispedømme og i Bergen til å møte i Bud. Videre ber Olav Bille om at borgerne i Bergen sørger for ”øll, brødh och annenn prowenn” for de ”Søderlennske herrer skyld” som var forventet å komme landeveien.

Dette andre brevet til Eske Bille er datert 24. juli og er litt kortere enn det forrige, men har en tilnærmet identisk protokoll.³⁰⁹ Olav Engelbrektsson fortsetter derfor å skrive i en meget vennlig tone, til tross for at Bille i utgangspunktet ikke ønsket å dra til Bud. Den første saken som erkebiskopen nevner, er at Eske Bille har fått leide av det norske riksrådet for å dra til Bud, og forteller i detalj hvem av de norske riksrådsmedlemmene som har fått beskjed om dette. I den neste saken legger erkebiskopen vekt på at innkallingsbrevet hans er ”vtgonget offwer alt Norgie om thet herremøthe att stonde i Budh”. Sted og tidspunkt for møtet står derfor fast. Olav ber derfor Bille om å komme på møtet hvis han ikke blir hindret av andre årsaker, og fraråder også sterkt ”ati giffue ether fraa slottett oc tiil Dannemarck”, selv om denne reisen var i beste mening.

---

³⁰⁸ DN X 645.

³⁰⁹ DN X 655.

I det første brevet vektlegger Olav Engelbrektsson rettsgrunnlaget for forholdet mellom rikene. Det har derfor blitt hevdet at erkebiskopen ønsket å markere at Norge var et eget rike på linje med Danmark, særlig når det gjelder brevene til Eske Bille og slottsherren på Akershus, Erik Gyldenstjerne.³¹⁰ Ut fra helheten i de to brevene til Eske Bille er det likevel Olavs invitasjon til samarbeid som preger innholdet. Erkebiskopen kaller inn til riksmøte på det danske riksrådets oppfordring, til beste for Norges innbyggere og i tråd med Bergens-traktaten. Deretter ber erkebiskopen Bille innstendig om å møte opp siden han trenger hans gode råd. I det neste brevet kan Olav fortelle hva han har gjort for å sikre Eske Bille leide, forklarer seg i forhold til valg av møtested, og ber innstendig Bille om å droppe den planlagte reisen til Danmark. Det har derfor vært svært om å gjøre for Olav Engelbrektsson å få Eske Bille til å møte på riksmøtet i Bud.

Når møtet i Bud var i gang, ble Eske Bille til og med tatt opp i det norske riksrådet, i likhet med fetteren Klaus Bille, og dette skjedde trolig etter påtrykk fra Olav Engelbrektsson. På denne måten styrket Olav sitt katolske parti i Bud, og dannet dermed en motvekt mot Vincens Lunge og hans tilhengere. Samarbeidet med de to Billene styrket samtidig erkebiskopens mulighet til å komme i kontakt med katolske riksrådsmedlemmer i Danmark.³¹¹ Slik sett er det forståelig at Olav Engelbrektsson var meget interessert i å få Eske Bille til å møte opp i Bud. På den annen side må det ha gitt en viss bismak å se seg nødt til å oppta dansker i det norske riksrådet.

Også for Norges del viste således den katolske delen av riksrådet et glødende ønske om å utnytte interregnumet. Hvem som gikk seirende ut av perioden med tronledighet, ser vi tydelig i oppgjøret etter Grevefeiden i oktober 1536. Dommen over såkalte evneløse adelige var betydelig, og aller hardest var dommen over de katolske prelatene. De fikk hovedansvaret for ulykkene som hadde rammet landet siden det ikke ble valgt noen konge i 1533, men trolig også fordi det trengtes sydebukker.³¹² Til tross for en innbitt kamp ble den katolske kirken både i Danmark og Norge underlagt kronen, og dens tilhengere ufarliggjort.

Andre saker i de to brevene til Eske Bille

I det første brevet til Eske Bille bruker Olav Engelbrektsson nesten 30 linjer til å svare på beskyldninger om at tyske og hollandske handelsskip hadde seilt nordover og bedrevet handelsvirksomhet. Det er Bille, på vegne av kjøpmenn i Bergen, som krever en forklaring av

---

³¹⁰ Hamre 1998: 551.

³¹¹ Hamre 1998: 560.

³¹² Hamre 1998: 545.

erkebiskopen siden de hanseatiske kjøpmennene hadde monopol på å forhandle direkte med fiskebøndene i Norge. Erkebiskopen bekrefter beskyldningene fra hanseatene i brevet til Bille, men legger vekt på at det skjedde sist år da det var krig. I tillegg nevner Olav at det også hadde kommet et skip inn fra Amsterdam dette året, men dette ville ikke erkebiskopen handle med før han hadde forhørt seg rundt. Etter åtte dager lot han dem selge sine varer til Trondheims borgere til en redelig pris.

At Olav Engelbrektsson bruker så mye plass på denne saken, tyder på at det var viktig for ham å tilbakevise beskyldningene fra kjøpmennene overfor Bille. I dette tilfellet må det ha vært særlig viktig med tanke på det forestående riksmøtet. Han var svært interessert i at Eske Bille møtte i Bud, og måtte forklare seg som best han kunne for ikke å legge seg ut med høvedsmannen. Samtidig er det grunn til å tro at erkebiskopen var engasjert i kampen mot hanseatenes makt over handelen i riket. I et av Olavs notater til riksmøtet klages det over at tyskerne på Bryggen ”raade och regere”, og at de krenker andre kjøpsteders friheter og privilegier.³¹³ Det er tydelig at han syntes at de hadde for mye makt over handelsvirksomheten, noe som utvilsomt også må ha rammet hans egen virksomhet.

I den andre saken som nevnes i det første brevet, lover Olav Engelbrektsson å hjelpe ombudsmannen i Namdalen med å inndrive den rente som tilkommer ham. I det andre brevet følger han opp denne saken, og kan fortelle at han har skrevet med Nils Lykke om skatten i Namdalen. I denne saken gjør han trolig bare sin plikt som lensmann.

Vedtakene i Bud

I Bud fikk Olav Engelbrektsson overdratt sentrale styringsfunksjoner fra det norske riksrådet, til for eksempel å kalle inn til herredag. Dette kan tolkes som en godkjenning av hans innkalling av møtet i Bud. Dessuten ble det bestemt at riskrådet skulle møte til den felles dansk-norske herredagen sommeren etter, men det ble også påpekt at tid og sted burde ha blitt bestemt av de to riksrådene i samråd. Ingen slottslen og len ble omgjort i Bud, men det ble vedtatt at lensinnehaverne måtte love troskap til det norske riksrådet. Det ble også vedtatt at rikets finanser skulle bli værende i riket, men det betydde først og fremst i hendene på høvedsmennene, som alle tre var danske menn. Dessuten ble tyske kjøpmenn i Bergen, etter klagemål fra Vincens Lunge og Olav Engelbrektsson, pålagt å møte til herredagen sommeren etter, det samme ble representanter for den svenske kongemakten bedt om å gjøre.³¹⁴ Det er

---

³¹³ DN X 674.

³¹⁴ Hamre 1998: 564. Bygger særlig på det norske riksrådets brev til kong Gustav og brev til det danske riksrådet, henholdsvis DN VIII 717 og 718.

derfor nærliggende å si med Sverre Steen at "[p]å Budmøtet var de viktigste sakene blitt utsatt, fordelingen av hovedlene bekreftet, enda det stred mot norsk rett. På Budmøtet viste det seg klarer enn noengang før at dansveldet satt urokkelig fast i Norge".³¹⁵ Dette står imidlertid i kontrast til de notatene som ble utarbeidet i forkant av riksmøtet.

Erkebiskopens notater til riksmøtet

Det er bevart fire diplomer med notater tilknyttet riksmøtet,³¹⁶ og som fra nå av vil bli omtalt som notat 1, 2, 3 og 4. Ifølge regesten til notat 1 er de tre første sidene skrevet med Vincens Lunges hånd, og de to siste av Eske Billes skriver. I tillegg bemerker diplomets fotnote 3 at to linjer på de to siste sidene er skrevet med Olav Engelbrektssons hånd. I den trykte utgaven opptar Lunges del 33 linjer, mens Billes del opptar 22. Notat 2 er på 36 linjer og ifølge regesten "vistnok" skrevet med Olav Engelbrektssons hånd. Hvem som står bak de to siste opptegnelsene er mer usikkert, men regestene foreslår at biskop Hoskuld i Stavanger står bak notat 3, og at biskop Olav i Bergen står bak notat 4. Disse er på henholdsvis 31 og 67 linjer. Det er altså notat 4 som er det absolutt lengste.

I 1924 fremmet Oscar Albert Johnsen en analyse der han hevdet at notat 3 og 4 muligens omhandlet eldre opptegnelser fra erkebiskopens kanselli, men som hadde blitt tatt fram igjen til riksmøtet og skrevet videre på. Videre synes Johnsen at opptegnelsene gir et merkelig vitnesbyrd om hva rikets ledere tenkte på rett før sammenbruddet. Dette må forstås som en forklaring på at han mener at notat 3 og 4 er eldre.³¹⁷ I de senere årene har paleografisk granskning av notatene underbygget at notat 2-4 stammer fra erkebiskopens kanselli, og bekrefter dermed at de tre siste er nært knyttet til erkebiskopen. Med utgangspunkt i dette antas det så at notat 4 er det seneste notatet, og er resultatet av en redigering av de tre andre, gjort av erkebiskopens skrivere rett før riksmøtet tok til.³¹⁸ Det er derfor god grunn til å anta at tre av de fire notatene er skrevet av erkebiskopen eller hans kanselli, og således rimelig å se på disse som et uttrykk for Olav Engelbrektssons politikk og visjoner. Siden notat 4 trolig ble ferdigstilt til møtet i Bud, vil jeg først og fremst forholde meg til dette.

---

³¹⁵ Steen 1935: 99.

³¹⁶ DN X 671-674.

³¹⁷ Johnsen 1924: 259.

³¹⁸ Hamre 1998: 561.

Erkebiskopens saker i notat 4 [DN X 674]

Av de verdslige klagene så er det bruddet på recessen som først tas opp, for recessen ”ære icke holde”. Så tas avgiften som skottekongen skylder Norges trone opp, og i neste punkt nevnes grevskapet på Orknøyene. Det neste punktet klager på at slott og len ”forlænnis ymoet recessenn i vtlenske hendher”, noe som fører til at slottene forfaller, allmuen beskattes på mange måter, og ”penningene føris aff landett”. Dessuten klages det på at Island er i tyske hender.

Det virker som om det er særlig biskopenes klagepunkter som så følger, for klagepunktene brytes opp med ”Bysperne ære forskreffne tiill herredagenn”. Av biskopenes punkter nevnes Færøyene først, så at ”ledinghenn fforøkis”, altså at leidangen må styrkes. Dessuten nevnes ”landworden”, avgiften fra øyene for å ha fiskeri. Det er nærliggende å tenke at det er tapte avgifter fra de nevnte øyene som det siktes til, men siden punktene er svært korte, er umulig å slå fast dette med sikkerhet. Deretter klages det over at tyskerne på Bryggen i Bergen råder og regjerer, ”oc forkrencke ander kjøpstedes friihetther oc preuilegier”.

Også de kirkelige klagepunktene er mange. En rekke klostre over hele landet nevnes, dessuten nevnes det blant annet at helligdager tas bort, og at kjøtt spises på fredager, i langfasten, og andre fastedager. Tienden blir heller ikke gjort riktig, barn blir ikke døpt og konfirmert slik de burde, og skriftemålet aktes ikke. Dessuten dømmer lagmenn og andre lekmenn i kirkesaker.

I tillegg ble det tatt opp en rekke punkter som tar sikte på å bedre kårene og fremme utviklingen innad i riket. Det skulle være en skole til enhver domkirke, og den menige mann skulle væpnes. I tillegg måtte broer og veier styrkes, noe som trolig hører sammen med det neste punktet som nevner Sankt Olavs pilegrimer og kirkens friheter. Det var viktig for erkesetet som kultsted at pilegrimene kom seg trygt fram, og at de nøt den sedvanlige beskyttelsen langs veien i kraft av å være pilegrim.³¹⁹ Dessuten ble det vektlagt av befolkningen måtte så rug og hvete, i tillegg til å sette humle, og at små jorder ikke måtte legges under større og at ødegårder ble gjenopptatt.

Sammenfattende diskusjon

Det er derfor en svært offensiv Olav Engelbrektsson vi møter i dette diplommet. Rikets tapte posisjon over øyene utgjør en sentral del av punktene, noe som trolig vitner om en nasjonal

---

³¹⁹ Veibygging og vedlikehold var samfunnganglig, og kunne til og med bli brukt som avlat, se Smedstad 1997: 202. Dessuten var pilegrimene var alt fra 1164 beskyttet i lovene, og særlig fra siste halvdel av 1200-tallet ble denne lovgivningen utbygd, se Krötzl 1997: 154-155.

bevissthet hos erkebiskopen. Det er derfor nærliggende å tenke seg at Olav også tenkte seg et særnorsk kongevalg i Bud.³²⁰ Halvdan Koht viser til og med til Klaus Bille som mener at erkebiskopen i hemmelighet ville ha prins Hans som særnorsk konge, men Koht selv har ikke noe tro på at erkebiskopen hadde så radikale planer.³²¹ Det er heller ingenting i notatene som peker i den retningen, og heller ikke noen av de andre primærkildene fra sommeren 1533 kan vise til dette. I tillegg kommer det at prins Hans, som da trolig var den eneste kandidaten som erkebiskopen kunne ha i tankene, også var kandidaten til flertallet i det danske riksrådet.³²² Endelig har jeg vist at Olav Engelbrektsson gjorde det han kunne for å få Eske Bille til å møte i Bud, og tok ham til og med opp i det norske riksrådet for å sikre et katolsk samarbeid på tvers av riksgrensen. Det er således lite som tyder på at Olav Engelbrektsson så for seg et brudd i unionen med Danmark.

Til tross for Olav Engelbrektssons ønske om å få Eske Bille til Bud, og til tross for at han var sterkt medvirkende til at Eske og Klaus Bille ble tatt opp i det norske riksrådet, så klager han i notatet til Bud over at slottslen blir forlent bort til danske menn. Dette virker i utgangspunktet selvmotsigende. At de to ble opptatt i det norske riksrådet, gjorde det noe bedre, for da ble de nominelt sett norske menn, og behovet for å foreta seg noe i forhold til Bergenhus og Båhus falt således bort rent formelt.³²³ Det er likevel grunn til å anta at Olav Engelbrektsson mislikte danskenes innpass i norsk rikspolitikk, noe som altså støttes i notatet. Trusselen mot den norske katolske kirken må likevel ha vært enda mer prekær, og i praksis hadde erkebiskopen ingen annen måte å sikre sin makt på enn å alliere seg med danske katolske riksråder. Prisen han da måtte betale var å invitere danske menn helt inn i kjernen av norsk politikk.

Ønsket om å styrke riket kommer så visst til uttrykk både ved at leidangen forsøkes gjenopptatt, i allmenn utrustning, og i ønsket om å styrke skole, veinett og jordbruk. Den omsorgen som erkebiskopen viste for riket styrker ytterligere tanken om at han ikke frivillig ønsket å invitere dansker inn i det norske riksrådet.

Ønsket om en restitusjon av den katolske kirken kommer ettertrykkelig til uttrykk i alle de kirkelige klagepunktene, for både verdsliggjøring av klostre og klager på kirkelige handlinger, skyldes luthersk påvirkning. Igjen er det trusselen fra lutherdommen som truer, og hvor dypt denne trusselen stakk hos erkebiskopen, kan vi se av notat 3. Der knytter Olav Engelbrektsson tapet av klostergoods direkte til drastiske konsekvenser. For ”da vil de

---

³²⁰ Steen 1935: 98.

³²¹ Koht 1951: 106.

³²² Hamre 1998: 558-559.

³²³ Benedictow 1977: 420.

innfødtes hele eiendom bli inndratt og riket med arvelig rett underlegges Danmarks krone.”³²⁴

I dette notatet sier Olav Engelbrektsson rett ut det som har vært en underliggende tone i hele denne oppgaven. Kampen for kirken er også en kamp for riket og selvstendigheten. Når utlendinger gang etter gang kan tiltilegne seg gods i landet, vil dette falle på utenlandske hender, og kongen av Danmark vil få arverett til riket.

Styrkingen av landet innad og utad, samt kampen for den norske katolske kirken hang derfor sammen hos Olav Engelbrektsson. Det store skåret i gleden må ha vært danskene i det norske riksrådet, men på den annen side muliggjorde dette en felles kamp mot trusselen fra den lutherske hertug Kristian. Under de omstendighetene som erkebiskopen befant seg i, må han ha vurdert det som det beste å inngå et nært samarbeid med Eske og Klaus Bille, og dermed forlate de tidligere krav fra Fredriks håndfestning om at bare nordmenn og inngiftede kunne få sitte på len i Norge.

---

³²⁴ Sitatet i Johnsen 1924: 261, som er en oversettelse av latinsk setning i notat 3: ”Tunc demum omnium innatorium bona confascabuntur et regnum hereditario jure spectabit ad regnum Dacie”.

Sammenfatning

I denne oppgaven har jeg tolket erkebiskop Olav Engelbrektssons politiske korrespondanse for perioden 1523-1533, og som er å finne i 35 brev og 3 notater. I tillegg har jeg styrket tolkningen med 13 belegg der andre viser til Olav Engelbrektssons tapte brev, i de aller fleste tilfeller i svarbrev til erkebiskopen.

De resultatene som jeg her presenterer, er begrenset av flere faktorer. Den kronologiske avgrensningen gjør at jeg har utelatt kilder fra de fire siste årene av erkebiskopens embetstid, og for perioden fram til 1533, gjør det store kildetapet at også dette kildetilfanget er mangelfullt. I tillegg er det rimelig å anta at brevenes kontekst kan være delvis tapt, og at også den store avstanden i språk og kultur vanskeliggjør forståelsen av brevene. Det bildet som her gis av erkebiskop Olav Engelbrektsson, må ses i lys av dette.

Erkebiskopen om det å reise

I kapittel 4 og til dels i kapittel 5 har vi sett at Olav Engelbrektsson oppgav forskjellige grunner for ikke å dra til felles dansk-norske herredager. I 1526 skyldte han på farlig reisevei og avsides kroningssted, og i 1528 på for sein innkalling. I 1529 skyldte erkebiskopen først på feiden med Vincens Lunge, og da han fikk leide, mente Olav at da var det så seint på sommeren at han ikke våget å reise sjøveien, dessuten ble han møtt av uvær da han forsøkte å komme seg over fjellet. I 1530 skyldte så erkebiskopen på oppdraget fra kongen om å utføre lensherreoppgaver for kongen nordafjells, og i 1531 brukte Olav oppbyggingsarbeidet etter en stor brann i Domkirken som grunn, men i de punktene som Eske Bille fikk oversendt, og som skulle påklages overfor Fredrik på herredagen i København den sommeren, var for kort innkallingsfrist til dansk-norske herredager en av punktene. Rundt årsskiftet 1531/32 reiste Olav derimot på kort varsel til Oslo midtvinters for å møte Kristian 2. Dette var unntaket, for våren 1533 skyldte erkebiskopen igjen på for kort innkallingsfrist til den dansk-norske herredagen i Nyborg som skulle stå i juni.

De grunnene som Olav Engelbrektsson oppgav, var derfor enkle og praktiske. Men situasjonen var noe helt annet enn enkel for erkebiskopen. Allerede i 1525 hadde Fredrik gjennomført vedtak som om han var fullverdig norsk konge, og det stadig økende presset mot norske len, slottslen og kirkelig gods fra kongens side må ha gjort situasjonen mer og mer

dramatisk for Olav. Frykten for å bli presset til nye innrømmelser overfor kongen, og frykten for å gi kongen legitimitet ved å krone ham, var trolig årsakene til at Olav Engelbrektsson hold seg borte fra herredagene. Dette kunne han imidlertid ikke skrive åpent til Fredrik om. Likevel så det ut til at Frederik godtok de årsakene som Olav oppgav. Begge var dermed opptatt av å opprettholde den åpne interaksjonen dem imellom, til tross for at begge nok visste hva som lå bak erkebiskopens boikott av herredagene. At Fredrik var ekstra medgjørlig i tiden fram mot høsten 1531, hang trolig også sammen med den potensielle trusselen fra eksilkongen Kristian.

Det er ytterligere et par momenter som tyder på at Olav Engelbrektsson med overlegg unnlot å møte til de dansk-norske herredagene. For det første viste erkebiskopens reise til Kristian i Oslo nærmest midtvinters og på kort varsel, at dette lot seg gjøre hvis han selv ønsket det. For det andre er det unektelig påfallende at han to år på rad, i 1529 og 1530, tilbringer sommeren sammen med den nyinnsatte danske høvedsmannen på Bergenhus, Eske Bille, istedenfor å møte Fredrik på herredagene. Men Eske Bille var katolsksinnet. Dermed så nok også han behovet for å demme opp for Fredriks overgrep mot den katolske kirken.

Erkebiskopen om riks- og kirkesaker

Flere ganger nevner Olav Engelbrektsson riks- og kirkesaker i sine brev. I det brevet som han skrev til Eske Bille og biskop Olav av Bergen i mars 1532, vekta han kun kirkesaker som grunn for bruddet med Fredrik. Dette er trolig ikke et uttrykk for at han kun kjempet for kirken, men for at han søkte forståelse fra sine katolske kollegaer i Bergen. Den beste måten erkebiskopen kunne forklare seg på, var å vektlegge Fredriks brudd mot kirken, som også Eske Bille og biskop Olav så på med stor uro.

Olavs klage på riks- og kirkesaker kommer til uttrykk i ytterligere tre brev, det første til Eske Bille fra mai 1531 som forklarer hvorfor han ikke kunne komme til herredagen i København på grunn av en stor brann i Domkirken, men hvor han også ber Bille om å ta opp en rekke saker overfor Fredrik. Det andre er brevet som han overleverte de tre danske kommisjonærene som kom til Trondheim for å fornye forholdet til Fredrik i begynnelsen av november 1532, og som er kjent som erkebiskopens klageliste. Det tredje er notatet som omhandler de sakene som Olav Engelbrektsson ønsket å ta opp på riksmøtet i Bud.

Danskekongenes egenmektige framferd overfor Vesterhavsoyene helt fra Kristian 1.s tid har en betydelig plass i brevet til Eske Bille. Dessuten nevnes omstendighetene rundt Kastle kloster, Hansaens privilegier og nøden i Dalarna. I klagelisten fra høsten 1532 nevnes flere klagemål mot kirke- og klostergods, samt flere punkter som viser at katolske skikker

stadig vekk ble brutt. I tillegg blir det vektlagt at len blir forlent bort imot recessen, og i den forbindelse nevnes Island og Færøyene, som har blitt gitt i tyske hender, spesielt. Dessuten påklages innkallingsfristen i begge brevene.

Jeg har påvist at det som trolig bekymret Olav Engelbrektsson aller mest, var tap av gods til utenlandske menn, for dette førte til at rikdom forsvant ut av landet, noe som i neste omgang ville svekke landet og dets krigsmakt. Det var derfor viktig å demme opp for tap av kirke- og klostergoods spesielt, men dermed ble det også viktig å demme opp for den lutherske kirkens påvirkning generelt. Klager på den lutherske innflytelsen på kirkelivet kan forstås på denne måten. Samtidig var erkebiskopen preget av en nasjonal bevissthet som særlig var åpenbar i spørsmålet om øyene, og allerede i brevet til Zutfeld Wardenberg fra 1527 viste Olav en glødende interesse for å styrke den kirkelige forbindelsen til Island. Dessuten ønsket han å ta tilbake sin metropolitanmakt over Orknøyene. Endelig kan også kampen mot Hansaens privilegier ses på som en kamp mot utenlands innflytelse over norske ressurser.

I notatene til Bud presenterer Olav Engelbrektsson et nasjonalt program som skulle sikre landet på norske hender. Ønsket om å styrke skole, veinett og jordbruk, samt allmenn opprustning og gjenopptakelse av leidangen, var en viktig del av dette, men også klager på tapte innflytelse over øyene, og over innenlandske len og slottslen var viktige. Det mest interessante er imidlertid at Olav Engelbrektsson eksplisitt koblet tapet av klostergoods til frykten for at den danske kongen skulle få arverett til riket. Også erkebiskop Olav selv forstod således kampen for kirken som en kamp for riket.

Frykten for dansk innflytelse ser ut til å ha fulgt Olav Engelbrektsson gjennom lang tid. Under oppholdet i Roma i 1523 utalte Olav seg trolig sterkt kritisk om danskenes fremferd i Norge, ettersom Jacob Zieglers omtale av dette i *Schondia* må bygge på samtaler med den påtroppende norske erkebiskopen. At styrken i norsk selvstyre var så avhengig av den katolske kirken, gjorde situasjonen ekstra spent i Norge, for Fredriks stadig økende åpenhet for den nye konfesjonen kunne i siste instans føre til en fjerning av den norske katolske kirke, og dermed også en rasering av det norske selvstyret. Også derfor er det naturlig at Olav Engelbrektsson kjempet for både rike og kirke.

Olav Engelbrektsson

Erkebiskop Olav Engelbrektsson var en velutdannet mann som i løpet av sin tid som dekan ved domkapitlet i Trondheim, viste betydelige administrative evner og til dels svært gode evner til samarbeid. Dessuten var han stadfestet i sin tro, og hadde allerede tidlig et stort ønske om å begrense utenlandsk, og da særlig dansk innflytelse i Norge, som vi så i *Schondia*.

Møtet med norsk rikspolitik i 1524 resulterte i en solid håndfestning for Norges del, som sikret uvanlig gode kår for både rike og kirke, og som plasserte norske riksråder på Akershus og Bergenhus. At Hans Eriksson fikk beholde Båhus, og at Mogens Gyldenstjerne i 1527 overtok Akershus med tvangsmidler, viste imidlertid hvor sterk den danske kongemakten var. Når Olav Engelbrektsson ikke kritiserte overtakelsen av festningene, var dette trolig fordi han ønsket å unngå et åpent brudd med Fredrik.

Men Olav Engelbrektsson kunne også vise fasthet. Da Vincens Lunge og Nils Lykke var i Trondheim høsten 1532, og krevde at erkebiskopen straks skulle hylle Fredrik, pukket Olav utallige ganger på at han ville avvente en endelig avtale mellom kongene, i tråd med den foreløpige avtalen som ble gjort i Oslo 1. juli, og til tross for at han befant seg i en presset situasjon. Olav Engelbrektsson ville heller ikke møte de tre danske kommisjonærene som også var utsendt for å ta et oppgjør med erkebiskopen, på halvveien. Endelig ville han heller ikke avlyse eller flytte riksmøtet i Bud.

At det hadde vært vanskelig for det norske riksrådet å møtes, og at samarbeidet i rådet etter hvert gikk i oppløsning, særlig på grunn av den egenmektige Vincens Lunge, gjorde det vanskelig for Olav å holde rådet sammen, til tross for hans nevnte administrative evner. I tillegg opptrådte altså Fredrik fra første stund som fullverdig norske konge, og egenrådigheten i forhold til norske len og kirkelige saker bare eskalerte. Dette gjorde situasjonen mer og mer dramatisk for Olav Engelbrektsson.

Erkebiskopen presses av de tre kongene

Situasjonen var tydelig spent for erkebiskop Olav, noe som understrekes av enda flere forhold. Utallige ganger sensurerer han seg selv i brev til kongene. Dette kommer særlig tydelig fram ved å sammenligne brev til kongene med brev som Olav skrev til andre om samme sak. At han var svært forsiktig i sine brev til kongene, understrekes dessuten av brevenes underdanige stil. Olav framstår gjennomgående som den underlegende parten i forhold til de tre kongene som han tilskrev, Kristians 2., Fredrik 1. og Gustav av Sverige. Likevel har jeg ikke kunnet påvise tydelige tegn til desperasjon i erkebiskopens brev.

Som jeg allerede har vært inne på, var erkebiskopen under et konstant press fra Fredrik. Fredrik opptrådte egenmektig i forhold til norske len og gods, og Olav hadde ikke noe annet å svare med enn å boikotte kongens kroning. Hvor presset situasjonen var for erkebiskopen, kom særlig til syne i hans brev til Gustav. Gustav var en kompromissløs hersker som var i ferd med å underlegge seg den katolske kirken i Sverige totalt, og nå hadde de tre flyktingene gjort at Gustav også vendte sin harme mot Olav, og beskyldte i tillegg

erkebiskopen for svik. Olav Engelbrektssons brev til kong Gustav preges derfor av en grundig forsikring om at han var lojal mot kongen, ja selv da alle andre trodde at Gustav var død, hadde erkebiskopen forholdt seg lojal. I tillegg viser måten Gustav blir omtalt på, at Olav anerkjenner kongens posisjon. Videre er saksframstillingen utførlig, og den er skrevet i en forklarende og unnskyldende tone. De ytre fakta taler også sin klare sak. Når erkebiskopen så seg nødt til å sende to høygeistlige prelatkollegaer og en motstander av svenskekongens lutherske rike, tilbake i kongens vold, må det ha vært etter sterkt press fra Gustav.

Ytterligere faktum understreker Olav Engelbrektssons dramatiske situasjon, men som knapt nevnes som problematiske i erkebiskopens brev. For det første søkte han støtte hos Kristian 2. fra slutten av 1520-tallet, til tross for eksilkongens særdeles brutale framferd mot Norge før 1523, og til tross for Olavs beskrivelse av Kristian som en syndlig og kjettersk lutheraner i brevet Zutfeld Wardenberg så seint som i juli 1527.³²⁵ At erkebiskopen hyllet Kristian i Oslo i januar 1532 til tross for at han ikke fikk innvilget klosterprivilegier av kongen, sier også mye om hvor presset erkebiskopen må ha vært. I tillegg tok erkebiskopen Klaus og Eske Bille opp i det norske riksrådet i Bud, og han ville neppe ha sluppet disse inn i kjernen av norsk politikk, hvis det ikke hadde vært for trusselen mot den norske katolske kirken. Endelig er det også rimelig å se boikotten av de dansk-norske herredagene som et uttrykk for at Olav virkelig fryktet hva som kunne skje.

Olav Engelbrektssons to hovedmotstandere var utvilsomt kong Gustav og kong Fredrik. Samtidig er det nokså tydelig at også Vincens Lunge evnet å presse erkebiskopen. Da Daljunkereren var i Erkebispegården, var Lunges delegasjon ytterligere styrket med to danske herremenn. Erkebiskopen ble dermed utsatt for press fra en tredjes side, og forsøkte å sjonglere mellom dem så godt han kunne for å komme seg ut av situasjonene med sin posisjon i behold.

I forholdet til sine mektigere motstandere var det hele tiden et mål å unngå et åpent brudd for Olav Engelbrektsson. På den annen side hadde også Fredrik gode grunner for å holde seg inne med Olav, for i kulissene truet eksilkongen Kristian 2. Både Olav og Fredrik hadde derfor gode grunner for å opprettholde den åpne interaksjonen seg imellom. Som en del av den åpne interaksjonen finner vi også Fredriks brudd på recesser, og Olav Engelbrektsson som påklager disse. Også dette viser at styrkeforholdet var forskjøvet til Fredriks fordel. Den var kongen som satt med makten og brukte den, og Olav Engelbrektsson hadde få andre muligheter enn å pukke på formaliteter.

---

³²⁵ DN VII 640. Brevet er analysert i kapittel 2.

Til tross for dette er det ikke en passiv og tiltaksløs erkebiskop Olav Engelbrektsson som trer fram av kildematerialet, men en erkebiskop som tar veloverveide avgjørelser for å fremme sine mål, samtidig som han vektlegger å unngå et åpent brudd med kongene. På den måten kjempet han både for det norske riket, for den norske katolske kirken og for indre norske selvstyre.

Tillegg 1

Erkebiskopens politiske korrespondanse 1523-1533

Kildematerialet består av 35 bevarte brev og 3 notater, samt 13 tilfeller hvor andre viser til Olavs brev og ytringer. I tillegg er 4 andre relevante kilder tatt med i denne lista.

Brev som er bevart i München-samlingen (Ms) og det danske Geheimearkiv (dG), er merket med forkortelse. For de få resterende brevene skrives arkivnavnet uten forkortelse.

Kapittel 1

Annen relevant kilde

1532: *Schondia* av Jacob Ziegler

Kapittel 2

3 bevarte brev

15.06.23: DN I 1062 til Kristian 2. Ms.

14.12.24: DN XXII 132 til Hans Erikssøn. Norske samlinger.

14.07.27: DN VII 640 til Zutfeld Wardenberg. Ms.

2 belegg som viser til Olavs brev

14.06.26: DN VII 626, Fredriks brev til Olav. Ms.

24.12.26: DN VII 633, Fredriks brev til Olav. Ms.

Andre relevante diplomer

[Juni 1524]: DN VII 584, Hamar-møtets 14 punkter med Fredriks bemerkninger. Ms.

24.11.24: DN VII 594, Fredriks 1.s norske håndfestning med hans bemerkninger. Ms.

Kapittel 3

6 bevarte brev

[22.09.26]: DN XIV 552 til kong Gustav. Ms.

14.09.27: DN XIV 576 til fogden i Hälsingland. Ms.

09.12.27: DN XIV 600 til kong Gustav. Ms.

[Sommeren?] 1528: DN IX 612 til kong Fredrik. dG.

[20.02.29]: DN XIV 651 til kong Gustav. Ms.

05.06.29: DN X 577 til biskop Olav i Bergen. Riksarkivet, Oslo. Har vært sydd inn i en bok.

4 belegg som viser til Olavs brev og uttalelser

09.06.29: DN V 1061, Olavs brevfører refereres i høvedsmannen på Karlsborgs brev til Gustav. Svenske riksarkivet.

15.06.29: DN VII 662, Fredriks brev til Olav. Ms.

18.06.29: DN XIII 531, Eske Bille om Olav i brev til Fredrik. Det danske riksarkivet, Eske Billes kopibok.

28.10.29: DN IX 646, Eske Billes oppfatning av Olav referert i Fredriks brev til Olav. Ms.

Kapittel 4

6 bevarte brev

- [Sept.-Oktbr. 1529]: DN X 589. Opptegetninger. dG.
19.10.29: DN VIII 613 til Henrik Krummedike. dG.
21.10.29: DN XII 451 til Eske Bille. dG.
23.06.30: DN XII 463 til kong Fredrik. dG.
17.05.31: DN XXII 177 til kong Fredrik. Riksarkivet, Oslo.
19.05.31: DN IX 670 til Eske Bille. dG.

3 nye belegg som viser til Olavs brev

- 27.12.25: DN VII 614: Vinens Lunges svarbrev til Olav. Ms.
24.12.26: DN VII 633, Fredriks brev til Olav. Ms. [Brevet er ogs a benyttet i kapittel 2].
11.06.28: DN VII 655, Fredriks brev til Olav. Ms.
30.06.29: DN VIII 594, Olav omtales i Vincens Lunges brev til Eske Bille. dG.

Kapittel 5

18 bevarte brev

- 05.09.31: DN XXII 189 til Fredriks kansler Klaus Gjords on. Riksarkivet, Oslo.
05.09.31: DN XXII 190 til kong Fredrik. Riksarkivet, Oslo.
07.09.31: DN IX 678 til Eske Bille. dG.
03.12.31: DN VIII 658 til innbyggerne i Fosen, Edøy, Romsdalen og Sunnmøre. Ms.
10.12.31: DN VIII 659. Opptegetning på Kristians løfter til Olav. Ms.
10.02.32: DN IX 690.  pent brev til svenske områder. dG.
25.02.32: DN IX 692 til Mogens på Hamar. dG.
27.03.32: DN XII 496 til biskop Olav og Eske Bille. dG.
03.06.32: DN IX 702 til kong Kristian. dG.
09?.09.32: DN VIII 696 til Vincens Lunge og Nils Lykke. Ms.
15.09.32: DN VIII 698 til Vincens Lunge og Nils Lykke. Ms.
18.09.32: DN VIII 699 til Vincens Lunge og Nils Lykke. Ms.
23.09.32: DN VIII 700 til Vincens Lunge og Nils Lykke. Ms.
25.09.32: DN XII 515.  pent forpliktelsesbrev. dG.
06.10.32: DN XII 523. Olavs hyllingsbrev. dG.
08.10.32: DN VIII 707 til Hans Rev, Truid Ulfstand og Klaus Bille. Ms.
[Begynd. Af Novbr. 1532]: DN VIII 707. Olav klagepunkter. Ms.
25.05.33: DN XII 540 til Eske Bille. dG.

4 belegg som viser til Olavs brev

- 05.11.31: Olavs brev til Gustav Trolle. Ukjent brev sitert etter Absalon Taranger 1917: 349.
25.04.33: DN VIII 711: Det danske riksrådets brev til Olav. Ms.
25.04.33: DN VIII 712: Utvalgt biskop til Roskilde Johann R nnnows brev til Olav. Ms.
28.04.33: DN VIII 713: Danmarks marsk Tyge Krabbes brev til Olav. Ms.

Kapittel 6

2 bevarte brev og 3 bevarte notater

- 11.06.33: DN X 645 til Eske Bille. dG.
24.07.33: DN X 655 til Eske Bille. dG.
[August 33?]: DN X 672-674. Notater til Bud. Ms x3.

Annen relevant kilde

- [August 33?]: DN X 671. Vincens Lunges og Eske Billes notat til Bud. Ms.

Tillegg 2

Billedliste, kilder med forkortelser, oppslagsverk og litteratur

Billedliste

Forside: Tegning av Gunnar Flusund i samråd med Sæbjørg Walaker Nordeide, lastet ned 8. oktober 2012 fra
<http://www.ninaniku.no/ninaniku/armsmeldinger/2000/Temaartikler/NIKU/Steinvikholmen.htm>

Side iii: Olav Engelbrektssons skilling, lastet ned 1. mai 2014 fra
<http://www.dokpro.uio.no/umk/bilder/img0026b.html>

Side 44: Bilde av de svenske prelatene, lastet ned 8. juni 2013 fra
http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Peder_Sunnanv%C3%A4ders_och_M%C3%A4ster_Knuts_skymfliga_int%C3%A5g_i_Stockholm.jpg?uselang=no#filelinks

Kilder med forkortelser

DN = *Diplomatarium Norvegicum* I-XXIII, Chra./Kra./Oslo og Bergen, 1847-2011.
Fotnoter viser til bind og brevets nummer.

NgL = *Norges gamle Love*, her 2. rekke, bind 2, ved Oscar Albert Johnsen, Oluf Kolsrud og Absalon Taranger, Oslo 1934.

Schondia = ”Ett geografiskt arbete öfver Skandinavien från år 1532” av Jacob Ziegler, latinsk tekst med svensk oversettelse utgitt av Hans Hildeband, *Geografiska sektionens tidskrift*, band I, nr. 2, Svenska sällskapet för antropologi och geografi, Stockholm 1878.

SDKH = *Samling af danske kongers haandfæstninger. Af Gehejmearchivets aarsberetninger*, København 1974.

Oppslagsverk

”Merkedager, symbolbruk og folkelige forestillinger”, i *Primstaven i lys av helgenkulten. Opphav, form, funksjon og symbolikk*, ved Audun Dybdahl, Trondheim 2011: 95-202.

Norsk historisk leksikon, Kultur og samfunn ca. 1500 til ca. 1800, ved Steinar Imsen og Harald Winge (red.), Oslo 1999 [1974].

Ordbog til det ældre danske sprog (1300-1700), bd. 1-4, ved Otto Kalkar, København 1881-1907. Digitalisert av Historisk institutt, Universitetet i Bergen/Statsarkivet i Bergen:
<http://www.hist.uib.no/kalkar/>

Lydbok

Becker, Rolf og Alexandra 2007 [1976], *Dickie Dick Dickens 6. Fra underverdenens oververden*, oversettelse og bearbeidelse av Hans Heiberg, Oslo.

Annen litteratur

- Albrechtsen, Esben 1997, *Fællesskabet bliver til 1380-1536, Danmark-Norge 1380-1814*, bd. I, Oslo.
- Aschehoug, T. H. 1866, *Statsforfatningen i Norge og Danmark indtil 1814*, Christiania.
- Bagge, Sverre 1987 [og Knut Mykland], *Norge i dansketiden 1380-1814*, Oslo: 11-82.
- Bandlien, Bjørn 2001, *Å finne den rette. Kjærlighet, individ og samfunn i norrøn middelalder*, Oslo.
- Benedictow, Ole Jørgen 1977, *Fra rike til provins 1448-1536*, [Cappelens] *Norges historie*, bd. 5., Oslo.
- Bergsgård, Arne 1955, "Olav Engelbriktsson 1523-1537", i Arne Fjellbu (red.), *Nidaros erkebispesetol og bispesete*, Oslo: 533-567.
- Beyer, Morten 1975, "Den norske tronfølgeutviklingen 1319-1450", i *Historisk tidsskrift* 54: 181-224.
- Birkeland, Michael 1922 [1878-1887], "Bidrag til Norges Historie i det sextende Aarhundrede", i *Historiske skrifter*, bd. II, Kristiania: 168-375.
- Björn Þorsteinsson 1985, *Island*, København.
- Bull, Edvard 1917, *Vincens Lunge*, Kristiania.
- Dybdahl, Audun 2004, "Hvilke materielle ressurser hadde Olav Engelbrektsson til disposisjon?", i Steinar Supphellen (red.), *Nytt søkelys på Olav Engelbrektsson*, Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab, skrifter, nr. 2, Trondheim: 69-90.
- Daae, Ludvig 1875, "Fru Inger Ottedatter og hendes Døtre", i *Historisk tidsskrift*, [1. rekke], bd. 3: 224-366.
- Daae, Ludvig 1907, "Nogle Bidrag til Erkebiskop Olaf III Engelbrektssøns Historie", i *Historisk tidsskrift*, 4. rekke, bd. 4: 283-298.
- Ellingsen, Terje 2004, "Den kirkelige tilstand i 1536: Hvilken åndelig/moralsk makt rådde Olav Engelbrektsson over?", i Steinar Supphellen (red.), *Nytt søkelys på Olav Engelbrektsson*, Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab, skrifter, nr. 2, Trondheim: 55-68.
- Hamre, Lars 1955, "Unionstiden 1450-1523", i Arne Fjellbu (red.), *Nidaros erkebispesetol og bispesete*, Oslo: 451-531.
- Hamre, Lars 1961, "Handarband; handsal" i KLNVI, Oslo: 110-113.
- Hamre, Lars 1971, *Norsk historie frå midten av 1400-åra til 1513*, Oslo/Bergen/Tromsø.
- Hamre, Lars 1998, *Norsk politisk historie 1513-1537*, Oslo.

- Hamre, Lars 2004 [1972], *Innføring i diplomatikk*, Oslo.
- Hobson, Rolf 2005, *Krig og strategisk tenkning i Europa 1500-1945. Samfunnsendring – statsystem – militærteori*, Oslo.
- Imsen, Steinar 1976, ”Litt mer om tronfølgerdningen 1319-1450”, i *Historisk tidsskrift* 55: 98-107.
- Imsen, Steinar 1987, ”Den tronfølgerettslige situasjonen i Norge ved utgangen av middelalderen” i *Historisk tidsskrift* 66: 169-179.
- Imsen, Steinar 2002, *Noregs nedgang*, Oslo.
- Imsen, Steinar 2003, ”Nidarosprovinsen”, i Steinar Imsen (red.), *Ecclesia Nidarosiensis 1153-1537. Søkelys på Nidaroskirkens og Nidarosprovinsens historie*, Senter for Middelalderstudier, NTNU, skrifter, nr. 15, Trondheim: 15-45.
- Imsen, Steinar 2004, ”Den politiske tilstand i 1536: Hvilken politisk makt hadde Olav Engelbrektsson?”, i Steinar Supphellen (red.), *Nytt søkelys på Olav Engelbrektsson*, Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab, skrifter, nr. 2, Trondheim: 35-53.
- Johnsen, Oscar Albert 1924, *Noregsveldets undergang. Et utsyn og et opgjør*, Kristiania.
- Jón Viðar Sigurðsson 2008, *Det norrøne samfunnet. Vikingen, kongen, erkebiskopen og bonden*, Oslo.
- KLNM = *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder fra vikingtid til reformasjonstid*, ved Finn Hødnebo (red.), Oslo 1956-1978.
- Koht, Halvdan 1951, *Olav Engelbriktsson og sjølvstende-tapet 1537*, Oslo.
- Krötzl, Christian 1997, ”Den nordiska pilgrimskulturen under medeltiden”, i Lars Rumar (red.), *Helgonet i Nidaros. Olavskult och kristnande i Norden*, Stockholm: 141-160.
- Larsson, Lars-Olof 2002, *Gustav Vasa – landsfader eller tyrann?*, Stockholm.
- Lunden, Kåre 1986, ”Norsk tronfylgjerett i seinmellomalderen og lovgjevingssuvereniteten”, i *Historisk tidsskrift* 65: 393-419.
- Melve, Leidulf 2010, *Historie. Historieskriving frå antikken til i dag*, Oslo.
- Mortensen, Lars Boje og Mundal, Else 2003, ”Erkebispesetet i Nidaros – arnestad og verkstad for olavslitteraturen”, i Steinar Imsen (red.), *Ecclesia Nidarosiensis 1153-1537. Søkelys på Nidaroskirkens og Nidarosprovinsens historie*, Senter for Middelalderstudier, NTNU, skrifter, nr. 15, Trondheim: 353-384.
- Moseng, Ole Georg 2007 [1999], Erik Opsahl, Gunnar I. Pettersen og Erling Sandmo, *Norsk historie I. 750-1537*, Oslo.

- Nielsen, Yngvar 1880, *Det norske Rigsraad*, Kristiania.
- Rasmussen, Tarald 2005, ”Erkjennelse og interesse – middelalderen i norsk kikehistorieskriving”, i Steinar Imsen (red.), *Den kirkehistoriske utfordring*, Senter for Middelalderstudier, NTNU, skrifter, nr. 19, Trondheim: 27-34.
- Rian, Øystein 1995, *Den nye begynnelsen 1520-1660, Aschehougs norgeshistorie*, bd. 5, Oslo.
- Rian, Øystein 2003, *Maktens historie i dansketiden*, Makt- og demokratiutredningen. Rapportserien, nr. 68, Oslo.
- Rian, Øystein 2004a, ”Olav Engelbrektsson, den store taperen i norsk historie. Synet på ham i ettertida”, i Steinar Supphellen (red.), *Nytt søkelys på Olav Engelbrektsson*, Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab, skrifter, nr. 2, Trondheim: 7-18.
- Rian, Øystein 2004b, ”Olav Engelbrektssons kamp for det norske systemet. Det viktigste og mest interessante nederlag i norgeshistorien”, i Steinar Supphellen (red.), *Nytt søkelys på Olav Engelbrektsson*, Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab, skrifter, nr. 2, Trondheim: 91-102.
- Rian, Øystein 2004c, ”Festningene – nøklene til makten i Norge”, i *Konge, adel og militærmakt 1400-1600*, Forsvarsmuseets småskrift nr. 39, Oslo 2004: 130-142.
- Rian, Øystein 2007, ”Olav Engelbrektsson – den tragiske helten”, i Øystein Rian, *For Norge, kjempers fødeland. 12 portrett frå dansketida*, Oslo: 21-44.
- Rian, Øystein 2013, ”Historie i tvangstrøye - kongemakt og historiefremføring i Danmark-Norge 1536-1814”, i *Historisk tidsskrift*, bd. 1: 63-89.
- Råna, Lise 2003, ”...ei gåte i norsk politikk.” *En studie av synet på Olav Engelbrektsson i norsk historieforskning*, Bergen.
- Sars, J. E. 1912 [1887], ”Udsikt over den norske historie. Tredje del”, i *Samlede værker*, bd. 2, Kristiania og Kjøbenhavn.
- Scott, James C. 1990, *Domination and the Arts of Resistance. Hidden Transcripts*, New Haven og London.
- Smedstad, Ingrid 1997, ”Norske pilegrimsveier til Nidaros”, i Lars Rumar (red.), *Helgonet i Nidaros. Olavskult och kristnande i Norden*, Stockholm: 189-207.
- Steen, Sverre 1935, *Tidsrummet fra omkring 1500 til omkring 1640, Det norske folks liv og historie gjennom tidene*, bd. IV, Oslo.
- Stolt, Bengt 1965, ”Liturgisk drakt”, i *KNLM X*, Oslo: 626-637.
- Svalenius, Ivan 1963 [1950], *Gustav Vasa*, Stockholm.

Taranger, Absalon 1917, *Tidsrummet 1443-1537, Norges historie* [Aschehoug], bd. III, del 2, Kristiania.

Ukjent forfatter 1933, "Herredagen i "Bwdh" og tilhøva i Bud fiskevær kring 1533", i *1533-1933. Riksmøtet i Bud. Eit minneskrift*, Molde.

Weidling, Tor 2012, "Olav Engelbrektssons arkiv", i *Arkivmagasinet*, bd. 2: 9-11.

Wisløff, Carl Fr. 1966, *Norsk kirkehistorie*, bd. 1, Oslo.